

'N GENEALOGIESE STUDIE VAN DIE PETRUS JOHANNES-TAK VAN DIE
ROTES-STAM MET BESONDERE VERWYSING NA DIE WELTEVREDE-PLASE
IN DIE DISTRIK PRINS ALPERT

DEUR

MARIANA ROTES

TESIS INGELEWER TER GEDEELTELIKE VOLDOENING AAN DIE VEREISTES
VIR DIE GRAD VAN MAGISTER IN DIE LETTERE EN WYSREGEERTE
(DEPARTEMENT AFRIKAANSE KULTUURGESKIEDENIS)
AAN DIE UNIVERSITEIT VAN STELLENBOSCH

STUDIELEIERS: PROF. P.W. GROBBELAAR
MR. H. VAN DER MERWE

DESEMBER 1988

VERKLARING

Ek die ondergetekende verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander Universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

Handtekening

Datum

Opgedra aan Johan Botes
en ons kinders, Marina,
Alec en Van der Merwe

I N H O U D

		<u>Bladsy</u>
1.	<u>INLEIDING</u>	1
1.1	Betekenis van die van Botes	1
1.2	Afbakening van navorsingsterrein	2
1.3	Navorsingsmetodes	3
1.4	Bronne	3
2.	<u>DIE STAMVADER, WIETSE BOTES</u>	5
2.1	Die Botes-familie in Suid-Afrika	5
2.2	Wietse Botes se vroeë jare	6
2.2.1	Geboorte en kinderdae	6
2.2.2	Aanstelling as sieketrooster	6
2.2.3	Eerste werkkringe	8
2.2.4	Koms na die Kaap	8
2.3	Stigting van die gemeente Swartland	10
2.4	Sy taak as sieketrooster, koster/voorleser en onderwyser	11
2.4.1	Beroeps- en instruksiebrief as sieketrooster	11
2.4.2	Kostersreglement	12
2.4.3	Stigter-onderwyser van die kerkskool	13
2.4.4	Sy diensjare in die gemeente Swartland	14
2.4.5	Die verhouding tussen sieketrooster en predikant	16
2.5	Salaris en huisvesting	17
2.6	Probleme	18
2.7	Aftrede en pensioen	22
2.8	Nageslag	23
2.9	Bylae 1: Oorspronklike kostersreglement	25

3.	<u>DIE WELTEVREDE--PLASE</u>	26
3.1	Ligging	26
3.2	Topografie	26
3.3	Klimaat en reënval	29
3.4	Streek-, berg-, rivier- en plaasname	29
3.5	Vroeë bewoners	31
3.6	Blanke vestiging	32
	3.6.1 De Keur	41
	3.6.2 Excelsior	43
	3.6.3 Restant van Weltevrede	45
	3.6.4 Vreden Hof	45
3.7	Landbou	54
3.8	Plaasuitleg	56
3.9	Sosiale en godsdienslike lewe	58
4.	<u>DIE SKOOL OP WELTEVREDE</u>	62
4.1	Ontstaan tot 1918	62
	4.1.1 Status	63
	4.1.2 Beheer oor die skool	64
	4.1.3 Skoolgebou en inrigting	66
	4.1.4 Onderwys en opvoeding	68
	4.1.5 Onderwysers	68
	4.1.6 Skoolbywoning	70
4.2	Tweede tydvak (1918 - 1945)	71
	4.2.1 Status	72
	4.2.2 Beheer oor die skool	72
	4.2.3 Skoolgebou en inrigting	73
	4.2.4 Onderwys en opvoeding	76
	4.2.5 Onderwysers	79
	4.2.6 Skoolbywoning	87

4.3	Derde tydvak (1945 - 1959)	89
4.3.1	Status	89
4.3.2	Beheer oor die skool	92
4.3.3	Skoolgebou en inrigting	93
4.3.4	Onderwys en opvoeding	94
4.3.5	Onderwysers	96
4.3.6	Skoolbywoning	98
4.4	Tabel van skoolure	100
4.5	Register van leerlinge	101
5.	<u>REGISTER VAN DIE PETRUS JOHANNES-TAK VAN DIE BOTES-STAM (b2; c3)</u>	104
6.	<u>LYS VAN AANGETROUDES</u>	140
7.	<u>BRONNE</u>	143

1. INLEIDING

1.1 Betekenis van die van Botes

Die oorsprong van die Botes-stamnaam is gewortel in die Germaanse geskiedenis. Die Germane se gebruik tot vóór die jaar 1000 was om aan feitlik elke persoon 'n eie, individuele naam te gee. Deurdadig samestellings uit twee woordstamme gebruik is, kon 'n eindelose getal name só voortgebring word (Roelandts & Meertens 1951:28 - 29). Daar is veral voorkeur gegee aan name wat geïnspireer is deur "strijd, macht, moed, roem, bezit, enz" (Roelandts & Meertens 1951:1).

In 'n later fase, veral sedert die kerstening van die Germane, het 'n voorkeur ontstaan vir sekere name, bv. Bybelse name en die name van kerkheiliges wat as getuie in die evangeliseringsaksie moes dien (Heese e.a. 1975:191). Dit het meegebring dat die vorming van nuwe name gestaak is en dat sommige van die ou name vergete geraak het. Hierdie ontwikkeling het die ontstaan van familienaam omstreeks die jaar 1000 genoodsaak (Roelandts & Meertens 1951:28 - 29).

Patronimika, d.w.s. 'n persoon se vernoeming na sy vader, het 'n belangrike rol gespeel in die ontwikkeling van stamname (Roelandts & Meertens 1951:33). Só is die van Botes afgelei van die Friese mansnaam Botho, of alternatiewelik gespél, Boto, Bote of Bot(te). Dit kom van die Germaanse stamwoord budh, d.w.s. "gebieder", "beveler", "leier" (Heese e.a. 1975:199), en ook biudan wat "beveel" of "gebied" beteken (Krieger 1934:19, 24).

Uit hierdie stamwoord was ook die voornaam Bodilo afkomstig, wat as Boelen in 'n verkorte vorm gebruik is. Die stamwoord budh is eweneens in samestelling gebruik om die name Radbod en Sigibod te vorm, en as vleinaam tot Bodo of selfs tot Bot verkort (Roelandts & Meertens 1951:34 - 35).

In Duits is die voorname Bodo en Botho, asook die verwante

Renno, Kuno en Udo omstreeks 1800 deur die Ridderromans opnuut begin gebruik en vernaamlik in "Adelsfamilien" as Oud-Duitse doopname vernuwe (Pahlow 1965:15).

Ten einde die verhouding van besitting uit te druk, was daar in vroeë Nederlands meer as een manier van woordverbuiging. So is die genitief op -s gebruik om die seun van Botho aan te dui (Heese e.a. 1975:193, 199), wat dan vervorm is tot Bothes of Botes.

Die vanne Botha en Botma/Bothma kom van dieselfde stam. Die Friese genitief op -a wat in die meervoud gebruik is, beteken "die seuns of nakomelinge van". Die seuns van Botho is dan Botha (Heese e.a. 1975:194). Bothma gebruik dieselfde genitief-a, waarvan die a egter in 'n toonlose e oorgaan en ten slotte weggeval het: Bota het Bote en later Bot geword. Hierby is ma(n) gevoeg in Botma(n), sodat die betekenis hiervan "manne, volgelinge of seuns van Botho" is (Krige 1934:24).

Baie verskillende spelvorme van die van Botes word in die argivale bronne gevind. Ter wille van die interessantheid word die verskillende vorme presies soos dit gebruik is, weergegee. Die mees algemene spelling van die van was egter Botes.

1.2 Afbakening van navorsingsterrein

Die stamvader van die familie Botes, Wietse, het twee seuns, Anthonie (b2) en Roote (b3), gehad. Anthonie het agt seuns gehad, nl. Wietse (c1), Jacob Abraham (c2), Petrus Johannes (c3), Sybrand Lourens (c4), Abraham Adriaan (c5), Anthonie Johannes Jurgens (c6), Carel Frederik (c7) en Andries Stephanus (c8). Roote het ook 'n seun gehad, Johannes Nicolaas August (c4) (Heese 1986:354 - 360). Die familie Botes se afstamming kan gevolglik in nege lyne bereken word. Volgens die joernalis Eric Rosenthal se berekening was daar in 1965 altesame 15 000 mense met die van Botes in Suid-Afrika (1965:13).

Renewens die hoofstuk oor die stamvader, Wietse, is daar vir die doeleindes van hierdie studie alleenlik op die nasate van Petrus Johannes (b2; c3) gekonsentreer. Die groot gesinne, wat 'n algemene verskynsel gedurende hierdie periode was, het gesorg dat die getal afstammeling vinnig aangroei. Om dié rede is die terrein van die genealogiese afdeling tot die einde van die 19de eeu beperk. Hierdie perk is egter oorskry waar dit van toepassing was en aansluit by die afdelings oor die Weltevrede-plase en -skool.

1.3 Navorsingsmetodes

Vir die aanduiding van opeenvolgende geslagte in die genealogiese afdeling is die metode gebruik wat in De Villiers en Pama se Geslagsregisters van die ou Kaapse families gevolg word. Hiervolgens word geslagte alfabeties en die kinders van 'n geslag numeries aangedui, bv. b3 = die tweede geslag se derde kind. Waar die familiegeskiedenis van 'n persoon of sy familie aangeteken is, word sy genealogiese nommer bo-aan die bladsy verstrek om naslaan te vergemaklik. Waar moontlik is die genealogiese nommer van 'n betrokke persoon ook in die kultuur-historiese oorsig oor die plase en skool verskaf. Vanweë die Afrikaanse stelsel van naamgewing (Heese 1986:2) waarvolgens neefs na dieselfde oupa vernoem word, en gevolglik dieselfde naam dra, is dit soms onmoontlik om iemand met sekerheid te plaas. In so 'n geval is geen genealogiese nommer toegeken nie.

Van die vroulike nasate is slegs die eerste geslag kinders aangeteken. Die aangetroudes is in 'n alfabetiese lys opgeneem.

1.4 Bronne

Vir die genealogiese afdeling is hoofsaaklik argivale bronne gebruik. In die Kaapse Ned. Geref. Kerkargief is die doop-, lidmaat- en huweliksregisters van verskeie gemeentes, maar veral dié van Beaufort-Wes en Prins Albert, stelselmatig deurgewerk. Die meer onlangse gemeenteregis-

ters van Prins Albert is plaaslik nageslaan. Verdere waardevolle inligting is verkry van sterftekennisse uit die boedellêers in die Kaapse Argiefbewaarpark.

Die inligting omtrent die skool op Weltevrede is in die Skoolraadskantoor van Oudtshoorn opgesoek, en aangevul uit ongeordende lêers in die Argiefafdeling van die Kaapse Departement van Onderwys.

Van die Akteskantoor en die Kantoor van die Landmeter-generaal is die dokumentasie oor die Weltevrede-plaas ter insae gekry.

Die familiegeskiedenis is verder aangevul deur mondelinge bronne, besoeke aan die plaas van nasate, asook aan verskeie kerkhove wat 'n belangrike bron van inligting was.

2. DIE STAMVADER, WIETSE BOTES

2.1 Die Botes-familie in Suid-Afrika

Die ontstaansgeskiedenis van die Botes-familie in Suid-Afrika is ten nouste verweef met die geskiedenis van die geestelike versorging van die nuut gevestigde Hollandse volksplanting aan die Kaap die Goeie Hoop.

In die tweede oktrooi wat in 1622 aan die Vereenigde Oost-Indische Compagnie verleen is, het die State-Generaal bepaal dat dié groot maatskappy nie net sy handelsbelange moes bevorder nie, maar moes sorg "omme te conserveren het publijkke gelooff" (Van der Watt 1974:1). Dit het beteken dat die Hollandse nedersettings, soos ook dié aan die Kaap, geestelik bearbei moes word en dat die Gereformeerde godsdiens uitgedra moes word deur die stigting en bevordering van die Gereformeerde Kerk en die vestiging van geestelike arbeiders.

Gedurende die eerste jare ná die volksplanting was daar nog geen gevestigde predikant aan die Kaap nie. Dit was eers op 18 Augustus 1665, dertien jaar en vier maande ná die koms van Van Riebeeck, dat ds. Johan van Arckel aan wal gestap het (Hanekom 1952:30). Afgesien van die 33 besoekende Hollandse predikante wat gedurende hierdie eerste dertien jaar op hul reise na en van die Ooste by die Kaap aangedoen en dienste waargeneem het, het die grootste deurlopende verantwoordelikheid op geestelike gebied op die skouers van die sieketroosters gerus (Odendaal 1957: 29).

Die eerste sieketrooster, Willem Barentz. Wylant, het Jan van Riebeeck na die Kaap vergesél en die godsdiensoefening gelei deur elke aand ná ete die aandgebed te doen en 'n paar verse te laat sing. Op Sondag het hy 'n preek of 'n verklaring van die Kategismus voorgelees (Hanekom 1952:28). Hierdie en nog vele ander geestelike verpligtinge, waaraan later meer aandag gegee sal word, is deur die sieketroosters behartig.

2.2 Wietse Rotes se vroeë jare

Van die volksplanting tot in 1866 was 52 sieketroosters aan die Kaap werksaam. In 'n lys van sieketroosters aan die Kaap verskyn die naam van die stamvader van die Rotes-familie, nl. W. Rotes, met die diensjare 1744 tot 1774 (Claasen 1977:270 - 271).

2.2.1 Geboorte en kinderdae

Wietse is waarskynlik in die jaar 1712 in Holland gebore (Heese 1986:354). Dit kan afgelei word van sy ouderdom by aftrede, nl. 62 jaar in September 1774 (K.A.: C152 312). Waar hy gebore is en hoe sy kinderlewe verloop het, is onbekend. Hy is in Holland met Anna (Antje) Pieterse getroud (Pama 1983:66), en by sy aankoms aan die Kaap word vermeld dat hy uit Enckhuisen afkomstig was. Klaarblyklik het hulle in Enckhuisen gewoon, want sy vrou se onderhoud moes daarheen gestuur word aangesien sy hom nie met sy voms hierheen vergesel het nie. Sy het later gevolg, waarskynlik nadat hy 'n vaste werk- en woonplek gehad het (K.A.: C125 12 - 13).

2.2.2 Aanstelling as sieketrooster

Wietse Rotes se loopbaan as sieketrooster het reeds in 1736 begin toe hy in Holland in die amp aangeneem is (Claasen 1977:242). 'n Mens kan aanvaar dat sy opleiding en toelating as sieketrooster die normale patroon gevolg het waarin beide die Gereformeerde Kerk in Nederland en die bewindhebbers van die V.O.C. 'n aandeel gehad het. Iemand is toegelaat nadat vooraf inligting oor hom ingewin is, hy 'n eksamen afgeleë het en 'n verslag aan die Kerk voorgelê is.

Daar was 'n bepaalde kerklike kommissie, die Kommissie vir Indiese Sake, bekend as die Deputati ad res Indicas, wat hierdie besondere taak namens die Klassis Amsterdam en die Sinode in Holland moes verrig. Dit was 'n permanente kommissie wat in 1621 'n die lewe geroep is en wel met die

bepaalde funksie om sieketroosters en predikante te ondersoek met die oog op hul bediening van die kerke in Indië (Van der Watt 1974:2 - 3). Aangesien die Kaap beskou is as 'n onderdeel van Nederlands-Oos-Indië, het hierdie kommissie die aanstelling van sieketroosters aan die Kaap behartig (Odendaal 1957:26).

Indien die uitslag van die ondersoek gunstig was, is die kandidaat deur die Kerk toegelaat tot die amp met die toestemming en goedkeuring van die bewindhebbers van die V.O.C. (Odendaal 1957:26 - 27). Uit die suksesvolle kandidate het die bewindhebbers sieketroosters aangestel, ook om op die skepe werksaam te wees. Hulle is van 'n beroeps- en instruksiebrief voorsien waarin hulle verpligtinge uiteengesit is. Op hulle beurt moes hulle 'n "confessie, den Catechismus en de synodale canones" onderteken (Claasen 1977:58 - 59).

Uit hierdie gegewens is dit duidelik dat die amp van sieketrooster nie gering geskat moet word nie. Trouens, die geweldig belangrike rol wat die sieketrooster op kerklike terrein gespeel het, kan nie maklik oorbeklemtoon word nie.

Daar is soms kritiek uitgespreek teen die gehalte van die diens wat hulle gelewer het, soos Adam Tas hom later ook in sy Dagboek uitgelaat het teen die heer Mahieu, die "krankebedroever", waarmee hy wou impliseer dat hy eerder 'n "bedroewer" as 'n trooster was (Fouché 1970:136). Maar ten spyte van baie gebreke wat daar seer seker in hulle werk en karakter gevind kon word, is dit duidelik dat hulle gekeur, geskool en van bepaalde instruksies voorsien is voordat hulle vir dié belangrike taak uitgestuur is.

A.P. Smit, die kerkhistorikus, spreek hom sterk uit aangaande die swak karakter en lae peil van opvoeding van sommige van die sieketroosters, maar reken dat die baie belangrike funksie wat hulle, en dan ook spesifiek Wietse Rotes, vervul het, nie geïgnoreer kan word nie (1945:24 - 25).

2.2.3 Eerste werkkring

Ná Wietse se aanstelling as sieketrooster in 1736 in Holland in die ouderdom van 24 jaar, volgens sy geboortebepaling, het hy klaarblyklik na Batavia gegaan, want hy keer in 1739 met sy attestaat, d.w.s. sy lidmaatskapsertifikaat van die Gereformeerde Kerk, na Holland terug (Pama 1983: 66).

In 1741 vertrek hy weer, met die skip Ida, na Indië. Hy is ook deur 'n notaris versoek om 200 gulden in te vorder by iemand wat in Batavia woonagtig was en wat die bedrag plus rente aan 'n kliënt van die notaris geskuld het (Claasen 1977:242).

Wietse onderteken self twee notariële stukke op 1^e en 24 Desember 1743 waarin hy onderneem om die bedrae van 300 en 162 gulden wat hy geleen het, met rente terug te betaal. Hy onderteken die dokumente: "Wietse Botes" (Claasen 1977: 242). Dit is baie belangrik om te let op die wyse waarop hy self sy naam in hierdie stadium teken aangesien baie verskillende spellingsvorme van sy naam en van gedurende die vroegste jare in die dokumente voorkom.

Met die oog op sy beplande koms na die Kaap, het hy reeds in Holland 'n ooreenkoms met die V.O.C. aangegaan om 'n kwart van sy jaarlikse besoldiging te laat inbetaal by die "Armenhuijs" te Enckhuisen (Leibbrandt 1905:78). So het hy dan voorsiening gemaak vir die versorging van sy "huijsvrou Antje Pieterze" (K.A.:C125 12 - 13) en hulle drie kinders, Hilletje, Anthonie en Boote, wat in Holland agtergebly het totdat hulle hom na die Kaap kon volg. Die jongste van die kinders, Boote, is op 2 Oktober 1735 gebore (Heese 1986:354 - 360).

2.2.4 Koms na die Kaap

Wietse het in 1744 op die skip die Ruijter aan die Kaap aangekom. Aanvanklik het hy op die skip gebly om die mense wat tydens die lang seereis siek geword het, te be-

soek en by te staan, maar sommer gou het hy homself bereid verklaar om by een van die "in't Land opgeregte kerken school te houden", en om verder ook die take te verrig wat van hom as sieketrooster verwag kon word. Die Politieke Raad het op 4 Junie 1744 die aanbod van Wietse behandel en hom by die Politieke Raad aanbeveel om as sieketrooster-onderwyser in die binneland te dien. Wietse se aansoek dat "Desselfs Huijsvrouw vermits haare armoedigen staat vrij van Transport en Costgeld herwaarts mogt gesonden worden" sou ook gunstig deur die Politieke Raad by die Here XVII aanbeveel word (K.A.:C122 252 - 253). Die presiese datum waarop Wietse aan die Kaap in diens getree het, kon nie vasgestel word nie, maar vanaf 1747 kom sy naam gereeld voor in die lys van mense in "Kerkendienst" van die V.O.C. aan die Kaap (K.A.:VC43 - 46). Op hierdie wyse het die Swartland-gemeente nog vóór sy amptelike stigting in 1745 reeds die dienste van 'n sieketrooster bekom in die persoon van Wietse Botes.

Die presiese datum waarop sy vrou, Anna, en hulle drie kinders na die Kaap gekom het om hulle by hom aan te sluit, is nie bekend nie, maar dit moes in 1744 of 1745 gewees het. Pama (1983:66) en Malherbe (1966:104) dui die datum van aankoms as 1744 aan, terwyl Leibbrandt (1905:78), Claasen (1977:207) en Heese (1986:354) meen dat Wietse se vrou eers in 1745 aangekom het. Soos hierbo gemeld, is Wietse se versoek dat sy vrou kosteloos deur die V.O.C. na die Kaap gebring word, op 4 Junie 1744 aan die Politieke Raad voorgelê en sou dit by die Here XVII aanbeveel word. Indien in ag geneem word dat die versoek die Here XVII ongeveer drie maande later sou bereik en die skeepsreis na die Kaap 'n verdere drie maande sou duur, kan daar geredelik aanvaar word dat Anna aan die einde van 1744 of begin 1745 hier aangekom het. Sy moes in elk geval in die loop van 1745 gekom het, want hulle vierde kind, Maria Anna, is op 8 Mei 1746 in die Swartland gedoop (Heese 1986:360).

Ná Anna se aankoms is 'n versoek tot die V.O.C. gerig om die oorbetalings van haar onderhoud na die "Armehuijs" in Enckhuisen te staak. Op 16 Februarie 1747 is 'n inskrywing in

die Resolusies van die Politieke Raad gedoen waarin Wietse vra dat die "Bewindhebber ter Camer Enchuisen" versoek word om sy vroeëre reëling "dewelke door hem voor zijn vertrek uijt het vaderland ten behoeve van zijn huijsvrouw Antje Pieterze is gemaak" te kanselleer (K.A.:C125 12 - 13). Dit is nie duidelik waarom dié versoek nie reeds vroeër gerig is nie. As in aanmerking geneem word dat die vierde kind op 8 Mei 1746 gedoop is, moes Anna in Augustus 1745 reeds aan die Kaap gewees het.

2.3 Stigting van die gemeente Swartland

Die geskiedenis en ontstaan van die gemeente Swartland, wat dan ook die bakermat van die Botes-geslag aan die Kaap sou wees, is hier van belang. In 1742 het die goewerneur-generaal van Batavia, baron Gustaaff Willem van Imhoff, op weg na Batavia by die Kaap aangedoen en 'n reis deur die nedersetting onderneem. Hy het diep onder die indruk van die swak toestande in die binneland gekom, waar die opvoeding van die mense dikwels in die hande van 'n verlope matroos of soldaat was (Malherbe 1925:36 - 37). So erg was die ongeletterdheid en gebrek aan godsdiensoefening van die "buijten luijden" dat hulle "eerder na eene versaaemeling van blinde heijdenen als naa eene colonie van Europeërs en Christenen komt te gelijken" (K.A.S. 1984: 226 - 227). Baron Van Imhoff het goewerneur Swellengrebel dus opdrag gegee dat twee nuwe gemeentes gestig moes word. In 1743 het die gemeente Roodezand (Tulbagh) en in 1745 die gemeente Swartland (Malmesbury) tot stand gekom (Van der Watt 1974:7).

In die Swartland was aanvanklik geen grond beskikbaar vir 'n kerkperseel nie, aangesien alles reeds aan die burgers uitgegee was (Hanekom 1952:42). Daar het ongeveer agtien maande verloop voordat die Politieke Raad daarin geslaag het om 'n kerkplaas te verkry (Smit 1945:23). Die plaas van die weduwee P. van der Westhuizen is deur 'n ruiltransaksie bekom (K.A.:C122 296 - 298; C123 163 - 164). Wietse Botes is benoem om voorlopig die geestelike arbeid as sieketrooster in die gemeente te verrig, en om die opvoeding

en onderwys op hom te neem (K.A.:C1111 71 - 72).

Dit was waarskynlik in 'n kamer van die reeds bestaande geboue op die kerkplaas waar Wietse vroeg in 1745 begin het met die onderrig van die eerste handjievul kinders wat uit die onmiddellike omgewing die kerkskooltjie kom bywoon het (Louw 1943:10 - 12). Ook die eerste "eenvoudige gousdiensoefeninge" is in een van hierdie geboue deur Wietse waargeneem (Smit 1945:24 - 25).

2.4 Sy taak as sieketrooster, koster/voorleser en onderwyser

Wietse se verpligtinge op geestelike terrein was veelvoudig.

2.4.1 Beroeps- en instruksiebrief as sieketrooster

In die beroeps- en instruksiebrief wat aan sieketroosters uitgereik is wanneer hulle in Holland deur die V.O.C. aangestel is vir diens op die skepe, word 'n duidelike uiteensetting gegee van die funksies van die sieketrooster (Claasen 1977:262 - 263).

Sy eerste taak was om die siekes en krankes "uyt Godes heylige woord te onderwijsen, vermaenen en vertroosten". Volgens hierdie faset van sy werk was hy ook verantwoordelik om terdoodveroordeeldes vir hulle einde voor te berei (Smit 1945:24).

Tweedens moes hy op die geleë tyd "benedens het singen der psalmen, uyt Godes Woord sommige capittelen, otr' oock eenich goet sermoen" uit die Kategismusboek of preekbundel van 'n geordende leraar aan die mense voorlees. Hierdie geleenthede moes hy met gebede begin en eindig.

In die derde plek moes hy die mense elke oggend en aand "in ordre vergadert", en ook voor en nã die ete voorgaan in gebed.

Vierdens moes die "onwetenden in den geloove neerstelyck

(...) onderwijsen" word, "sondaren tot boetveerdicheyt" vermaan word, "vloecken, sweeren ende lichtveerdich misbruyck van de diere Naeme des Heeren" teëgegaan word, asook die "cleyn- ofte mismoedigen" getroos en versterk word.

Vervolgens is die sieketrooster verplig om hom "altijd te draegen", waardig in sy beroep en amp te wees, hom niks aan te matig "'t gene eygentlyck tot het predicamt behoort" en "jonck ende out met een Godsalich leven" voor te gaan (Claasen 1977:262 - 263).

2.4.2 Kostersreglement

Soos in so baie ander gemeentes waar die sieketrooster ook as koster opgetree het, is Wietse aanvanklik as koster van die gemeente aangestel, en wel op 12 Desember 1745 (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Om die werksaamhede van die koster te bepaal en te omskryf, is dikwels 'n reglement opgestel (Claasen 1977:235 - 236). In 1751, nadat Wietse al sowat ses jaar lank koster was, is 'n reglement deur die kerkraad van Swartland opgestel waarin die koster se skoonmaakwerk en ander verpligtinge uiteengesit is (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Uit hierdie reglement is dit eerstens duidelik dat die koster van 1745 tot 1751 'n "kostergagie" van 12 riksdalder per jaar ontvang het. By die kerkraadsvergadering van 22 Maart 1751 is besluit om 'n halwe riksdalder per maand by sy salaris te voeg, wat dan sy jaarlikse vergoeding as koster op 18 riksdalder te staan gebring het.

Hierna volg 'n uiteensetting van die koster se funksie en vergoeding tydens 'n begrafnis. Hy kon vir die grawe van 'n graf in die kerk twee riksdalder van die oorledene se erfgename eis; vir 'n graf in die kerkhof kon hy een riksdalder vra; en vir die uitlê van 'n lyk ses riksdalder. Vir die opstel en plaas van die stoele in die kerk kon die koster ook nog 'n ekstra riksdalder ontvang.

Indien hierdie diens gelewer word vir 'n huwelik, doop of ander geleentheid, mag die gelde nie opgeëis word nie, maar alles moet oorgelaat word aan die "beleefdheid van die mense", d.w.s. by dié geleenthede was die koster van die goeie gesindheid van die mense afhanklik vir vergoeding.

Die preekstoel moes elke week, of meer dikwels as dit nodig sou wees, afgestof en opgevryf word. Elke week moes die kerk, konsistorie, banke en stoele geskrop en afgestof word. Die koperartikels, soos die "Kopere Bijbelknaap", d.i. die voetstuk waarop die Bybel rus, die "Predikstoel annex" of kateder, die koperkroon, d.w.s. die kandelaar wat vir die beligting van die kerk sorg, en die kopervoetstuk van die doopbak, moes elke week geskuur en blink gevryf word.

2.4.3 Stigter-onderwyser van die kerkskool

Sy belangrikste funksie in die Swartland en die rede waarom hy hom bereid verklaar het om na die binneland te gaan, was die opvoeding en onderwys van die kinders in 'n kerkskool.

'n Besluit oor die bekwaamheid van aspirant-skoolmeesters is van 1743 tot 1777 in die hande van die betrokke kerkraad gestel, wat dan die Politieke Raad van advies moes dien (Du Toit 1937:97). Aangesien Wietse as kandidaat vir die sieketroostersamp deur die V.O.C. geëksamineer, aangestel en in die Swartland geplaas is, is dit onwaarskynlik dat hy deur die Swartlandse kerkraad ondersoek is, te meer vanweë die byna gelyktydige ontstaan van gemeente en kerkskool.

Gedurende hierdie tyd het die onderrig in die skole aan die Kaap ooreengestem met die sisteem in Nederland. Die funksies van die "skoolmeester", die leerplan, metodes van onderwys, selfs die inhoud en voorkoms van die klaskamer was op dieselfde lees geskoei (Malherbe 1925:46).

Behalwe die onderrig in lees, skryf en reken, was die onderwys hoofsaaklik godsdienstig van aard. Die skoolwet van goewerneur De Chavonnes (1714), wat in hierdie jare nog van toepassing was, het beoog dat "de jongheit van kindsbeen af wel werde opgevoet ende in de vreesse ende regte kennisse Gods en alle goede konsten en zeede" onderrig moes word (K.A.S. 1962:419 -- 421). Dit het die aanleer van die Onse Vader, die Tien Gebooe, die Geloofsartikels, die aand- en moregebed, die gebede voor en ná die ete, gewone gebede en die Kategismusvrae en -antwoorde ingesluit. Die kinders moes ook in die sing van die psalms geoefen word. Op Sondae moes die onderwyser die leerlinge na die kerkdienste vergesel, en ná die dienste die onderrig voortsit deur ondervraging. Die kern van Wietse se onderwys sou dan wees om die kinders te onderrig in lees, skryf, rekenkunde en godsdienste.

2.4.4 Sy diensjare in die gemeente Swartland

Wietse sou waarskynlik ná sy vestiging in die Swartland al hierdie verpligtinge moes nakom, met die uitsondering van die derde instruksie in die sieketroostersberoepsbrief, nl. om die mense elke oggend en aand byeer te roep vir gebed, 'n bepaling wat klaarblyklik op die skeepsbevolking van toepassing was. Wat die huisbesoek aan siekes betref, sou hy 'n veeleisende taak gehad het as die afstande van die platteland in ag geneem word. As sieketrooster was hy die voorleser en voorsanger tydens kerklike eredienste.

'n Verdere baie belangrike verpligting sou wees om leiding te neem tydens die eredienste in die tydperk voordat 'n predikant in die gemeente Swartland aangestel is. Ook wanneer die gemeente 'n leraar gehad het, sou hy tydens die predikant se afwesigheid weens siekte of vakansie, hierdie funksie moes vervul.

Soos dit duidelik deur die beroeps- en instruksiebrief gestel word, is die sieketrooster ten strengste verbied om 'n preek van sy eie te lewer, aangesien dit 'n oortreding op die terrein van die predikant sou wees, sowel as 'n gevaar

op die gebied van die suiwer Woordverkondiging (Hopkins 1965:14 - 15). Wietse het hom klaarblyklik nooit aan hierdie misdryf skuldig gemaak nie, want daar was nooit klagtes in hierdie verband volgens die kerkraadsnotules van die gemeente Swartland nie.

By geleentheid van die erediens moes die sieketrooster volgens bg. instruksiebrief gedeeltes uit die Bybel voorlees. Indien die gemeente oor 'n predikant beskik, het hý die betrokke gedeeltes uitgesoek, en sy teks vir die geleentheid uit die voorgelese gedeelte gehaal. Die Wet en die Twaalf Artikels is ook soms deur die voorleser geles, of andersins deur die predikant self (Smit 1945:102). Wietse Botes het hierdie amp ook in die gemeente Swartland beklee.

As voorleser het hy die huweliksgebooie afgelees, asook die ander afkondigings wat daar sou wees. Dit was later gebruiklik dat die voornemende egpaar 'n sekere bedrag aan die sieketrooster-voorleser moes betaal vir die aflees van die gebooie, 'n bepaling wat ook in die Swartland gegeld het. In die kerkraadsnotule van Maandag 8 Oktober 1759 is die volgende aangeteken: "Ook is hem van Kerkenraden (aan Do. ne W. Botes) toegestaan om voor't leesen van ieder trouwbrief te mogen eijschen (van die sig willen begeven in den Echten staat) 2 Scheellingen" (N.G.K. Swartland: Resolusies).

As sieketrooster was Wietse ook die voorsanger tydens die erediens. Sy vermoë om die kerksang te lei, moes vir die kerkraad en gemeente heeltemal aanvaarbaar en bevredigend gewees het, want daar is geen opmerkings hieroor in die kerkraadsnotules van daardie jare nie. Die gemeente Swartland het eers in 1792 'n orrel gekry (Smit 1945:105). Dit beteken dat Wietse tot met sy aftrede in September 1774 die sang gelei het.

'n Ander faset van Wietse se werk in die gemeente vóór die aanstelling van 'n predikant of kerkraad, was die insameling van "Aerme geld" wat in die kerkraadsnotule van 1745 vermeld word: "Anno 1745 Ontfangen uijt de Handen van Monseur

- 16 -

Gerret Olivier een somme van f170-8-0 Die onder den Dienst van Witisse botes krank bespekker van Dese Gemeente, voor dat hier een predicant was Aan gesteld nog houder lingen en Diaconen waarren verkoren bina Alle waarren Gecollickteerd en Gerret Olivier in bewaarringe gedaan" (N.G.K. Swartland: Resolusies). Hierdie bydrae tot die diakonie-fonds van die gemeente is volgens hierdie inskrywing byna alles deur Wietse ingesamel, en deur Gerrit Olivier in bewaring gehou totdat dit aan die kerkraad oorgedra is in 1745.

Soos vroeër gemeld, was een van die vertrekke van die ou woning op die plaas wat vir kerkdoeleindes bekom is, ook die eerste skoollokaal. Hier het Wietse die grondslag gele van die onderwys in daardie geweste (Claasen 1977:156). Hoeveel kinders gedurende die eerste jare die skool byge-woon het, is nie bekend nie, maar dit was waarskynlik maar 'n handjievol uit die onmiddellike omgewing van die kerk-plaas (Smit 1945:135).

2.4.5 Die verhouding tussen sieketrooster en predikant

Dit is duidelik dat 'n sieketrooster in 'n gemeente onderge-skik aan die predikant was, veral vanweë sy gebrekkiger opleiding. Waar daar dus 'n predikant in die gemeente werk-saam was, het die sieketrooster onder hom gewerk, as 'n soort hulp vir die leraar. In werklikheid het die sieke-trooster egter nie eens die status van 'n ongeordende hulp-prediker gehad nie. Aangesien hulle meestal uit die laere burgerlike klasse aangestel is, het hulle ook maar min ge-leerdheid gehad. In status was die voorleser/sieketrooster destyds net bo die koster, en het vroeër soms selfs die titel "monsieur" gehad (Smit 1945:102). Jns vind ook dik-wels dat die sieketrooster as "Dominee" aangespreek is, soos Adam Tas van die sieketrooster as "Do. Simonis" in sy Daagboek geskryf het (Fouché 1970:50). Die klassikus A.M. Hugo wat hom ook in die kerkgeskiedenis van Stellenbosch geïnteresseer het, is van mening dat dit 'n algemene gebruik was om die sieketrooster en onderwyser as "Dominee" aan te spreek, terwyl die predikant as "De Eerwaarde Heer", "Dē

Heer" of ook "De predikant" bekend gestaan het. Tas verwys só na ds. Reck as "de Heer Bek" (Fouché 1970:38, 51). In die Swartlandse kerkraadsnotule van 8 Oktober 1759 word Wietse dan ook as "Domine W. Botes" aangedui (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Wat die verhouding tussen die sieketrooster en die predikant betref, meen die kerkhistorikus Claasen dat 'n groot deel van die onenigheid wat daar tussen die twee partye kon ontstaan die gevolg was van die maatskaplike stelsel waarvolgens die predikant noodwendig die sieketrooster onderdanig moes hou. Alle optrede van beide kante is gevolglik aan hierdie maatstaf getoets. In sommige gevalle het dit sekerlik ook gebeur dat die predikant jaloers gewaak het oor die statusverskil tussen hom en sy "mindere broeder", en dat hy nie altyd die nodige ondersteuning aan 'n gewillige medewerker gegee het nie (1977:222 - 223).

2.5 Salaris en huisvesting

Wietse is deur die bewindhebbers van die V.O.C. as sieketrooster aangestel teen 'n vergoeding van 16 gulden per maand (K.A.:C122). Die sieketrooster is dikwels voorsien van gratis behuising, of het 'n bedrag ontvang t.o.v. sy huishuur. Klaarblyklik het Wietse aanvanklik in een van die bestaande geboue op die kerkplaas tuisgegaan. Of hy gratis ingewoon het of 'n klein huur betaal het, kon nie vasgestel word nie.

Ons weet wel dat Wietse in 1758 in 'n "kerkhuis" gewoon het, want in die kerkraadsnotule van 3 Mei 1758 word vermeld dat die kerkraad "de ouwde Predikantswooninge (...) aan den krankbesoeker Wietse Botes" wou gee, maar dat hy aan verskeie mense te kenne gegee het dat hy "te vreden sijnde met sijn ouwde wooning indien 't maar een weijnig versien wierde". Die ou predikantswoning is gevolglik "ter bewooning" aan die koster, Nicolaas van Wielligh (van Wielingen) toegeken, met die voorbehoud dat hy tydens 'n Nagmanls- of ander geleentheid 'n kamer aan verafgeleë lidmate sou beskikbaarstel "om Zondags snagts te vernagten"

(N.G.K. Swartland: Resolusies).

Ongeveer sewentien jaar later het die kerkraad gereageer op Wietse se versoek dat herstelwerk aan die huis nodig is. Op 8 Oktober 1759 is besluit dat "'t bouwvallig huys gereppereert (soude) worden" deurdát "de ouwde agter vleugel" afgeheek word, en 'n nuwe kamer, "en 'n Kombuijs neffens een Dispens" en 'n "kamertje met een Engelse schoorsteen tot zijn gemak" opgerig sou word (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Op Sondag 14 November 1762 word nog 'n versoek van Wietse m.b.t. sy huis deur die kerkraad goedgekeur, nl. om "een deur ten eerste te laten maken aan de linker kamer van zijn woonhuis" (N.G.K. Swartland: Resolusies). Uit hierdie besluite van die kerkraad is dit duidelik dat Wietse van huisvesting voorsien is deur die gemeente, en dat hy heel waarskynlik tot met sy aftrede in 1774 in 'n kerkhuis gewoon het.

2.6 Probleme

Op 5 April 1753 stuur die skriba van die gemeente Swartland 'n brief aan die bewindhebbers waarin vermeld word dat "Do. Wietze Bootes, Krankbezoeker (...) den 25 Maart zijn Kostersamt heeft neergelegt", dat "den Burger Nicolaas van Wielligh" eenparig verkies is as opvolger in die kostersamp, en die versoek gerig word dat die "aanstelling goedgunstiglijk mag geaprobeert worden" (N.G.K. Swartland: Briewe).

Die antwoord van die Politieke Raad op 10 April 1753 was 'n teregwyding waarin die Raad hulle "misnoegen hier over by deesen betuijgen" dat die "missive" net deur 'n diaken wat ook die skriba was, onderteken is en nie deur die predikant en al die kerkraadslede, soos die amptelike prosedure veris het nie. Die kerkraad is daarom aangesê om "omstandig (te) moeten berigt, wat de Reedenen zijn waarom den Krankbezoeker Wietze Bootes heeft kunnen goed vinden desselfs kosters amt needer te leggen". Die aanstelling van 'n ander koster "sonder dat wij hiervan eenige de minste voor-

- 19 -

kennisse gehad hebben", word ook bevraagteken (N.S.K. Swartland: Briewe).

Hierop het die kerkraad met 'n uitvoerige verduideliking van die bladsye aan die Politieke Raad geantwoord, waarin eerstens verduidelik word dat "dit de gewoonte zijn der kerken" dat die briewe "zijn ondertekent geworden door den Scriba, of dié absent zijnde door den Predicant uit naam en last des Kerkenraads". Nog word die versekering gegee dat korrespondensie in die toekoms eenparig onderteken sal word.

Hierna word in die brief die agtergrond gegee en die redes verstreë wat gelei het tot die bedanking van Wietse Botes as koster. Vanweë "verscheide klagten der leden dezer Gemeente over het niet schoonhouden hunner plaatsen en stoelen", is Wietse vermaan om beter daarvoor te sorg. Dit was egter "van geen effect zijnde" en die Reglement "hem diensaangaande door den Kerkenraad gegeven den 22 Maart 1751" is weer aan hom voorgehou. Hierop het hy met "kwaadaardigheid geantwoord, 'ik wil dat niet doen, dan bedank ik liever voor mijn Kostersampt, zet mij maar af, ik ben krankbezoeker van de E. Compagnie en geen Koster'". Die predikant het Wietse gevra om hom te weerhou van sulke "assurante bejegeningen" en voorgestel dat hy liewers sy besware voor die kerkraad moes bring. 'n Vergadering is belê vir 25 Maart, waartydens Wietse voor die kerkraad verskyn het. By dié geleentheid "sloeg hij in quaadaardigheid met zijn hand op de tafel, verzoekende nogmaals van zijn dienst als koster ontslagen te worden". In die brief word beweer dat hy "reets lang te vooren aan verscheide Burgeren gezegt heeft, dat hij zijn Kostersbediening wilde neerleggen", dat hy kerkraadslede teen die Predikant "op (...) ruijen", en "omdat hem de bediening te lastig viel (...) zijn blijdschap betuigt heeft, omdat hij in zijn verzoek geslagen was" (om as koster onthef te word).

Verder word in die brief verduidelik waarom so gou van die dienste van iemand anders gebruik gemaak moes word. Omdat Wietse nie langer die kosterwerk wou doen nie, en sodat

"er ondertusschen geen verhinderling in de Kerkedienst komen zoude", moes 'n ander koster dadelik voorlopig aangestel word, nl. "den Burger Nicolaas van Wielligh, als zijnde een lidmaat dezer Kerke, en van een goeden 'Jandel" (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Op 9 Mei 1753 spreek die Politieke Raad in sy antwoord sy misnoeë uit oor "het irreverent gedrag 't welk den krank-besoeker heeft kunnen goetvinden bij die geleegentheijd soo omtrent den predikant uwer gemeijnte in't bijzonder als in volle kerkenraade te voeren". Verder word die aanstelling van Von Wielligh as koster in die plek van Wietse Botes goedgekeur (N.G.K. Swartland: Briewe).

Wietse Botes het by geleentheid geweier om 'n opdrag van die predikant uit te voer tensy die kerkraad hom daartoe verplig. Op 16 Mei 1756 het ds. Gerhardus Croeser 'n klag by die kerkraad ingedien dat die sieketrooster hom nie in kennis wou stel "wanneer hij van de Plaatse wilde gaan", m.a.w. wanneer hy van die kerkplaas afwesig sou wees. Wietse se verweer was dat die kerkraad hom geen opdrag in dié verband gegee het nie. Ds. Croeser het op sy beurt aan die kerkraad gerapporteer dat hy Wietse twee tot drie keer versoek het om hom in kennis te stel van sy afwesigheid, "dit versoek wilde hij niet waarnemen, en seijde seer stoutelijk dat hij sulxs niet doen wilde tensij hem van Kerkenrade sulxs geordoneert wierde". Ná die pleidooi van die predikant dat die kerkraad hom hierin moes ondersteun, het Wietse opdrag ontvang om saam te werk en die predikant te laat weet van sy "uijtgang waarheen" (N.G.K. Swartland: Resolusies).

'n Verdere misstap wat Wietse begaan het, kom na vore in die kerkraadsnotule van 11 Mei 1766 waarin melding gemaak word van die koster, Von Wielligh, en Wietse se drankhandel op die kerkperseel (N.G.K. Swartland: Resolusies). "Weijders is geresolveert om den Domine W. Botes, en N. van Wiellig striktelijk te ordoneeren van voortaan aan geen een mens weijn, of brandeweijn te verkopen op den dag des Heeren, en bij fraude van dien sullen Kerkenraaden genootsaakt

sijn om haar beklag te doen bij de Hooge Overigheijd opdat soo Gods gemeente niet meer ontstigt worde ..." In diezelfde trant word Von Wielligh as die koster vir die laaste keer gewaarsku om sy kosterwerk, veral die skoonhou van die preekstoel, die koperbybelknaap en koperkroon, behoorlik te doen. Hulle word vermaan om as koster en sieketrooster in diens van die kerkraad hulle plig te doen volgens die Reglement. Ten laaste word Von Wielligh gewaarsku om in sy werk as lykbesorger hom nugter en bekwaam te gedra, sodat die "lijkrolle" nie weer weggraak nie. Klaarblyklik was dit die lanferdoeke wat tydens begrafnisse gebruik is. Die kwessie van die koster se afwesigheid van die kerkgrond sonder vooraf kennis aan die predikant, word ook geopper. Dit is hieruit vir ons duidelik dat dié twee ampsdraers, sieketrooster en koster, die kerklike gemeenskap in die jaar 1766 hoofbrekens besorg het.

Dit was egter nog nie die einde van die saak nie, want die koster en sieketrooster het blykbaar onder die voorwendsel van wyn aan iemand weg te gee of te leen, nog steeds hulle drankhandel voortgesit, en ook nie ontsien om werkers op die kerkgrond in die gedrang te bring nie. Geen nadere inligting i.v.m. dié werkers kom in die notules voor nie. Op 5 Oktober 1766 is weer oor die kwessie van die drankverkope 'n kerkraadsbesluit geneem: "... om den krankbesoeker Wietse Rootes, en Nicolaus van Willigh strikteijk, en voor de laaste maal te geordoneeren, om voortaan geen drank, (...) (aan iemand wie hij mag weesen) sal moogen verkopen soo op den dag des Heeren, als op andere daagen in de week, ja selfs onder voorwentsel van de dranken weg te geeven of te leenen, opdat zoo Gods Kerk niet mag ontstigt worden, en daar door voorgekomen wort, dat ambagslieden alhier op Kerkke grond door den drank niet in staat gestelt worden om 't kerk werk te kunnen voor te setten" (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Daar kan aanvaar word dat Wietse en Von Wielligh hierna versigtiger was. Of hulle die drankhandel gestaak het en of hulle net meer diskreet was, is moeilik om te sê, maar daar is geen verdere klagtes in die kerkraadsnotules aangeteken nie.

2.7 Aftrede en pensioen

Dit was slegs twee jaar nadat die kosterreglement opgestel is, dat Wietse gevra het om van sy kosteramp onthef te word. Op 25 Maart 1753 word die volgende inskrywing in die kerkraadsnotule gevind: "Kerkenraden van't Zwartland hebben goedgevonden den tegenwoordigen Krankbezoeker Witze Rootes, door zijn verzoek van zijn kosterbedieninge af te zetten" (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Volgens die kerkraadsnotule van Sondag 13 Mei 1753 "is de Nieuw aangestelde Koster, Nicolaas van Wielligh, den 10de dezer door den Ed. Heer Gouverneur en den Agtb. Raad geapproveert, in zijn bediening gestelt met dit volgende Reglement", waarna die Kosterreglement weer eens neergeskryf word. Die nuwe koster is teen dieselfde vergoeding aangestel as die vorige koster, nl. 18 riksdalders per jaar (N.G.K. Swartland: Resolusies).

Dat dit vir beide die kerkraad en vir Wietse 'n verligting was om die kosterwerk aan iemand anders oor te dra, is nie te betwyfel nie. Wietse se aandag was klaarblyklik nie by hierdie afdeling van die werk nie. Hy het sy amp as sieketrooster en voorleser-voorsanger klaarblyklik as heelwat hoër in status gesien as dié van koster.

Dit is nie bekend presies hoe lank Wietse as onderwyser in die Swartland diens gedoen het nie. Op 23 Februarie 1756 het die Politieke Raad egter 'n plaaslike inwoner, Johannes Pool, as onderwyser aangestel. Hy het vroeër as ouderling in die gemeente Swartland gedien, en in dieselfde skrywe word verlof aan die kerkraad gegee om 'n ouderling in sy plek te verkies en die naam aan die Politieke Raad voor te lê ter "approbatie" (N.G.K. Swartland: Inkomende briewe). Indien ons aanvaar dat Wietse tot met die aanstelling van Pool die onderwyspos beklee het, was hy vir ongeveer elf jaar in dié pos.

Wietse het in sy amp as sieketrooster in die gemeente Swartland voortgegaan tot in 1774, toe hy gevra het om van die

amp onthef te word. In die Resolusies van die Politieke Raad is die volgende inskrywing gemaak: "En vermits den voorleeser der Swartlandsche gemeijnte Wietse Rootes, uijt aanmerkinge, dat hij den ouderdom van 62 jaaren bereijkt en D'E Comp.nie bovendien ook 30 jaaren gediend hebbende, tegenswoordig ten eenemale onvermogens is, desselfts dienst langer zodanig als 't behoord, te kunnen presteeren, oversulx op zijn versoek en Conform D'ordre, met vijfthien guldens maandelijx heeft moeten werden gegageert" (K.A.: C152). Hy sou m.a.w. 'n pensioen van vyftien guldens maandeliks ontvang.

Met hierdie lang diensjare was Wietse een van die vyf sieketroosters met die langste dienstermyn aan die Kaap. Net H. Bosman (40 jaar), J.J. Scholtz (36 jaar), P. Roux (34 jaar) en J. van der Schie (31 jaar) was langer in die amp (Claasen 1977:270 - 271).

In sy plek is sy seun, Roote Rotes, in 1774 as sieketrooster-voorleser aangestel. Hy is "uijt burger vrijdom in dienst der E. Comp (...) aangecommen, met toevoeginge van 't gewoone Tractamenta 16 guldens per maand, onder een vijfjarig overband" (K.A.:C152).

Hoe Wietse se lewe ná sy aftrede as sieketrooster verloop het, is onbekend. Sy vrou, Anna, is reeds in 1767 oorlede volgens die inskrywing in die sterfteregister van 1767: "Anno 1767 Swartland: de Huijsvrouw van den krankbesoeker Wietze Rootes -- Maart 8" (K.A.: MOOC 1767). Wietse se sterfdatum word aangegee as "Anno 1785 Swartland: Wietse Rothes -- Julij 21" (K.A.: MOOC 1785).

2.8 Nageslag

Wietse se eerste drie kinders is volgens Heese, soos reeds aangedui, in Nederland gebore en het later saam met hul moeder na die Kaap gekom (1986:354 - 360). Vroeëre navorsers het slegs van twee kinders, Anthonie en Maria Anna wat aan die Kaap gebore is, melding gemaak. Die verwantskap van Boote, 'n seun van Wietse, is vroeër nie aangedui

nie (De Villiers & Pama 1966; Pama 1983:66).

Die oudste kind was 'n dogter, Hilletje, wat op 27 Oktober 1754 met Johannes van der Westhuizen getroud is. Die tweede, 'n seun Anthonie, is op 26 Maart 1766 met Engela Erasmus getroud. Nog 'n seun, Boote, is op 2 Oktober 1735 in Enckhuisen gebore en het op 1 Mei 1768 met Susanna Margaretha Keuler van die Kaap getrou. 'n Dogter, Maria Anna, is op 8 Mei 1746 in die Swartland gedoop. Dit is nie bekend of sy in die huwelik getree het nie.

Deur Anthonie en Boote word Wietse se nageslag bereken. Uit Anthonie se huwelik is agt seuns gebore, terwyl Boote een seun en vyf dogters gehad het. Van hierdie nege seuns, die derde geslag aan die Kaap, het die Botes-familie vinnig vermeerder.

2.9 Oorspronklike kosterreglement

22 Maart 1751. Cooij der Acte, waar bij de Voorm. Do. Witze Rotus als Koster word aangesteld.

Is op genomen Resolutie in onze Kerkvergadering aan 't Swartland van dato 12 December 1745 den Krankbezoeker, Wieze Rootes bij deszelvs bediening door zijne aan ons gunstig verzoek aangesteld geworden tot Koster dezen Kerke met een bezolding van 12 Rijxd. s'jaars, en nû wederom in bovengem. Vergadering op dato 22 Maart 1751 goed gevonden, gem. Koster boven deszelfts Koster gagie toe te leggen een halve Rijxd. pe maand, zijnde te zamen Rijxd. agtien s'jaars, mits dat meergem. Koster zal gehouden zijn en blijven, zig na de onder te noemene Order en Reglementen te gedragen.

1. Voor't graaven van een graf in de Kerk zal den Koster vermogen van de Overledens Erfgenaam of Erfgenamen te Eijschen 2 Rijxd.
2. Buiten de Kerk of op het zogenaamde Kerkhof 1 Rijxd.
3. Voor het Bedienen van een lijk 6 Rijxd.
4. Voor het zetten en Plaatzen der Stoelen 1 Rijxd.
5. Maar van doopen trouwen, of iets anders, hoe ook mogt genaamt zijn, zal den Koster niets hebben te Eijschen, maar dit alles overlaaten aan de beleeftheden der menschen.
6. De Predikstoel alle weken, of binnen den tijd, zo het de nood vereischt, te stoffen en te wrijven.
7. De Kerk, Consistorie, Ranken, Stoelen alle weken met schrobben en stoffen schoon te houden.
8. De Kopere Bijbelknaap, den Predikstoel annex, de Kopere kroon, beneevens het koper voetstuk van het doop Bekken alle weken te schuuren (N.G.K. Swartland: Resolusies).

3. DIE WELTEVREDE-PLASE

3.1 Ligging

Die P.J.-tak van die Botes-familie is reeds sedert die middel van die negentiende eeu aan die Weltevrede-plase in die distrik Prins Albert verbind. Dié plase is geleë in die gebied wat bekend is as die Koup, d.i. die Karoo-streek tussen die Swartbergreeks in die suide en die Nuweveldberge in die noorde. Die distrikte Beaufort-Wes, Prins Albert en Willowmore word deur hierdie streek ingesluit (Nienaber & Raper 1977:774 - 775). In hierdie gebied het die Dwyka- en Gamkariviere hulle oorsprong (Raper 1972:55).

Weltevrede lê onder die noordelike voet van die Swartberge, 'n bergreeks wat 225 km van oos na wes strek (Du Plessis 1973:98), van Willowmore tot na aan Ladismith, en wat die grens tussen die Groot en die Klein Karoo vorm (Raper 1987:308). Die reeks bestaan uit die Groot-Swartberg, oos van Gamkaskloof en feitlik reg noord van Calitzdorp, en die Klein-Swartberg aan die westekant van Gamkaskloof (Potgieter 1972b:368).

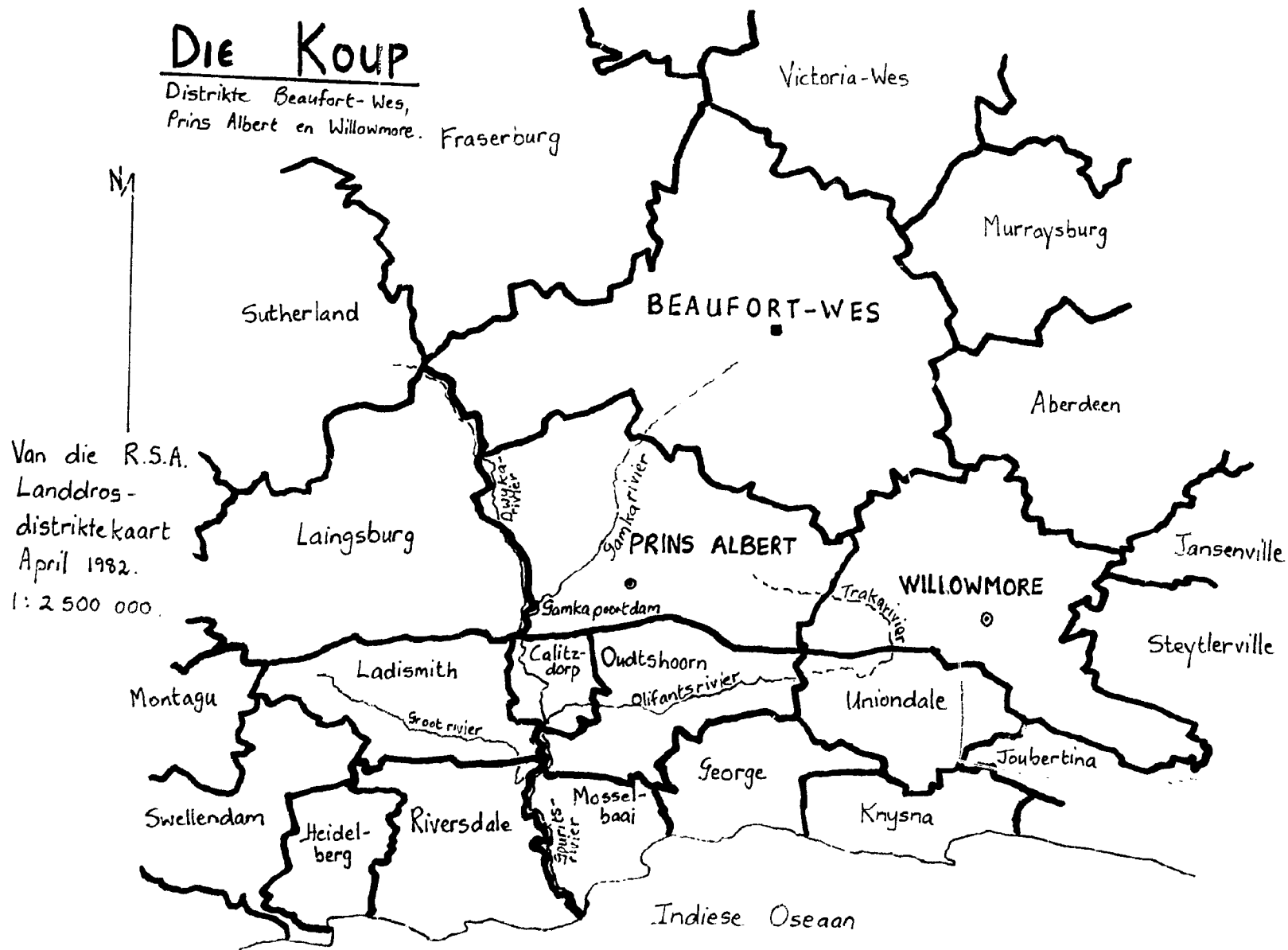
3.2 Topografie

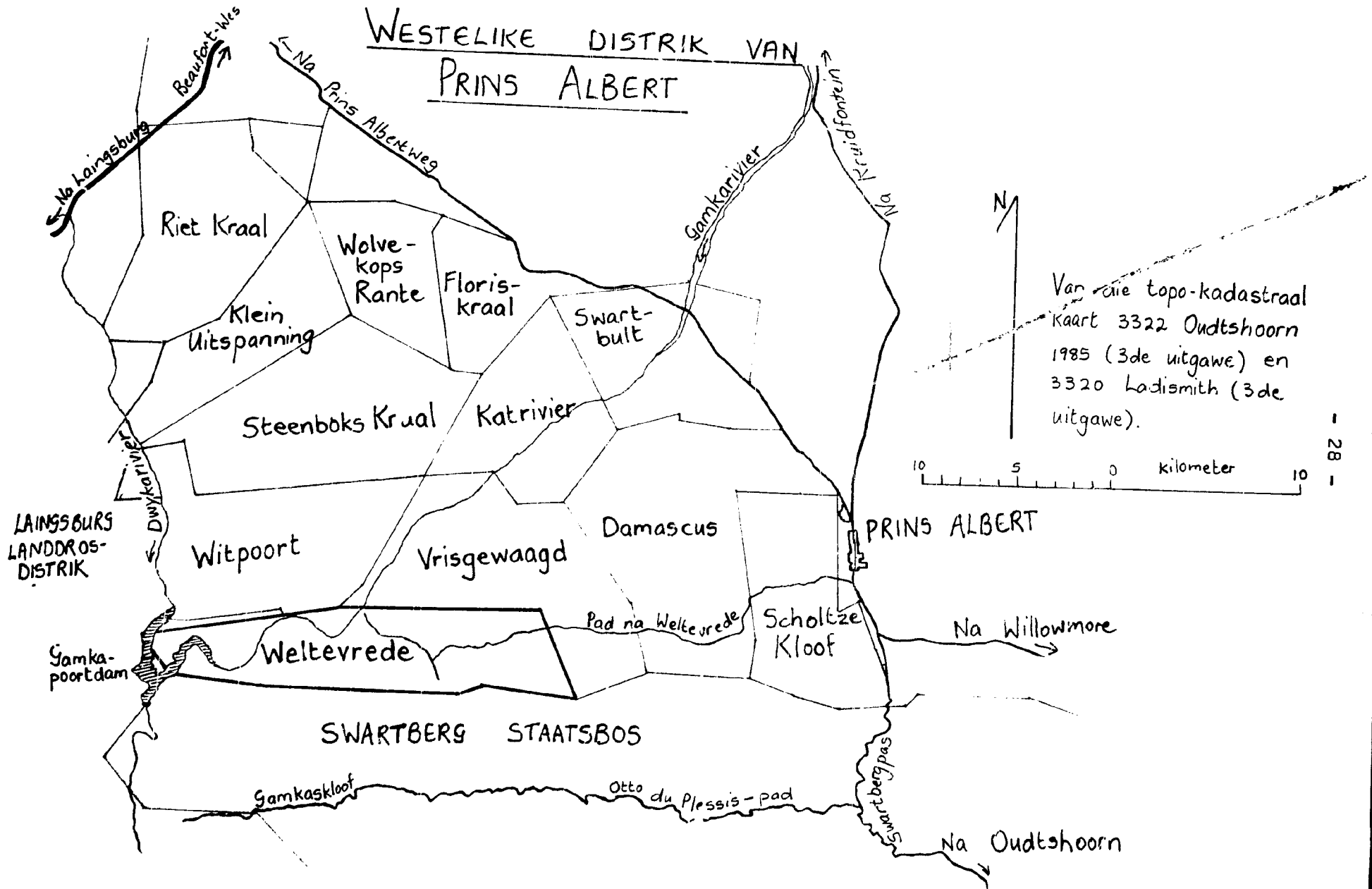
In 'n groot mate bestaan die geologiese formasie van die Koup uit 'n krummelrige, blou leiaarde waarin verskeie tipes knobbels met fossielreste voorkom. Kenmerkend van hierdie gebied is die los, verbrokkelende leiklip wat teen die koppies afrol en in die valleie en op die gelyktes op hoop. Die gebrek aan diep, bewerkbare grond het 'n verpotte plantegroei wat meestal uit vetplante bestaan tot gevolg (Potgieter 1972b:451).

Die Swartbergreeks bestaan uit ruwe, mosbedekte sandsteenkranse (Du Plessis 1973:98) wat oor die algemeen meer as 1 800 meter bo seespieël is. Op 2 325 meter is die Seweweekspoortpiek die hoogste kop in Kaapland wes van die Kompassberg (Potgieter 1972d:368).

DIE KOUP

Distrikte Beaufort-Wes,
Prins Albert en Willowmore.

Die distrik Prins Albert, met 'n area van 8 118 vk km, is die opvanggebied van 'n paar belangrike waterlope (Potgieter 1972c:133). Die sentrale boloop van die Gourits, die Gamkarivier, het 'n kloof van ongeveer 1 220 meter diep in die Swartberge gespoel wat die geologiese struktuur van die berg oor 'n afstand van ongeveer 1 500 meter blootlê (Potgieter 1972d:369). Die ander rivier wat hier ontspring, is die Dwyka, die vernaamste tussensake die Gamkarivier (Du Plessis 1973:217).

Aan die noordekant van die Swartberg ontspring die Trakarivier, dit vloei eers ooswaarts deur 'n gedeelte van die distrik Willowmore, en sluit dan aan by die Olifantsrivier, die oostelike boloop van die Gouritsrivier (Potgieter 1972a:278). In die suidelike deel van die distrik Prins Albert is eweneens standhoudende strome wat van die noordelike helling van die Swartberg af water opvang (Potgieter 1972c:133).

3.1 Reënval en reënval

Die Koup is 'n onherbergsame streek met 'n baie lae reënval van tussen 100 en 200 mm per jaar (Potgieter 1972b:451). Binne hierdie droë gebied lê die Weltevrede-plase in 'n vallei wat relatief waterryk is vanweë die Huisrivier wat daardeur kronkel op pad na die Gamkarivier. Hoewel nie standhoudend gedurende die somermaande nie, kan die leiwater uit die Huisriviersloot, of Bronsloot soos dit bekend is, vir 'n groot deel van die jaar benut word. Boorgate met windpompe kom algemeen voor en is feitlik deurgaans standhoudend, wat bewys lewer dat die ondergrondse water van die gebied geredelik beskikbaar is.

3.4 Streek-, berg-, rivier- en plaasname

Die naam Koup, wat ook as Goup, Gouph, Koub, Ghobs, Kaup, Coup, ens., opgeteken is, is moontlik afgelei van die Khoiwoord /houb, houb, gou-b of kou-b wat "pensvet" beteken (Raper 1972:55). Dit verwys na die vet weiding vir wild en waarskynlik ook vir vee (Nienaber & Raper 1977:775).

'n Ander betekenis waaraan Nienaber en Raper veral baie waarde heg, is "vlak, gelyk, oop veld" of "platland" wat van die Khoi-woord !kchaaub kom (1977:776).

Die berge en riviere van die gebied het eweneens verklaarbare name. Die Swartbergreeks het sy naam te danke aan die feit dat dit op 'n afstand swart vertoon (Raper 1987: 308 - 309; Du Plessis 1973:98). Dit was die pionierboere wat aan die Nuweveldberge sy naam gegee het om die "nuwe veld" van dié wat agtergelaat is, te onderskei (Du Plessis 1973:156). Die Seweweekspoortpiek kry sy naam van die 19 km lange poort deur die Swartberge. Daar is verskeie verklarings vir die ontstaan van die naam, o.a. dat 'n vee-dief sewe weke lank in die poort weggekrui het voordat hy gevang is. Die waarskynlikste uitleg is volgens Du Plessis (1973:172) dat dit 'n vervorming is van die van Zerwick, 'n Berlyne sendeling wat in 1837 na Suid-Afrika gekom het (Zöllner & Heese 1984:480) en o.a. op Amalienstein sendingwerk gedoen het (Heese 1959:25).

As verklaring van die naam van die Dwykarivier word die Khoi-woorde debe wat "brak" beteken, verbind met die woord !ab vir "rivier". Hierdie !ab word deur die Blankes gewoonlik weergegee in die vorm ka. Die Dwyka is dus eintlik die Brakrivier. Die Gamkarivier kom van die Khoi-woorde gamma of chamma wat "leeu" beteken, en ka, "rivier", d.w.s. Leeurivier. In albei hierdie riviername kom die term "rivier" in 'n stapelvorm voor deurdat die gebruik in Afrikaans nie rekening gehou het met die betekenis van die woord ka as "rivier" nie. Daarom is 'n byvoeging van die Afrikaanse begrip "rivier" gemaak en so het 'n stapelwoord ontstaan (Du Plessis 1973:217 - 220; Nienaber 1972:37 - 38).

Die Trakarivier wat in die Olifantsrivier loop, het sy naam gekry van 'n vervorming van die Khoi-woord vir "vrou", taras of tra, saamgevoeg met ka vir "rivier" (Potgieter 1972d:561). Hieronymus Cruse, die Duitse ontdekker en soldaat in diens van die V.O.C. aan die Kaap, het volgens kenners die Gouritsrivier vernoem na 'n Khoi-stam, die Gauriquas, wat hy in 1667 op 'n veeruittog op die walle van

dié rivier aangetref het (Potgieter 1972a:27b; Du Plessis 1973:223).

Die stroom wat deur die Weltevrede-vallei kronkel, word deur die inwoners die Huisrivier genoem. Dit is nie bekend waar die naam sy oorsprong gehad het nie.

Die plaasnaam Weltevrede word deur Nienaber aangedui as een van die bekende name wat gemoedstoestand weerspieël (1972:104). Daar is ook 'n ander plaas met dié naam in die distrik Prins Albert. So is die name Vergenoeg en Vreden Hof, twee onderafdelings van Gedeelte 2 van Weltevrede, eweneens name wat vir hulleself spreek. Die plaas Villiersville, Gedeelte 15, is vernoem na 'n latere eienaar, Pieter de Villiers, terwyl De Hoek, Die Vlei, Witplaat en De Keur na eienskappe of die ligging van die plaas verwys. Excelsior, Gedeelte 3, wat "vorentoe" beteken, vertel daarenteen van die boer se aspirasies.

3.5 Vroeë bewoners

Die eerste bewoners van die Koup was waarskynlik die San. Die dorp Prins Albert is trouens aange lê op 'n ou Sankraal. Veldkornet Samuel de Beer, die stigter van Prins Albert, het aan die einde van die agtiende eeu 'n standplaas d.m.v. ruilhandel van die San verkry. Vir "tabak, 'n knipmes en ander nietighede" het die San nulle grond aan hom verruil en weggetrek. Hy het sy wa digby die Sankraal getrek en 'n geruime tyd daar gestaan terwyl hy en sy "mak Boesman" die veld omgekop en bewoonbaar gemaak het. Volgens oorlewing het hierdie San-man as bondgenoot van die witman in sy stryd om die woeste wêreld te ten, 'n pinkie verloor. De Beer het, voordat hy en die man by geleentheid veld gaan oopkultuur het, aan sy vrou die gelaside pangeweer gegee. Sy moes hulle wa hly en moes indien wilde diere of San-mans naas bedreig 'n skoot aftrek as teken dat hy moet terugkom. Terwyl sy voor op die jakis met die naald sit en werk het, het sy opgekyk en 'n leeu by die naasvoorkiesien staan. Sy het die skoot afgetrek, maar toe De Beer aangenaardloop kon, het die leeu padgegee. Hy en die San-

man het met die honde die leeu agtervolg en aangeval. In hierdie skermutseering het die leeu die man se pinkie afgebyt (Anoniem 1942:94, 96).

Aangesien die streeknaam "Koup" Khoi van oorsprong is, kan met sekerheid aanvaar word dat die Khoi-veeherders hulle later in dié streek gevestig het. Dit is bekend dat veldkornet De Peer Khoi as arbeiders gehad het toe Lichtenstein en De Mist in 1804 op pad na die oosgrens daar aangedoen het (Anoniem 1942:5, 7).

Dit is onbekend of daar so vroeg reeds swartmense in die omgewing van Prins Albert gevestig was. In die reisjoernaal van kapt. Paravicini di Capelli, die aide-de-camp van goewerneur Janssens van die Kaap die Goeie Hoop, word vermeld van 'n nedersetting swartes wat in die Nuweveldberge langs die "groot Leeuwen Rivier", d.i. die Gamka, rustig en vreedsaam gewoon het. Hulle het in 1803 reeds agt jaar lank daar gebly, landbou beoefen en veestapels gehad (De Kock 1965:186 - 187).

'n Klein getal swartes het waarskynlik in meer resente tyd Prins Albert hulle tuiste gemaak. In 1985 was daar in die distrik 36 swartes, terwyl die bruinmense 6 681 en die blankes 1 301 getel het (Bevolkingsensus van RSA 1985:60). Die persentasie van ongeveer 83% wat die bruinmense van die dorp se bevolking uitmaak, is hoër as die 70 en 58% wat Barnard e.a. as die gemiddeld vir die Klein en Groot Karoo onderskeidelik aangee (1972:303).

3.6 Blanke vestiging

Nadat Samuel de Peer hom aan die einde van die agtiende eeu onder die Swartberge gevestig het, het dit waarskynlik nie lank geduur voordat ander boere 'n toekoms in hierdie streek gesien het nie.

In die reisbeskrywing van Di Capelli word vermeld dat "de weduwee Van der Purg en den burger A. ... es" in 1803 deur goewerneur Janssens versoek is om 'n span vassal te

- 33 -

verskaf op hulle reis na die binneland. Hieruit is dit duidelik dat Anthonie Potes (b2) reeds in 1803 hier gevestig was. Volgens die toeligting van W.J. de Kock wat Di Capelli se reisjoernaal uitleggee het, het Anthonie reeds in 1801 in die Swartberg kom woon en die plaas "Weltevreden geleegen voor de Zwartrivier" gehad (K.A.:GR 14/17:34). Anthonie is op 26 Maart 1766 getroud met Engela Erasmus, 'n nieggie van Louisa Erasmus, die weduwee Stephanus van den Burg. Die van is deur Di Capelli verkeerdelik as "Van der Burg" aangedui. Anthonie se seun, Abraham Adriaan (b2; c5), is getroud met Louisa Margaretha van den Burg, die dogter van die voormelde weduwee Louisa van den Burg, wat ewereens plase in die omgewing gehad het, o.a. "De (Schotse) Scholtze Kloof geleegen over den Leeuwe Rivier" (K.A.:RiR 42:728). Anthonie se ander seun, Sybrand Lourens (b2; c4), en een van die kleinkinders, Catharina Johanna (b2; c3; d1), is beide getroud met Van den Burgs, waarskynlik uit dieselfde familie (Heese 1986:354, 357 - 359; De Kock 1965:190).

In 1841 het talle boere grond in erfpag van die regering ontvang. So het Johan Willem Strumpher op 15 April 1841 "the Loan Place Weltevreden" van 12 486 morg teen 'n huur van £5.12.6 per jaar ontvang. Dit is nie bekend of daar enige verband tussen Strumpher en die Potes-familie was of waarom die grond nie aan 'n Potes toegeken is nie, terwyl hulle so lank reeds 'n verbintenis met dié grond gehad het. Die plaas is aan die noorde deur die plaas Vrisgewaagd (Vrischgewaagd, Versch gewagt) asook deur staatsgrond begrens; aan die suide deur 'n reeks dorre heuwels; aan die ooste ook deur Vrisgewaagd en aan die weste deur staatsgrond. Aan die erfpag is 'n voorwaarde verbind dat die publiek die reg moes hê om op albei oewers van die hele afstand wat die Gamkarivier deur Weltevrede vloei, uit te span en hulle beeste, skape, bokke en perde te laat suip. Voorts moes alle bestaande paaië behou word en vryelik beskikbaar wees as deurgang vir die publiek. Op die diagram wat die transportakte vergesel, word aangedui dat daar reeds op hierdie tydstip 5 000 wingerdstokke aangeplant was, en dat 10 morg grond reeds as landbougrond

gebruik is. Hieruit kan dus ook afgelei word dat die plaas al 'n geruime tyd lank bewoon is (K.Akt.: BWQ 5/4).

Op 15 Junie 1853 het Strumpher 'n halwe aandeel van die plaas aan Catharina Johanna Rotes (c3; d1) teen die bedrag van £262.10 verkoop (K.Akt.: BWQ 158) en 'n halwe aandeel aan Barend Adriaan Kuhn teen £195 (K.Akt.: BWQ 159). Kuhn was met 'n suster van Catharina J. Rotes, nl. Engela Louisa Margaretha (c3; d8), getroud.

Barend Adriaan Kuhn het op dieselfde datum die helfte aandeel van sy erfpagplaas, witpoort, van 13 170 morg aan Catharina J. Rotes verkoop teen die klein bedrag van £11.5 (K.Akt.: BWQ 160). Sy het haar halwe aandeel aan Weltevrede asook Witpoort op dieselfde dag aan Johannes Petrus Legransie verkoop teen £326.5 (K.Akt.: BWQ 161). Kuhn het hierdie twee halwe aandele op sy beurt teen dieselfde prys van Legransie gekoop (K.Akt.: BWQ 162). Uit hierdie transaksies het Catharina J. Rotes 'n wins van £52.10 gemaak.

Kuhn het die twee plase Witpoort en Weltevrede op 18 Junie 1853 aan Petrus Johannes Rotes (c3; d10) verkoop vir die gesamentlike bedrag van £647.17 (K.Akt.: BWQ 207). Kuhn het, ná hierdie ooreenkomste, £137.17 wins gemaak.

Petrus Johannes Rotes het sy eggenote uit die eerste huwelik, Engela Adriana Rotes (c5; d3), oorleef en op 5 Junie 1854 in die huwelik getree met Anna Maria le Roux. In hulle gesamentlike testament, gedateer 26 Desember 1876, is bepaal dat by die man se oorlye sy vrou as eksekutrise van die boedel sal optree. Verder is bepaal dat sy ná sy dood die plaas Witpoort moes verkoop en die opbrengs daarvan tussen die kinders uit die eerste huwelik en dié uit die tweede huwelik moes verdeel. Op die plaas Weltevrede kon sy lewenslange vruggebruik geniet (K.Akt.: T13 1-5 1876-1900).

Ná Petrus J. Rotes se dood op 5 Julie 1885 het Anna Maria Rotes op 14 Februarie 1887 met Matthys Michiel Brits in

ISSUED FOR INFORMATION
ALLEEN VIR INFORMATIE

35 - 25 Pence about 1847

W 4/379.

By His Excellency Major-Gen. Sir GEORGE THOMAS NAPIER,
Knight Commander of the Most Honorable Military Order of the
Bath, Governor and Commander in Chief of Her Majesty's Castle,
Town, and Settlement of the Cape of Good Hope, in South Africa,
and of the Territories and Dependencies thereof, and Ordinary, and
Vice Admiral of the same, Commanding the Forces, &c. &c. &c.

In the Name and on behalf of Her Majesty VICTORIA, by the Grace of
God, of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Queen,
Defender of the Faith.

I do hereby Grant, on Perpetual Quitrent, unto
Johan Willem Struys

a Piece of Land, containing *Two Thousand Four Hundred*
and Eighty six Morgen.

situated in the *Division of Beaufort* *Freehold*
of Swartberg including the *soan Place Weltevreden*

Bounded on the North by the Place Brigwaagd
and Government Ground; South by extensive
barren hills; East by Brigwaagd; and West
by Government Ground.

as will further appear by the Diagram, framed by the Surveyor,—on condition
that all Roads and Thoroughfares running over this Land, shall remain Free and
uninterrupted; that said Land shall be liable (without compensation to its Pro-
prietor) to have any Road made over it, for the public good, by order of Government.

That the Public shall be allowed to outflow along
the whole line, of the Zandka River running thro' the
Land; with free access for their cattle, Sheep, Goats
and Horses to any part of said River, for the
purpose of drinking

that he shall punctually pay, or cause to be paid, at the expiration of every twelfth
month, from the date of these presents, unto the Civil Commissioner of the District,
the Sum of

Five Pounds Twelve Shillings six Pence

and be bound (according to the existing Laws of this Settlement
Boundaries properly traced out, and the Land brought into culti-
vation as it is capable of; the Land thus granted being further
Duties and Regulations, as either are already, or shall in future
respecting Lands granted under similar Tenure.

Given under my Hand and Public Seal of the Settlement, at Cape Town,

15th Day of April 1841

1/2 share 18.6.1853 (No. 158) to C. F. Boles.
1/2 share 15.6.1853 (No. 159) to B. A. Kuhn.

- 17 -

die huwelik getree. Die plaas Weltevrede is gevolglik op 3 Maart 1900 uit die boedel van Petrus J. Potes oorgedra op die naam van Matthys M. Brits (K.Akt.: BWJ 966). Op 24 Februarie 1900 is 'n Afdelingsraadwaardasie van Weltevrede uitgereik waarvolgens die waarde op £3 500 geskat is. 'n Rewys dat die erfpaggelde tot op datum betaal is, is op 29 Januarie 1900 verskaf (K.Akt.: T13 1-5 Mar 1900).

Nadat Anna M. Brits op 9 April 1910 oorlede is, het die verdeling van die plaas Weltevrede plaasgevind. Uit die twee huwelike van Petrus J. Potes is negentien kinders gebore van wie tien nog geleef het en een 'n nageslag agtergelaat het. Gevolglik was daar elf erfgename wat geregtig was op 'n gedeelte van Weltevrede. Uit die eerste huwelik was daar sewe kinders en uit die tweede vier kinders van wie een reeds oorlede was en 'n kind en kleinkinders agtergelaat het.

Die eerste erfgenaam, Johanna Catharina (c3; d10; e1), is op 12 Maart 1852 in die Ned. Geref. Kerk te Beaufort-Wes getroud met Petrus Andries Jacobus Nortier, 'n veeboer van Opzoek, Beaufort-Wes. Hy is op 6 Oktober 1887 oorlede. Ná haar vader se dood het sy op 28 Oktober 1904 haar toekomstige erfdeel van die plaas Weltevrede vir die bedrag van £100 aan Herman Hubert van der Spuy verkoop. Die eerste deel van £10 is dadelik in kontant aan haar betaal en die oorblywende £90 sou op haar aanvraag te Potchefstroom uithetaal word. Ten tyde van hierdie ooreenkoms het sy op die plaas Plesbokfontein in die distrik Potchefstroom gewoon (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912). Sy was toe reeds 73 jaar oud. Ná die dood van haar stiefmoeder het die oordrag van haar erfdeel na H.H. van der Spuy plaasgevind (K.Akt.: BWJ 10423). Sy was toe 81 jaar oud en het op Roodekop, Potchefstroom, gewoon.

Die tweede erfgenaam, Anna Maria (c3; d10; e2), is op 2 Oktober 1854 te Prins Albert getroud met Abraham Adriaan Potes (c3; d6; e3), 'n veeboer van Dwyka, die seun van Andreas Stephanus Potes (c3; d6) en Aletta Louisa Potes (c5; d2). Op 21 Junie 1888 het Abraham Adriaan op die

- 38 -

plaas Weltevrede gesterf. Anna Maria is op 9 September 1907 op die plaas Grootwaterval in die distrik Prins Albert oorlede. Op 2 Augustus 1899 toe sy reeds 'n weduwee was, het sy haar toekomstige erfdeel van weltevrede vir £150 aan Van der Spuy verkoop. Die helfte van die bedrag is in kontant ontvang en die balans sou met die oordrag van transport betaal word (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912). Sy is egter in 1907 in die ouderdom van 73 jaar oorlede en die vier oorlewende kinders was die aanspraakmakers op die erfdeel.

Hulle was Johanna Catharina Magdalena (d6; e3; f4), 'n oujongnoot van 50 jaar; Anna Maria (d6; e3; f5), getroud met Andreas Stefanus Marais, veehoer van Weltevrede, later Kafferskraal en Caroluskraal; Catharina Willemmina (d6; e3; f7), getroud met Abraham Adriaan Marais, boer van Weltevrede, later Treintjiesrivier en Ditpoort, en Anthonij Johannes Jacobus Potes (d6; e3; f9). Elkeen van dié vier erfgename het 1/88ste aandeel in weltevrede geërf. Hulle het hulle erfposisie eweneens aan Van der Spuy verkoop vir die bedrag van £75 (K.Akt.: RWQ 10405; 10416 - 10423).

Engela Loisa Margaretha (c3; d11; e3), die derde kind en erfgenaam van Petrus Johannes, is op 28 November 1853 op Prins Albert met Petrus Johannes Marais getroud. Ná haar afsterwe is Marais weer getroud en is self in 1890 op die plaas Tuinkraal, Prins Albert, oorlede. Hulle seun, Stephanus Abraham Adrian Marais, het 1/22ste aandeel in Weltevrede geërf (K.Akt.: RWQ 10414), maar het sy erfdeel reeds in Augustus 1899 vir £50 aan Van der Spuy verkoop (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912). Engela L.M. se dogter, Engela, was getroud met Jozef Cordier. Sy is in die ouderdom van 28 jaar in 1884 op Roschluiskloof, Prins Albert, oorlede. Haar twee kinders was gevolglik die erfgename uit hulle oupagrootjie se boedel. Carel Johannes Christiaan Burger, 'n buite-egtelike seun uit 'n verbintenis vóór haar huwelik met Cordier, en Christiaan Cornelis Isaac Cordier, haar seun uit haar huwelik met Cordier, het albei 1/44ste aandeel in weltevrede geërf (K.Akt.: RWQ 10415, 10416). Hierdie aandele is eweneens reeds in November 1899 aan

- 39 -

Van der Spuy vir £25 elk verkoop (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912).

Die vierde nakomeling van Petrus Johannes was sy naamgenoot, Petrus Johannes Stefanus Wietsche Lourens (c3; d10; e4), wat in die ouderdom van 74 jaar 1/11de aandeel in Weltevrede sou erf (K.Akt.: PWQ 10406), maar wat reeds in Augustus 1899 sy erfdeel vir £150 aan Van der Spuy verkoop het. Die helfte van die verkoopprijs, £75, is onmiddellik in kontant en die res van die bedrag by oordrag van die eiendom betaal (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912).

Die vyfde erfgenaam was Catharina Willemina (c3; d10; e6) wat op 8 Junie 1868 op Prins Albert met Johannes Henricus de Villiers, 'n landbouer van Weltevrede in die huwelik getree het. Die 1/11de aandeel van Weltevrede wat in 1912 op De Villiers se naam oorgedra is (K.Akt.: PWQ 10408), is reeds in Augustus 1899 aan Van der Spuy vir £150 verkoop (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912).

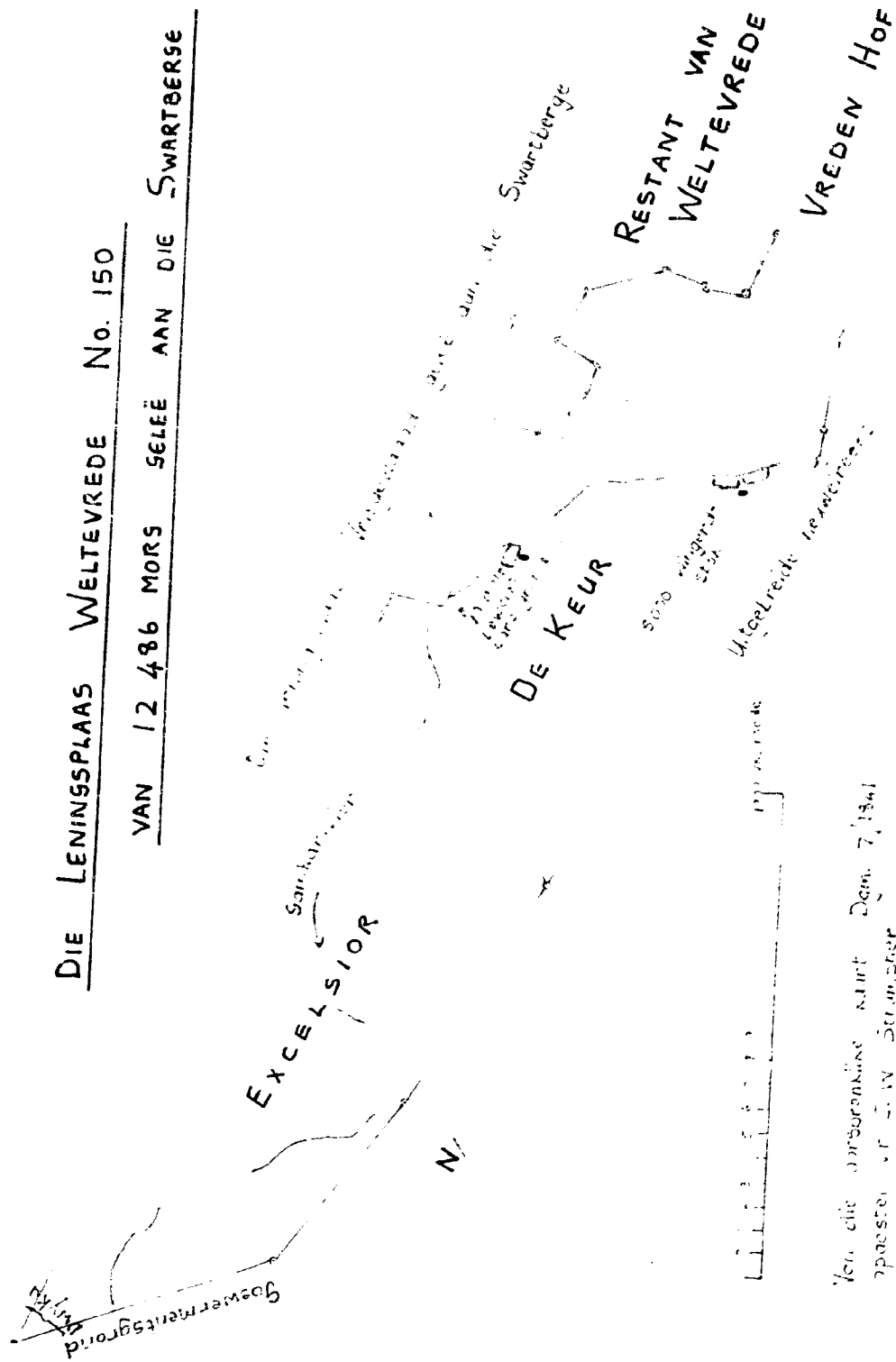
Antonie Johannes (c3; d10; e7) en Nicolaas Lourens (c3; d10; e9) het albei 1/11de aandeel van Weltevrede geërf (K.Akt.: PWQ 10407, 10409), maar het albei in 1899 hulle aandele aan Van der Spuy vir die bedrag van £150 verkoop (K.Akt.: T162 13-14 Dec 1912).

Van der Spuy het gevolglik 7/11des van Weltevrede vir £950 gekoop. Hierna is die grond deur James Alexander Foster en Frans Christian Gericke oorgeneem teen £750 (K.Akt.: PWQ 10424, 10425). Hulle moes ook die balans van die bedrae wat aan die verkopers verskuldig was, vereffen.

Die agtste erfgenaam en die eerste uit die tweede huwelik van Petrus Johannes, Willem Cornelis (c3; d10; e10) het 1/11de aandeel geërf wat hy behou het (K.Akt.: PWQ 10410).

Margaretha Elizabeth (c3; d10; e13) was die negende erfgenaam van 1/11de aandeel. Sy was met Willem Pieter Jacobus Koorts getroud (Prins Albert, 5.12.1831), 'n veetoeur van Kopjeskraal, Prins Albert. Hulle het hulle erfdeel behou (K.Akt.: PWQ 10411).

DIE LENINGSPLAAS WELTEVREDE No. 150
VAN 12 486 MORS SELEË AAN DIE SWARTBERSE

Van die oorspronklike kaart Dgm. 7/1341
 opgestel by J. W. Steynhagen

Net so het die tiende en elfde erfgename verkies om hulle aandele in Weltevrede te behou. Hulle was Hendrik Willem (c3; d10; e15) en Neeltje Johanna Hendrika (c3; d10; e19) wat met Petrus Johannes Rossouw, 'n boer van Prins Albert, getroud was (Prins Albert, 25.11.1889) (K.Akt.: BWQ 10412, 1 413).

Hierdie vier erfgename wat hulle erfposies behou het, het op 13 Desember 1912 gesamentlik die ander 7/11des van Weltevrede vir die bedrag van £3 282.10 van Foster en Gericke gekoop (K.Akt.: BWQ 10426 - 10429). Elkeen moes hiervolgens £820.12.6 betaal en het toe elk 1/11de plus 7/44stes van die plaas besit.

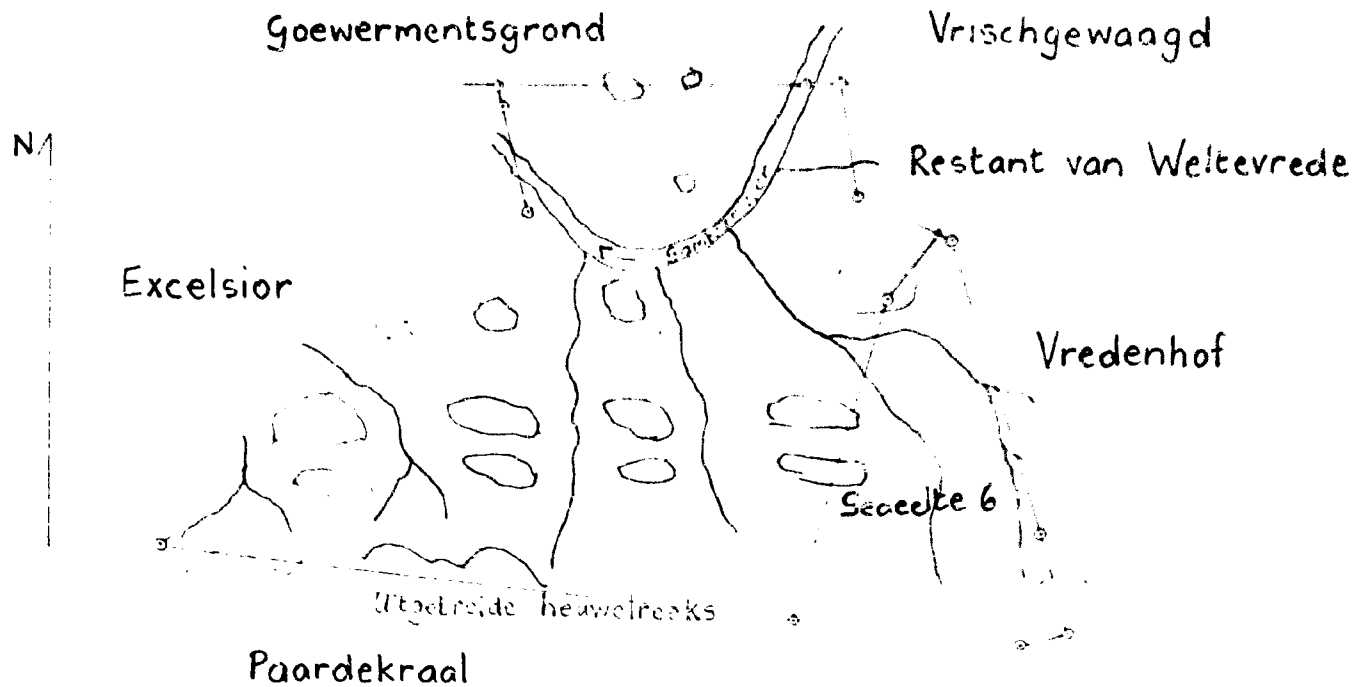
Op 19 April 1919 is die registrasie van die vier plase gedoen. Willem Cornelis het sy plaas van 2 750 morg "Vreden Hof" genoem (K.Akt.: BWQ 3310), Petrus Johannes Rossouw syne van 4 582 morg "Excelsior" (K.Akt.: BWQ 3311), Hendrik Willem Botes syne van 2 896 morg "De Keur" (K.Akt.: BWQ 3309) en Willem Pieter Jacobus Koorts het die restant van 2 258 morg onder die naam "Weltevrede" behou (K.Akt.: BWQ 3312). 'n Serwituutakte waarin die waterregte van die vier plase, soos deur die eienaars ooreengekom is, uiteengesit word, is opgestel. Hiervolgens was Excelsior uitsluitlik geregtig op die water uit die Camkarivier, terwyl De Keur, Vreden Hof en Weltevrede-restant elk vir tien dae van elke maand 'n leibeurt uit die Huisrivier kry. Die gebruik van die water uit die "Bron Sloop", die vloedwater van die Jacobspruit en die gebruik van ander bestaande slote is eweneens noukeurig bepaal (K.Akt.: Serwituut met T3310, 1919).

3.6.1 De Keur

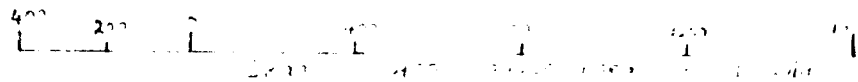
Die plaas De Keur het, afgesien van 611 morg wat aan Petrus Johannes Swanepoel verkoop is op 14 Mei 1926, op 9 November 1967 'n natuurreservaat geword toe die restant van 2 269 morg deur die Minister van Landboukrediet en Grondbesit onteien is. Die eienaar in daardie stadium was Joseph Johannes Nicolaas Botes (ongeïdentifiseer) * 1.3.1897

DE KEUR (SEDEELTE 1) WELTEVREDE

VAN 2 896 MORG

Van die oorspronklike kaart 16 310-
112 opgedeel vir H. A. Bates

- 43 -

(K.Akt.: BWQ 11984), wat op 25 Julie 1952 in besit van die grond gekom het. Hy was die seun van Andries Stephanus Botes van Tygerberg en Eisje Dorothea Maria Burger (NSKA: Prins Albert-doopregister 5.10.1897). Hy is op 25 September 1961 oorlede en is op De Keur in 'n enkelgraf begrawe. Nadat Natuurbewaring die plaas uitgekoop het, is geld volgens oorlewering deur Natuurbewaring bewillig sodat hierdie graf opgegrawe en Joseph J.W. Botes herbegrawe kon word te Botterkraal, geleë aan die pad tussen Prins Albert en die -stasie, die nuwe tuiste van sy weduwee en twee seuns, Andries en Gert. Voordat die oudste seun, Andries, die herbegraving kon finaliseer, is hy oorlede. Hy en sy moeder is op Botterkraal begrawe. Die jongste seun het tot op hede in gebreke gebly om hierdie taak af te handel (W.J. & S. Koorts 1984:onderhoud).

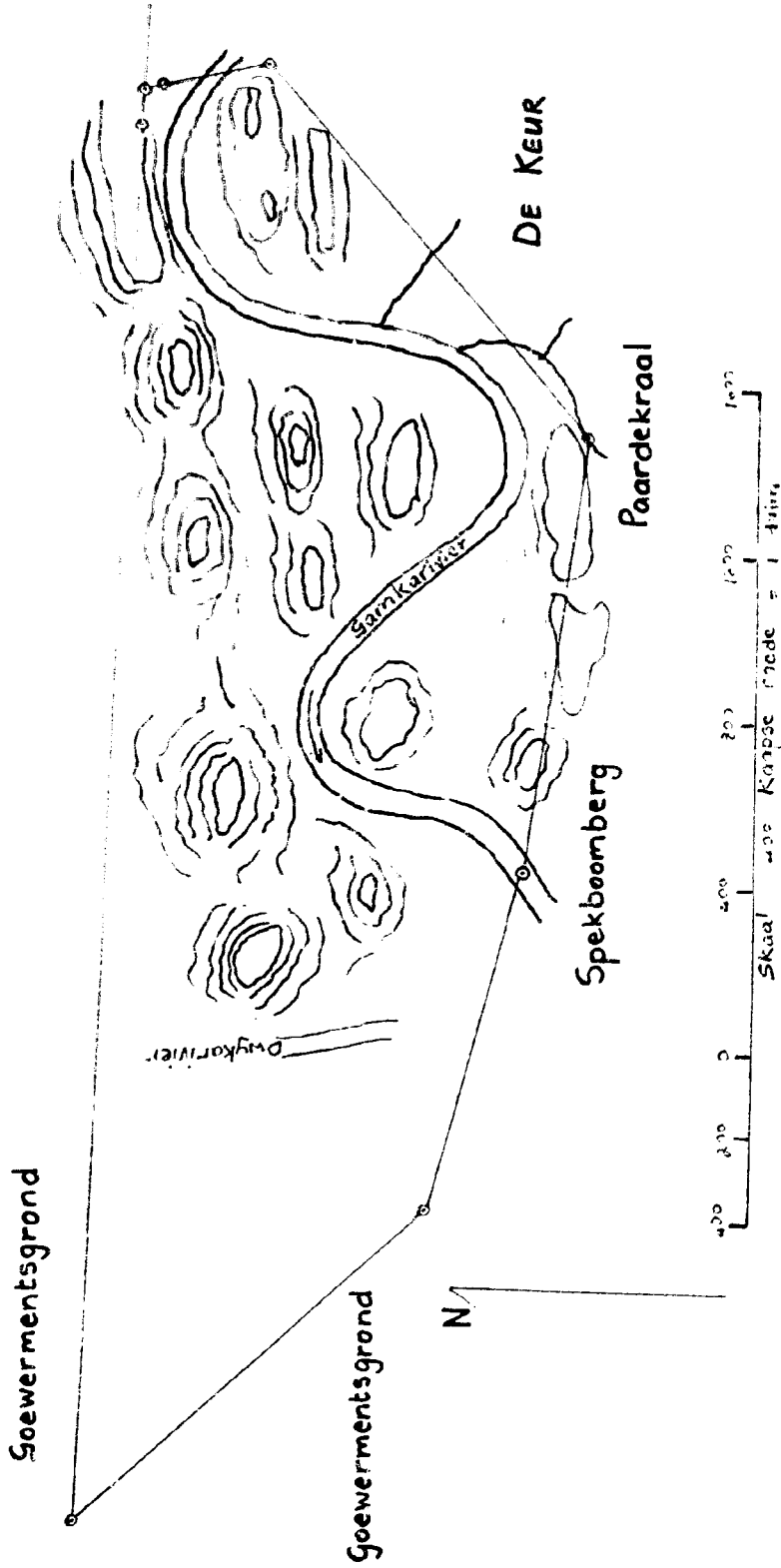
Die 611 morg (523,3411 ha) is vandag nog in besit van die Swanepoel-familie, nl. Petrus Johannes Swanepoel * 29.4.1924 en Petrus Johannes Eduard Swanepoel * 16.6.1934, twee neefs. Die grafte van verskeie Swanepoel- en Bothmavoor-sate, aangetroudas in die Botes-familie, kan in die kerkhof op dié plaas gevind word, o.a. Daniël Jan Hendrik Swanepoel * 3.2.1898, + 24.1.1971 en sy vrou, Susarah Jacomina Bothma * 31.12.1896, + 1.12.1870; P.J.E. Swanepoel * 23.10.1899, + 26.11.1967; nog 'n graf gemerk "P.J.E. Swanepoel, oud 65 jr. 5 maande" en 'n swak gemerkte graf van J.W. Swanepoel. Johannes Paulus Bothma * 28.3.1885, + 31.7.1971 en sy vrou Petronella Hermina (ncoiensvan onbekend) * 18.9.1890, + 16.12.1964 is eweneens hier begrawe.

3.6.2 Excelsior

Die plaas Excelsior van Petrus Johannes Rossouw is ná sy dood op 17 Augustus 1931 op die naam van sy weduwee, Neeltje J.H. Rossouw, gebore Botes, oorgedra (K.Akt.: BWQ 6025). Op 27 Julie 1944 het hulle seun, Petrus Johannes Rossouw * 22.1.1898, die plaas uit die boedel van sy oorlede moeder geërf (K.Akt.: BWQ 10328). Hy het op 29 Augustus 1949 die hele plaas van 4 582 morg aan 'n algemene handelaar van Prins Albert, James Archibald McKenzie Garrish,

EXCELSIOR (SEDELTE 3) WELTEVREDE

VAN 4 582 MORS

Van die topografiese kaart No. 5014 - 1919
opgestel vir P.J. Rossouw

- 45 -

verkoop (K.Akt.: RWQ 14361). Die plaas is op 23 Oktober 1964 deur die staat uitgekoop met die oog op die bou en ontwikkeling van die Gamkapoortdam (K.Akt.: RWQ 21850).

3.6.3 Restant van Weltevrede

Die Restant van Weltevrede wat aan Willem P.J. Koorts toegeken is, is in 1940 deur sy drie seuns geërf (K.Akt.: RWQ 10405). Pieter Johannes Koorts * 23.1.1888 het Gedeeltes 10 en 12 van 915,9955 en 8,8317 morg onderskeidelik gekry (K.Akt.: RWQ 4457). Sy seun, Willem Pieter Koorts * 2.12.1917, het albei dele van die grond op 10.7.1974 gekry (K.Akt.: RWQ 21110).

Willem Pieter Jacobus Koorts * 10.3.1894 het Gedeeltes 9 en 11 van 872,2381 en 52,3996 morg onderskeidelik gekry (K.Akt.: RWQ 4458). Op 21 Maart 1951 het hy Gedeelte 9 aan Pieter Johannes Koorts * 23.1.1888 en Jan Harm Labuschagne * 2.4.1898 verkoop (K.Akt.: RWQ 4461). Johannes L. Venter het albei helftes op 27 Maart 1968 gekoop (K.Akt.: RWQ 6110, 6111), en op 7 Junie 1971 aan Sideon Christoffel Rotes (d10; e10; f7; g3) verkoop (K.Akt.: RWQ 14366). Gedeelte 11 van 52,3996 morg het hy saam met Gedeelte 9 aan Pieter J. Koorts en Jan H. Labuschagne verkoop (K.Akt.: RWQ 4460). In 1967 het Willem P. Koorts * 2.12.1917 die halwe aandeel van J.L. Venter gekoop en op 14 November 1968 het hy die ander helfte uit die boedel van sy skoonvader gekoop (K.Akt.: RWQ 20762, 26282).

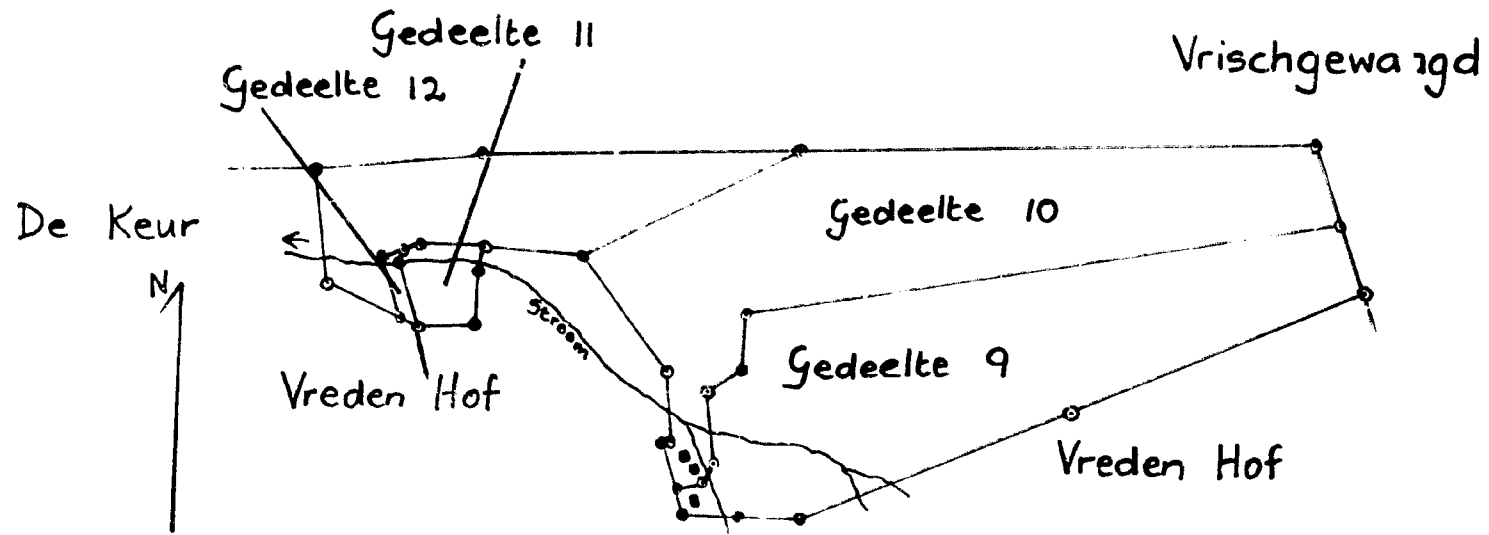
Johannes Willem Jakobus Koorts * 8.5.1907 het die res van die Weltevrede-restant van 408,7531 morg ontvang (K.Akt.: RWQ 4459). Hy het sy deel op 13 April 1953 aan Willem Adriaan Joubert * 10.11.1894 verkoop. Op 27 Junie 1973 het Willem Cornelis Rotes * 31.1.1932 (d10; e10; f11; g1) dit by Joubert gekoop (K.Akt.: RWQ 16485).

3.6.4 Vreden Hof

Die Vreden Hof-gedeelte van die Weltevrede-plaas is die meeste onderverdeel en het aan die meeste verskillende

RESTANT VAN WELTEVREDE

VAN 2 258 MORGS

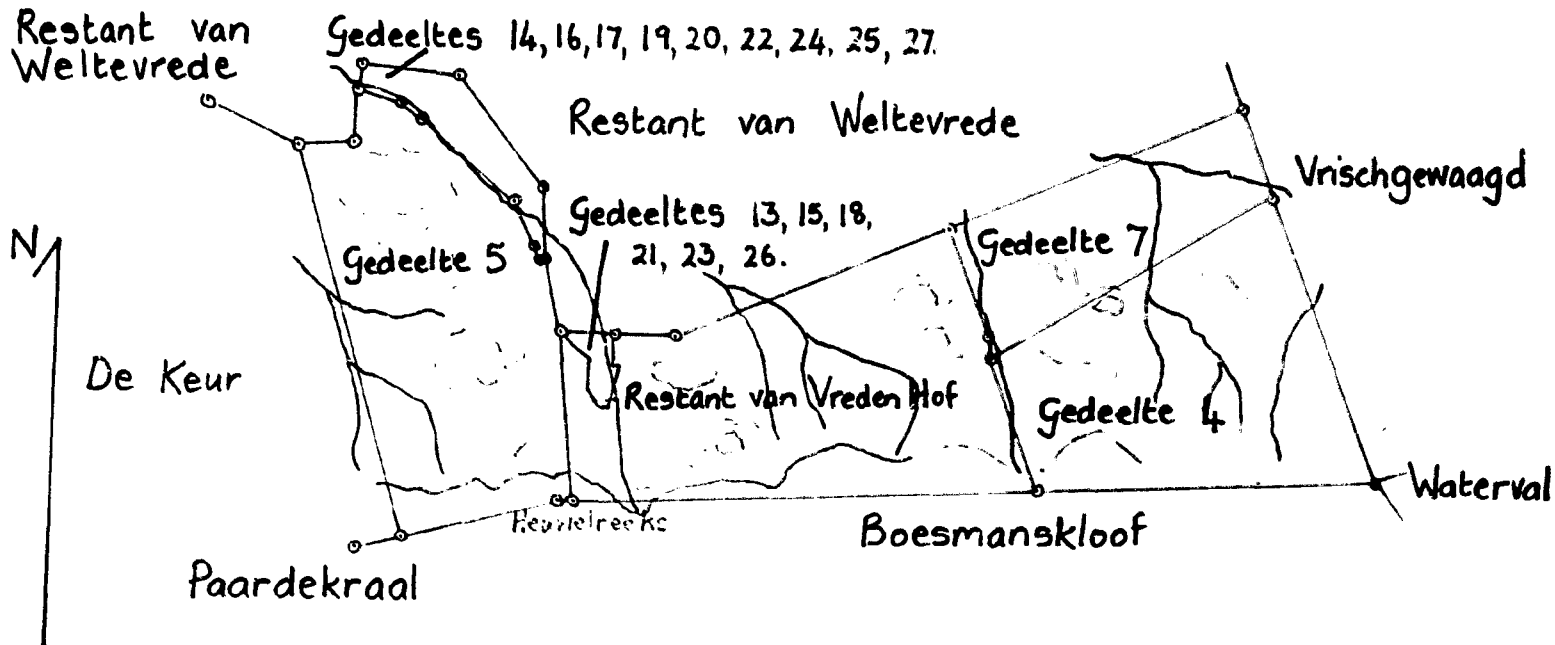

Van die oorspronklike kaart
No. 3017-1918 opgestel vir W.P.J. Koorts

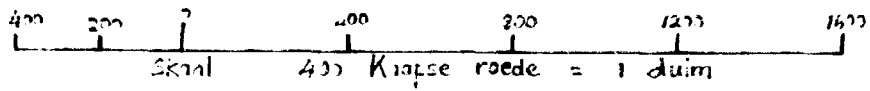
200 200 0 400 800 1200 1600
Skaal 400 Kaapse roede = 1 duim

VREDEN HOF (GEDEELTE 2) WELTEVREDE

VAN 2 750 MORGS

Van die oorspronklike kaart No. 3016-
1918 opgestel vir W.C. Botes

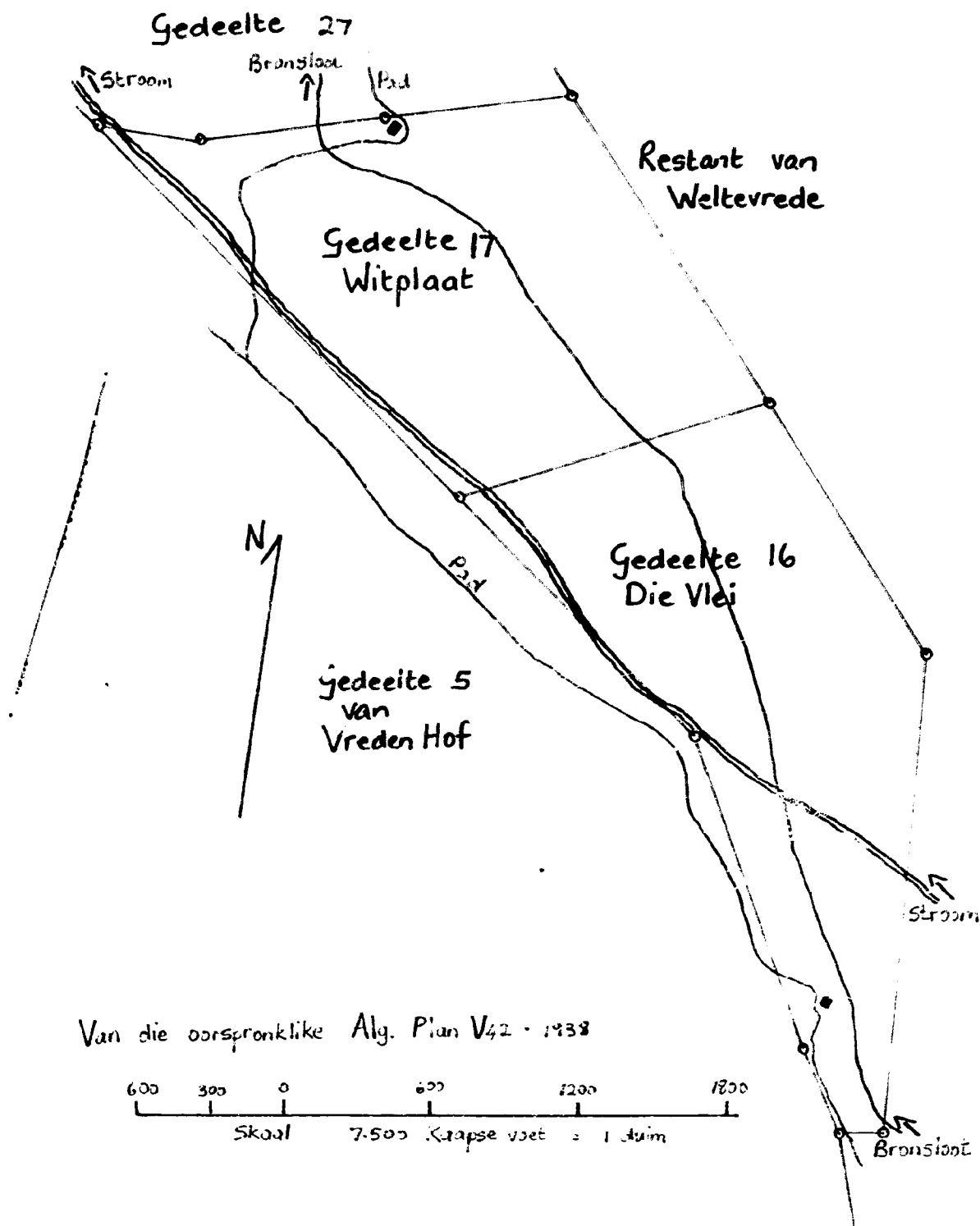
eienaars behoort.

'n Deel van 692 morg 272 vierkante roede, op die kaart aangedui as Gedeelte 4, is op 14 Oktober 1919 aan Petrus Johannes Swanepoel verkoop (K.Akt.: BWQ 11400). Hierna het dit nog ses maal van eienaar verwissel, van wie twee in likuidasie gegaan het. Die huidige eienaar, Vrisgewaagd Landgoed (Prins Albert) (Eiendoms) Beperk, het dit op 22 Mei 1974 gekoop (K.Akt.: BWQ 14191) aangesien dit grens aan die oorspronklike Vrisgewaagd-plaas. Gedeelte 7 van 336 morg 556 vierkante roede wat grens aan Gedeelte 4, is in 1926 aan Pieter van Ludwig de Wit verkoop (K.Akt.: BWQ 4613). Hierna is dit deur dieselfde vyf eienaars as Gedeelte 4 verhandel. Tans is dit in besit van die Vrisgewaagd Landgoed (Prins Albert) (Eiendoms) Beperk.

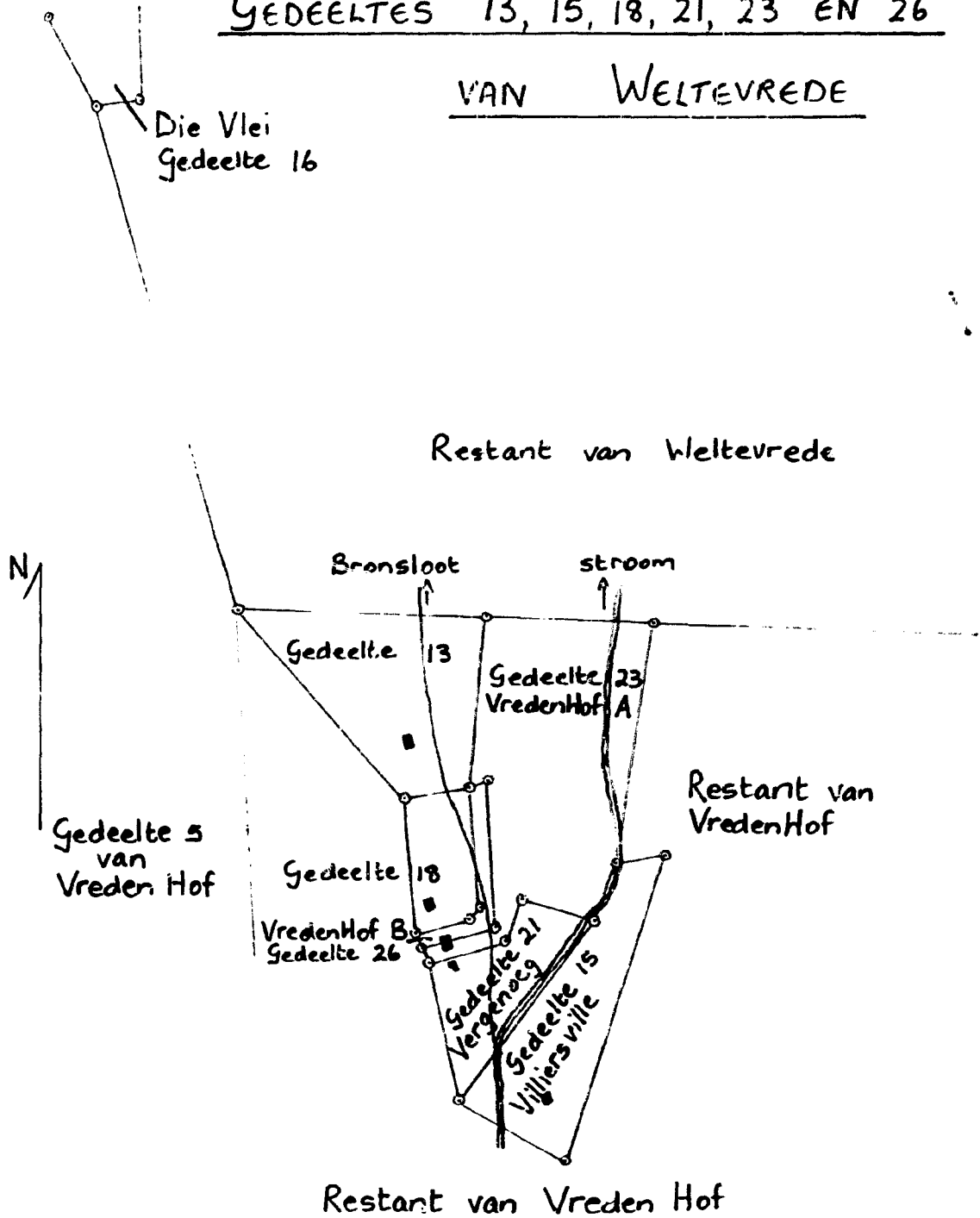
Ná die afsterwe van Willem Cornelis Potes het sy kinders op 12 September 1938 klein landbou- en woonpersele geërf en die grootste gedeelte van 848,4118 morg is slegs in weiregaandele vererf. Die twee oorlewende seuns uit die eerste huwelik het die grootste landbouplase gekry: Petrus Johannes (d10; e10; f1) het Die Vlei van 29,2827 morg gekry en Christiann Ludolf (d10; e10; f2) het Witplaat van 28,6329 morg geërf (K.Akt.: BWQ 9542, 9543).

Die nege erfgename uit die tweede huwelik het elk 'n klein perseel bewerkbare grond langs die Huisrivier en Bronsloot gekry. Johannes Frederik (d10; e10; f4) het Gedeeltes 13 en 14 van 5,0005 en 4,7520 morg gekry (K.Akt.: BWQ 9540). Dinah Margaretha (d10; e10; f5), wat getroud was met Petrus Johannes Potes de Villiers * 11.10.1876, het Gedeelte 15 van 4,015 morg gekry (K.Akt.: BWQ 9541) en dit "Villiersville" genoem. Willem Cornelis (d10; e10; f6) het Gedeelte 24 van 8,4546 morg gekry (K.Akt.: BWQ 9548), terwyl Matthys Michiel Andries Brits (d10; e10; f7) Gedeeltes 20 en 21 (Vergenoeg) van 6,1133 en 2,4937 morg gekry het (K.Akt.: BWQ 9545). Anna Maria Magdalena (d10; e10; f8) was getroud met Jan Ogilvie Lourens * 8.2.1896 en sy het Gedeelte 22 van 5,0486 morg ontvang (K.Akt.: BWQ 9546). Haar suster, Johanna Jacoba Elizabeth (d10; e10; f9) wat met

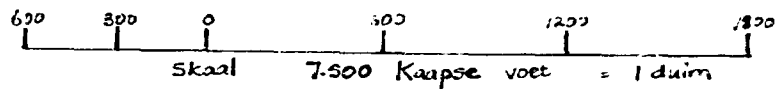
GEDEELTES 16 EN 17 VAN
WELTEVREDE

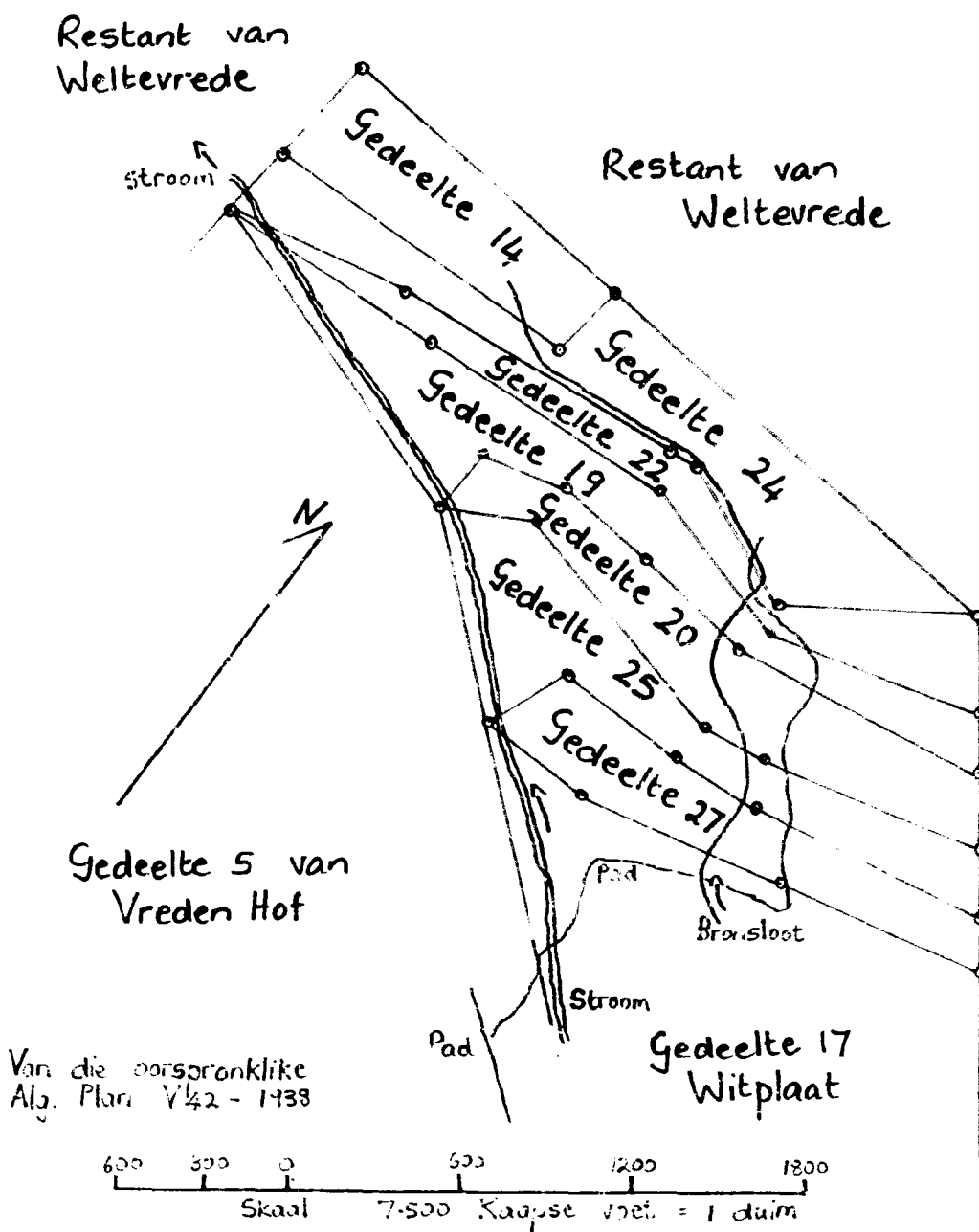
GEDEELTES 13, 15, 18, 21, 23 EN 26
VAN WELTEVREDE

Van die oorspronklike Alg. Plan V42 - 1938

GEDEELTES 14, 19, 20, 22, 24, 25
EN 27 VAN WELTEVREDE

- 52 -

Johannes Jacobus Snyders * 14.12.1878 getroud was, het Gedeelte 25 van 6,7855 morg ontvang (K.Akt.: RWQ 9549). Hui- le oujongnooisuster, Margaretha Elizabeth (d10; e10; f10), het Gedeeltes 26 (Vreden Hof B) en 27 van 49 968 vierkante voet en 4,8985 morg ontvang (K.Akt.: RWQ 9550). Die jong- ste seun, Franciscus Fredricus Josephus (d10; e10; f11) het Gedeelte 23 (Vreden Hof A) van 7,9062 morg geërf (K.Akt.: RWQ 9547). Die jongste dogter, Piotta Magdalena (d10; e10; f12), wat getroud was met Christian Wynand le Roux * 4.10. 1900, het Gedeeltes 18 en 19 van 1,5783 en 7,3697 morg ge- kry (K.Akt.: RWQ 9544).

Renewens hierdie landbougrond het elk van die elf erfgena- me 1/11de aandeel aan die 848,4118 morg van die oorspronk- like Vreden Hof geërf (K.Akt.: RWQ 9550 - 9557).

Gedeelte 16, Die Vlei, is na 'n aantal droogtejare op 2 Julie 1947 deur Petrus Johannes (f1) aan Johannes Paulus Bothma *28.3.1885, en sy seun, Johannes Marthinus Jurgens Bothma * 3.1.1918, verkoop. Op 31 Februarie 1972 het die aandiel van die vader uit sy boedel na die seun oorgegaan (K.Akt.: RWQ 12261, 3626). 'n Kleinseun van die bg. Petrus Johannes, Petrus Johannes (d10; e10; f1; g2; h3) het Die Vlei in 1987 uit die Bothma-boedel teruggekoop in Botes- besit (K.Akt.: T39862/1987). Aangesien die eienaar in Kaapstad werksaam is, word die plaas deur hom as vakansie- verblyf benut en deur 'n buurman bewaak.

Gedeelte 17, Witplaat, is op 13 Julie 1956 deur die seun van Christiaan Ludolf Botes, Willem Cornelis (d10; e10; f2; g1) geërf (K.Akt.: RWQ 9872). In 1987 is dit verkoop aan Johannes Bernardus Swart (K.Akt.: T46137/1987), 'n proku- reur van George. Hiermee saam het hy vier van die klein eenhede aangekoop.

Die klein gedeeltes van die grond het van 1938 tot vandag almal minstens twee keer van eienaar verwissel en behoort tans oorwegend aan 'n paar Botes-broers en -neefs wat uit landbou en die benutting van die weiregte in die bergveld 'n bestaan maak. Die boere wat in hierdie gebied grootge-

word het, het die paar vreemdelinge wat van tyd tot tyd in hierdie streek probeer boer het, oorleef en getoon dat dit 'n besondere kundigheid verg om in die onherbergsame Karoo 'n lewensvatbare boerdery te vestig.

Die drie seuns van Matthys Michiel Andries Brits Botes (d10; e10; f7), die enigste van die erfgename van hierdie klein eenhede wat tot met sy sterfte op Weltevrede geboer het, boer vandag nog daar. Matthys Andreas (g4) * 9.7.1931 woon op Vreden Hof en besit albei die gedeeltes daarvan, nl. 23 en 26 (K.Akt.: BWQ 16484). Hendrik Johannes George (g5) * 3.2.1935 het Gedeelte 13 op 13 Maart 1963 gekoop (K.Akt.: BWQ 3344) en dit De Hoek genoem.

Franciskus Frederikus (g9) * 3.10.1944 boer op Gedeelte 21, "Vergenoeg", asook Gedeeltes 20 en 25. Dit sal na alle waarskynlikheid binnekort op sy naam oorgedra word nadat sy moeder, aan wie dit behoort het, in 1987 oorlede is.

'n Neef van bogenoemde drie broers en 'n seun van Franciscus Fredricus Josephus (d10; e10; f11), Abraham Pieter Jacobus * 16.10.1938, het hom ná sy aftrede in die staatsdiens op Gedeelte 18 kom vestig. Hy het dit op 28 Oktober 1982 gekoop (K.Akt.: BWQ 40205). Sy broer, Willem Cornelis (g1) boer, soos vroeër aangetoon, op die Restant van Weltevrede.

Gedeelte 22 is in 1987 deur Petrus Johannes (d10; e10; f1; g2; h3) saam met Die Vlei aangekoop (K.Akt.: T39862/1987). Johannes Bernardus Swart van George het Gedeeltes 14, 19, 24 en 27 saam met witplaat aangekoop (K.Akt.: T46137/1987). Gedeelte 15, Villiersville, is eweneens deur hom in 1987 aangekoop (K.Akt.: T29275/1987). Hierdie twee is die enigste met boerderybelange op Weltevrede wat elders woon en werksaam is.

Die weiregte op die res van die Gedeelte Vreden Hof het sedert 1938 eweneens verskeie kere van eienaars verwissel. Tans behoort die elf aandele aan die broers Matthys, Hendrik en Franciskus (namens sy oorlede moeder), die neef, Abraham, die kleinneef, Petrus Johannes en Johannes R.

Swart. Hiergenoemde vyf het elk 2/11de-aandeel aan die bergveld, terwyl laasgenoemde 1/11de daarvan mag benut (K.Akt.: T16484/1973, T3344/1963, T30261/1978, T40205/1982, T39862/1987, T29275/1987).

Daar is deur Landhouvoorligting bepaal dat 1/11de-aandeel van die grond 'n maksimum aantal van 50 skape kan dra, aangesien dit droë en ruwe bergveld is. Die totale aantal skape mag dus nie 550 oorskry nie. Jagluiperds hou skuil in hierdie bergveld en, saam met die rooikatte, rig hulle soms groot skade in die veetrop aan.

3.7 Landbou

Die belangrikste landboubedryf van Weltevrede is skaapboerdery. Die lae reënval, die onreëlmatige rivierafloop en die karoobossieweidings van hierdie gebied (Barnard e.a. 1972:307) maak die Weltevrede-plase by uitnemendheid skaapwêreld. Vanweë sy aanpasbaarheid by ruwer omstandighede (Barnard e.a. 1972:309) is die Dorperras 'n gewilde keuse by die meeste boere. Gedurende 'n goeie reënseisoen is daar volop natuurlike weiding en kry die skape "pensvet", soos wat in die naam beteken is van die Koup-streek aangedui word. In die droë seisoene word die skape lusern gevoer. Die meeste boere saai daarom op 'n gedeelte van hulle grond lusern. Gedeeltes 21, 22, 23 en omliggende gedeeltes van Vredes Hof, bekend as die "rooi lande" vanweë die kleur van die grond daar, is uiters geskik vir die verbouing van veevoer soos gars en lusern.

Met volstruise en boerbokke word op 'n baie klein skaal op Weltevrede geboer.

Die landbouproduk waarvoor Weltevrede in die distrik bekendheid verwerf het, is die gedroogde vye wat in die somermaande daar geproduseer word. Dit is 'n arbeidsintensiewe bedryf wat strek van die natleystadium tot die relatiewe kort oes- en droogseisoen. Wandat die vye eetbaar is, word dit teen voëls beskerm. Waar arbeiders vroeër gebruik is om die voëls te verwilder, word 'n "gasboom" nou gebruik om

- 55 -

die rypwordende vyc te beskerm. Dit is 'n nastoestel wat op voorafingestelde tye 'n harde knal gee, sodat die voëls deur die lawaai weggejaag word en skade aan die oeste aansienlik verminder word.

Weltevrede is verder in die omgewing baie bekend vir die puik gehalte van die lemoene en nartjies wat daar gekweek word. Sommige van die boere wat steeds goeie oeste lewer, is volgens oorlewering deur die oorspronklike eienaars van die plase geplant (M.M. Botes 1984:onderhoud).

Perske- en appelkoosboorde lewer eweneens goeie oeste in hierdie gebied. 'n Ontvangs-depot word gedurende die seisoentyd deur die Landbou-koöperasie op Prins Albert gevestig om die inlewering van die vrugteoes te vergemaklik.

Groente word veral in die vrugbare riviervalleibeddings geplant, soos aartappels, patats, uie, pampoene, tomaties, mielies, waatlemoene en spanspekke. Dit het 'n afsetgebied op die dorp en op die omliggende plase.

Benewens die produkte wat vir landboudoeleindes geproduseer word, is elke plaas feitlik selfversorgend wat sy huishoudelike benodighede betref. Op een van die plase is daar gewoonlik 'n paar melkkoeie wat aan 'n hele paar huishoudings melk verskaf. Hoenders en ander pluimvee word eweneens op 'n beperkte skaal aangehou.

Die maak van brandhout is 'n belangrike nuwebedryf op sommige van die plase, aangesien daar tot op hede nie elektrisiteit aangelê is na dié streek nie. Petrol- en dieselaangedrewe kragopwekkers en gasterusting verskaf die nodige geriewe, maar in die meeste plaashuise word die tradisionele swart houtstoof nog aangetref wat veral in die koue Karoowinters meer as een doel dien. Die soetdoring, Acacia karroo, wat dwarsdeur hierdie streek groei en veral op die rivieroewers floreer, verskaf uitstekende brandhout en word ook aan die inwoners van Prins Albert gelewer vir die maak van kaggelvure.

3.8 Plaasuitleg

Die wonings op die Weltevrede-plase is byna sonder uitsondering aangelê op die suidelike hoogste kant van die rivieroewer en wel te die vloedlyn. Die feit dat die klein eenhede almal deur die Huisrivier of die Bronsloot gekruis word, is duidelik die rede vir die suksesvolle bewerking daarvan. Op 'n hele aantal van die gedeeltes is damme gebou waarin die leibeurte uit die Bronsloot opgevang kan word vir latere gebruik. Die water uit die Bronsloot asook uit boorgate op die onderskeie plase, word vir huisgebruik aangewend.

Die huise front byna almal na die rypad en nie noodwendig in 'n spesifieke rigting nie. Kenmerkend is die skuur en skaapkrake wat op byna elke plaaswerf voorkom.

As boumateriaal vir die geboue en huise is aanvanklik klei uit die omgewing gebruik om stene te vorm. Sommige van dié ou geboue het reeds bouvallig geword, terwyl ander steeds in 'n goeie toestand is. Die ou opstal op Gedeelte 9 het kleimure wat nog in 'n baie goeie toestand is. Die nuwer huise is van baksteen gebou deur Willem Cornelis Botes (dl0; el0; fl1; gl), wat feitlik alle verbeteringe, herstelwerk en nuwe bouwerk op Weltevrede doen.

Uit die rantjies is leiklip gehaal wat gebruik is vir die uitlê van stoepe en selfs vir bouwerk. Die riet wat vir die brandsolders gebruik is, is gesny in die vleie van die Huisrivier. Daar is tans nog volop riet op Die Vlei. Die vloerbedekking van die oudste huise was grond met beesmis bestryk. Vandag het die meeste huise plank- of sementvloere.

Die ou draadheininge op die plase het geen ysterpale gehad nie, maar is gestut met pale wat van bome uit die omgewing gemaak is. Baie van hierdie pale staan nog ná dekades van wind en weer stewig geanker en verleen 'n eiesoortige karakter aan dié Karooplase.

Dit is nie bekend wanneer die eerste huis op die Weltevredeplaas gebou is nie. Die kaart wat die registrasie van die eiendom in 1841 vergesel het, dui twee areas onder bewerking aan met twee geboue of woonhuise daarnaas. Dit is geleë op die De Keur-gedeelte waarvan slegs een deel tans nog in private besit is, nl. van die Swanepoel-familie. Die res van die oorspronklike plaas is in die besit van die staat en ontoeganklik vir die publiek. Dit is onbekend of hierdie geboue nog bestaan.

Een van die oudste bestaande opstalle wat reeds op die kaart van 1919 voorkom, is waarskynlik die een op die plaas van Gideon Rotes (d10; e10; f7; g3) wat in 'n T-vorm gebou is. Dit is nie bekend wie die bouer van die huis was nie. Die eienaar het die gebou onlangs opgeknop en verbeteringe aangebring. Die skuur op dieselfde plaas is waarskynlik kort ná die huis opgerig en het eweneens dik kleimure wat nog in 'n goeie toestand is. Daar is 'n brandsolder van klei en riet in albei geboue. 'n Latere toevoeging tot die huis is 'n aangeboude vertrek wat as skoolklaskamer gedien het. By geleentheid is dit ook vir kerkdienste en bidure gebruik. Die lokaal word steeds gebruik om kerkdienste vir die bruin plaaswerkers in te hou.

Die eerste skoolgeboutjie is waarskynlik aan die einde van die vorige of vroeg in die eeu opgerig. Dit was 'n platdakgeboutjie in die vorm van 'n I wat vandag as 'n vakansiehuis dien.

'n Woonhuis op Vergenoeg word eweneens reeds in 1919 aangedui op die kaart wat die transport vergesel het. Hierdie huis in die L-vorm word steeds bewoon en het dik kleimure en 'n brandsolder.

Die Vlei se woonhuis bevat 'n oorspronklike I-vormige gedeelte van drie vertrekke met kleimure en brandsolders, asook 'n nuwer toevoeging wat in die vyftigerjare aangebou is sodat die huis nou 'n blokvormige grondplan het.

Ander huise in die gebied is relatief nuwer geboude huise

wat verskeie kere verbeter en aangebou is en geen besondere vermelding verdien nie.

3.9 Sosiale en godsdienstige lewe

Die afstand van 30 km na die dorp wat in vroeër jare oor swak grondpad met 'n muilwa en soms per fiets of te voet afgelê moes word, het ongetwyfeld 'n invloed op die sosiale ontwikkeling van die mense van Weltevrede gehad. Dit was ver afgeleë van die dorp Prins Albert, maar dit was die oudste verbindingsroete na Gamkaskloof (Die Hel), vroeër die mees afgeleë plek in Suid-Afrika. Van Vreden Hof af is vroeër al met die rivierklowe langs oor die Swartberg gestap op 'n daglange tog na Gamkaskloof. Al die toerusting vir die Primêre Skool Gamkaskloof moes ingedra word. Die skoolbanke moes uitmekaar gehaal en met die hand of met donkies ingedra word (PASN 1912). Volgens oorlewering het die predikant en diaken vir huisbesoek na Gamkaskloof gestap. Die eerste oornagplek was op Weltevrede, die tweede rusplek was op Botesnek, 'n plaas wat vandag nie meer bewoon word nie, en daarvandaan kon Gamkaskloof dan in die volgende staptog bereik word (M.M. Rotes 1984:onderhoud).

Om so ver van die dorp af te kon oorleef, moes die mense selfstandig wees in hulle daaglikse behoeftes, maar was op mekaar aangewese in tye van nood. Met die herverdeling van Vreden Hof in 1938 is die wooneenhede in sulke klein porsies opgesny dat sommige van die woonhuise daarop baie nê aan mekaar staan. Bure was genoodsaak om goed met mekaar oor die weg te kom.

Die afgesonderdheid het meegebring dat die inwoners 'n ywerige belangstelling in die doen en late van hulle bure gehad het, wat partykeer struwelinge veroorsaak het. By geleentheid is daar ernstig verskil oor sake soos waterregte, draadheining, skape wat deurbreek, ens., maar omdat die mense mekaar nodig gehad het, het onaangenaamhede gou oorgewaa. Selde sou iemand na die dorp toe ry sonder om by die bure te verneem of hulle iets daarvandaan benodig.

Weltevrede se mense ontvang graag "kuiermense" en is baie gasvry. Dit is jaar na jaar 'n bekende gesig om oor lang-naweke en gedurende vakansies propvol huise te sien van familie en vriende wat ver ry om op Weltevrede te kom uit-span.

Daar is 'n sterk tendens onder die mense wat dié streek ken, om terug te kom daarheen. Grondeienaars hou ten alle koste aan erfgrond vas. Sô heg is die bande met Weltevrede dat drie van die huidige permanente inwoners pensionarisse is wat hulle na hulle aftrede op Weltevrede kom vestig het, nl. Thys, Gideon en hulle neef Awie Potes. Om 'n deel grond in hierdie streek te bekom as 'n vakansieverblyf, is by baie mense gesog. Sô is die eerste skoolgeboutjie opgeknop en heringerig as 'n vakansiehuisie vir Piet Potes, seun van Matthys (d10; e10; f7; g10). Die ou oostal op die Restant van Weltevrede was vir jare lank net 'n vakansiehuis totdat die eienaar onlangs afgetree het en permanent daarin kom woon het. Die Vlei se woonhuis is eweneens tans 'n vakansieverblyf.

Die ouer families van Weltevrede -- Potes, Koorts, Bothma, De Villiers, De Wit en Swanepoel -- is almal aan mekaar geskakel deurdat ondertrouery oor baie jare plaasgevind het. Tereg kan gesê word dat hier van geen inwoner teenoor 'n ander gekla kan word nie, want almal is op een of ander wyse aan mekaar verwant.

Die vestiging en bestaan van die plaasskool in hierdie gebied het beslis 'n onskatbare aandeel gehad in die sosiaal-maatskaplike ontwikkeling van die gemeenskap in die eerste helfte van dié eeu, soos uiteengesit in die afdeling oor die skool. Die laaste geslag kinders wat in dié skool onderrig ontvang het, boer tans op Weltevrede. Die skoolgaande kinders van die jonger mense op Weltevrede word gedurende die week in die skoolkoshuis op Prins Albert gehuisves.

Die godsdienstige lewe van die vroeëre inwoners van Weltevrede het in die eerste instansie bestaan uit die periodie-

ke bywoning van die eredienste op Prins Albert. Wyksbidure in die plaaswyk is gereeld deur die predikant of wyksouderling gehou. Johannes Frederik Botes (dl0; el0; fl; g5) ontvou dat hy as kind feitlik elke Sondag 'n biduur in een van die plaashuise bygewoon het. Pieter de Villiers van Villiersville was een van die gereelde voorgangers by dié geleentheid. Hy kon die predikant se vorige preek uitstekend "oorpreek" en het dikwels die begeerte uitgespreek om predikant te word. Daar is om die beurt by die plaashuise vergader en op pad verby die plase is die gesinne met die kinders op 'n molwaentjie gelaai en later weer afgelaai. Gedurende Pinkstertyd is soms bidure in die skoolklaskamer gehou (J.F. Botes 1985:onderhoud).

Uit die doopregister van Prins Albert kan afgelei word dat doopgeleentheid op Weltevrede 'n algemene verskynsel was waartydens selfs besoekende familielede kinders ten doop gebring het. Begrafnisdienste is dikwels in die ou opstal gehou, waarna die teraardebestelling in die familiebegraafplaas agter die huis teen die koppie plaasgevind het.

Die kinders is vir die aflegging van hulle belydenis van geloof in die kerk voorberei deur die onderwyser tydens skoolure. Vir die laaste twee weke van die katkisasie moes die kinders op die dorp gaan bly sodat hulle daar finaal onderrig en getoets kon word. Die aanneming en voorstelling was 'n hoogtepunt in elke jongmens se lewe. Agterop 'n foto van Anna M.M. Botes (dl0; el0; fl; g6) en 'n vriendin, Maria Ahlers, is geskryf: "Ter herinnering aan die Katkisasie 7 Feb. tot 21 Feb. 1938" wat aandui watter belangrike tyd dit in die bestaan van dié twee meisies was.

In die skuur langs die ou opstal op die Restant van Weltevrede is vroeër jare op 'n gereelde basis 'n wyksbasaar gehou.

In die algemeen het die bodemgesteldheid van die Weltevredeplase 'n gevoel van afhanklikheid van die Skepper by die boeremense teweeggebring (M.M. Botes 1984:onderhoud).

Anna M.M. Botes en 'n vriendin, Maria Ahlers, afgeneem tydens die veertiendaagse katkisasie met die oog op aanneming en voorstelling as nuwe lidmate van die kerk.

Voorstelling van nuwe lidmate in Februarie 1938. In die tweede ry van voor staan Anna M.M. Botes tweede van links. Heel agter staan ds. L.E. du Toit (heel regs) en ander kerkraadslede.

4. DIE SKOOL OP WELTEVREDE

Die behoefte aan onderwys vir die jonger kind op die verafgeleë plase in die distrik Prins Albert, het tot gevolg gehad dat verskeie plaasskole aan die einde van die negentiende en vroeg in die twintigste eeu buite-om die dorp ontstaan het. Hierin het die plaaslike predikant van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, ds. A.J.L. Hofmeyr, gedurende sy diensteryn van twaalf jaar van 1883 tot 1895 'n belangrike rol gespeel (Anoniem 1942:56). Sommige van hierdie skole is so goed bygewoon dat hulle tot primêre skole bevorder is, terwyl ander deurgaans 'n sukkel bestaan gevoer het. In alle opsigte het die skole egter in 'n behoefte voorsien deurdat die geleentheid tot beter opvoeding daardeur geskep is.

4.1 Ontstaan tot 1913

Die vroeë jare van die skool wat op die Weltevrede-plase ontstaan het, het saamgeval met die tyd waarin die Afrikaner om 'n eie taal moes stry. Met die totstandkoming van die Unie van Zuid-Afrika in 1910, het daar ook nuwe ontwikkeling op die terrein van die onderwys gekom. In die Kaap-provinsie het die Gekonsolideerde Onderwysordonnansie No. 11 van 1912 bepaal dat die onderwys tot en met standaard 4 in die moedertaal moes wees. Hoewel dit nie dadelik suksesvol toegepas is nie, het dit die weg voorberei vir latere implementering (Coetzee e.a. 1963:94). Op finansiële gebied het die dorp en distrik van Prins Albert gedurende hierdie jare 'n groot oplewing ondervind met volstruisboerdery. Met die val van die volstruisveermark het baie boere egter in finansiële verknorsing beland (Anoniem 1942:70).

Die klein gemeenskap op die Weltevrede-plase het 'n dringende behoefte aan onderwys vir die kinders ondervind, aangesien die afstand van ongeveer dertig kilometer van die dorp af die bywoning van die dorpskool uiters moeilik maak het. Volgens oorlewering is die skool in die jare net voor 1900 tot stand gebring. Dit word afgelei van die mededeling dat Petrus Johannes Botes, wat op 22 Januarie

1884 gebore is (c3; d10; e10; f1), ongeveer veertien jaar oud was toe die skool gestig is (J.F. Botes 1984: onderhoud). Daar kon geen dokumentasie gevind word aangaande die presiese ontstaansdatum van die skool nie, aangesien die notuleboeke van die Skoolraad van Prins Albert vóór 1912 nie bewaar gebly het nie. In die oudste bewaarde notuleboek van Januarie 1912 word die skool vir die eerste keer in 'n inskrywing op 14 Februarie 1913 vermeld. By die geleentheid word die ontvangs van 'n inspekteursrapport aangaande die algemene werk in die "Arm School Weltevrede" erken. Aangesien daar in bestaande notules geen melding gemaak word van die skool se stigting nie, bevestig dit dat die skool toe reeds bestaan het (PASN 1912 - 1914).

4.1.1 Status

Volgens wat bekend is uit die oudste bewaarde dokumente was die skool aanvanklik as die "Arm School Weltevreden" bekend. Op dieselfde tydstop het daar 'n "Arm School" nes die "Publiecke School" op Prins Albert self bestaan. Laasgenoemde twee skole het in 1913 saamgesmelt (PASN 14.3. 1913).

Klaarblyklik is die "Arm Schole" wat hier in Suid-Afrika gestig is, op dieselfde lees geskoei as dié in Holland waar aan die begin van die 18de eeu verskeie "stadsarmenskolere" opgerig is, o.a. in Leiden en Amsterdam. Dié doel daarvan was om die arm kind op te voed "in't lesen, bidden ende fundamente van de Religie". Die onderwysers moes "nugteren, schikkelijke mannen" wees wat kon "spreek, leezen, schrijven en catechiseeren" (Douma 1922:75 - 76). Die leerplan in hierdie skole het dus nie afgewyk van dié van die ander skole nie, nl. spel, lees, skryf en voorbereiding om lidmaat van die kerk te word. Die elfde beginsel het van Van Riebeeck se tyd af ook in Suid-Afrika gegeld.

Die rede waarom 'n "Arm School" in die Weltevrede-gebied ontstaan het, word in 'n mate duidelik wanneer ontdek word dat die Weltevrede-skoolkomitee telkens 'n versoek om die

toelating van "vrije scholieren" tot die Skoolraad van Prins Albert gerig het, d.w.s. versoek het dat die leerlinge kosteloos die skool mag bywoon. So is daar op 9 Mei 1913 'n versoek gerig om drie "vrije scholieren" in die "Arm School Weltevreden" toe te laat (PASN 9.5.1913). Die behoefte aan onderwys vir arm kinders in hierdie gebied was groot.

Reeds op 14 Augustus 1914 is die opgradering van die skool deur die Prins Albert-Skoolraad bespreek na aanleiding van 'n skrywe van die "Opvoeding Departement", soos die Departement van Onderwys gedurende daardie tyd in die geskrifte na verwys is. 'n Besluit in dié verband is op 9 April 1915 geneem dat "aan die Opvoeding, Departement gevraagd (moet) worden de naam van de School te veranderen tot een A3 School zoals gesuggesteert door de Inspecteur van Scholen" met dié voorbehoud dat die skoollede asook die onderwyserstoelaag dieselfde bly. Die salaris van die onderwyser is egter wel met £20 verhoog na £120 per jaar (PASN 9.4.1915). Die naamsverandering na "A3 School Weltevreden" is deur die Departement van Onderwys goedgekeur en het op 1 Julie 1915 in werking getree (PASN 14.5.1915).

Hierdie gradering was deel van 'n ontwikkeling in 1908 waarvolgens in 'n "A1 School" primêre en sekondêre onderwys verskaf is, terwyl in die "A2 en A3 Scholen" slegs primêre onderwys aangebied is (Malherbe 1925:79 - 80). Die "A3 Scholen" was van die skole met die kleinste getal kinders, uitgesonderd die "Private Boere Scholen" wat net 'n minimum van vyf leerlinge moes hê (Malherbe 1925:102).

Die skool het hierdie status behou tot aan die einde van 1918.

4.1.2 Beheer oor die skool

Die plaaslike bestuur van die skool was gesetel in 'n skoolkomitee wat deur die ouers van die leerlinge uit die ouerkorps verkies is. Die komitee het vir 'n tydperk van drie jaar gedien (Malherbe 1925:129), waarna 'n verkiesing weer

gehou moes word.

Die skoolkomitee het in die algemeen tcesig gehou oor die skool, die geboue en grond, die ouers of voogde van die leerlinge verteenwoordig, die Skoolraad van advies bedien in alle sake rakende die skool en onderwysers by die Skoolraad aanbeveel of afgewys (Coetzee e.a. 1963:82).

Ondanks baie kritiek t.o.v. die onbevoegdheid van die komiteelede wat dikwels boere was met geen hoë geleerdheid nie, en dus onbekwaam om die gehalte van die onderwyser se werk te beoordeel, het die komitees goeie werk verrig m.b.t. die plaaslike bestuur van die skole (Malherbe 1925:65).

Die skoolkomitee het op sy beurt onder die beheer van die Skoolraad gestaan. Die bekende onderwyshistorikus E.G. Malherbe beskryf die verskil in funksie tussen die skoolkomitee en die skoolraad s6: "the School Boards controlled and the School Committees managed the school" (1925:129). Dikwels is een van die skoolraadslede as verkiesingsbeamp- te vir die skoolkomitee aangestel. Dit was ook die Skoolraad se funksie om die onderwyser wat deur die skoolkomitee voorgestel is, by die Departement van Onderwys aan te be- veel (Malherbe 1925:129).

'n Baie belangrike funksie van die skoolkomitee was om leer- linge as "vrije scholieren" by die Skoolraad aan te beveel, nl. om gratis onderwys te kan ontvang. Dit was, soos reeds gesien, die eerste aangetekende funksie van die Skoolkomi- tee van Weltevrede in die oudste beskikbare Skoolraadsnotu- le van Prins Albert om gratis onderwys vir drie leerlinge op Weltevrede aan te beveel (PASN 9.5.1913).

Tussen die jare 1915 en 1936 word vyf keer melding gemaak van die verkiesing van 'n skoolkomitee bestaande uit drie lede en dienende vir 'n tydperk van drie jaar. Op 10 Desember 1915 het die Prins Albert-Skoolraad kennis geneem dat W.P. Koorts, P.H. de Villiers en H.W. Botes tot die Skool- komitee van Weltevrede verkies is. Dieselfde drie is in 1919 vir 'n tweede termyn herkies.

4.1.3 Skoolgebou en inrigting

Vanweë die vroeëre reëling dat die betrokke gemeenskap waar 'n skool ontstaan self verantwoordelik was vir die verskaffing en instandhouding van 'n skoollokaal of -gebou, was die toestand waarin die kinders onderrig is nie altyd na wense nie. Veral op die platteland het die skoollokaal dikwels nie genoeg voorsiening vir lig en ventilasie gemaak nie, en was klei- of misvloere die enigste grondbedekking. Soms is bloot 'n kamer aangebou aan die skuur of ander buitegeboue. Die meubels het partykeer bestaan uit die oorblyfsels van rytuie, en selfs houtkiste is as sitbanke gebruik (Malherbe 1925:104).

Van 1893, toe die pond-vir-pond stelsel deur die staat ingestel is waardeur finansiële hulp volgens 'n bepaalde formule o.a. vir boudoeleindes aan die skole beskikbaar gestel is, is sekere maatstawe aangelê t.o.v. die skoollokale en die inrigting daarvan (Coetzee e.a. 1963:81). Hierdie bepalinge het na alle waarskynlikheid gegeld by die ontstaan van die skool op Weltevrede. Die finansiële hulp is egter nie vroeër jare altyd aangevra deur die ouerkomitee nie, vanweë onkunde en ook die moeite wat sulke administratiewe sake meegebring het.

Die eerste lokaal wat as skoolklaskamer gebruik is, bestaan steeds voort as 'n vakansiehuisie op die plaas van Gideon Christoffel Botes (b2; c3; d10; e10; f7; g3). Of dit obergerig is om as skoolgebou te dien en of dit 'n bestaande gebou was wat vir dié doel ingerig is, is nie bekend nie. Die tweede skoollokaal was 'n aangeboude kamer aan die ou opstal op dieselfde plaas van G.C. Botes. Dié vertrek het later ook as biduur- en kerklokaal gedien. Die afgelope aantal jare is dit gereeld as wyksbiduurlokaal vir die bruin werkers op die plase gebruik.

Die instandhouding van die lokaal was klaarblyklik die verantwoordelikheid van die eienaar. Geen vermelding daarvan word in die Skoolraadsnotules gevind nie.

- 67 -

Die eerste skoolgebou

Die tweede skoollokaal

Wat die inrigting van die skool betref, word daar 'n enkele keer in hierdie tydperk melding gemaak van 'n verbetering. In 1914 het 'n brief van 'n pas aangestelde onderwyseres voor die Prins Albert-Skoolraad gedien waarin "de verkrijging van zekere meubels voor de School" aangevra word (PASN 14.8.1914). Geen verdere besonderhede aangaande watter

meubels verlang is, word verskaf nie.

4.1.4 Onderwys en opvoeding

Geen aanduiding van skoolur kon in die vroegste Skoolraadsnotules gevind word nie. Oor die gehalte van die onderwys is daar ook geen opmerking nie. Die Skoolraadsnotule van 14 Februarie 1913 vermeld dat 'n inspekteurs-rapport aangaande die "algemeene werk" in die "Arm School Weltevreden" ontvang is, maar die rapport kon nie opgespoor word nie. Op 14 April 1916 word weer eens genoem dat 'n rapport van die "Inspecteur van scholen" ontvang is omtrent die "A3 School Weltevrede" (PASN 14.4.1916). Die inhoud hiervan is eweneens onbekend. Op 11 Mei 1917 word weer van die ontvangs van 'n inspekteursrapport melding gemaak (PASN). Daar kan geredelik aanvaar word dat die gehalte van die onderwys bevredigend was, anders sou die Skoolraad waarskynlik kommentaar gelewer het.

Nadat godsdiensonderrig in die skole van Kaapland op 'n uniforme grondslag geplaas is met die aanname van Ordonnansie 18 van 1913 waarin duidelike bepalings t.o.v. die onderrig in die Kategismus en Bybellesse aangedui is (Coetzee 1963:121), is dit na die plattelandse skole uitgebrei. Op 9 Mei 1913 het die Skoolraad 'n besluit geneem dat "Godsdienst en Bijbel onderwijs in onze scholen in het distrikt, behoort ingevoerd te worden volgens de schema opgetrokken door de Protestante kerken" (PASN). Dit is interessant om daarop te let dat hierdie voorstel deur skoolraadslid J. Forsyth, 'n vooraanstaande Joodse sakeman van Prins Albert, ingedien is, gesecondeer deur lid G. Muller. Hierdie besluit sou ook in die skool op Weltevrede uitgevoer moes word.

4.1.5 Onderwysers

Volgens oorlewering was van die eerste onderwysers wat aan die skool verbonde was, Eric Stockenström (J.F. Gotes 1987: onderhoud). Eric Egidius Stockenström is op 17 Julie 1878 op Akkedisbult, Prins Albert, gebore. Hy was die seun van

Andries Stockenström en sy vrou, Anna. Op 16 September 1878 is hy in die Ned. Geref. Kerk op Prins Albert gedoop. Hy het op 12 Julie 1898 op Beaufort-Wes met Margaretha Elizabeth Botes, dogter van Jan M.P. Botes van Zevenfontein, Prins Albert, in die huwelik getree. Volgens die inskrywing in die huweliksregister was hy 'n onderwyser van beroep te Prins Albert. Hy is vermoedelik ook die anonieme skrywer van die Gedenkboek van die Ned. Geref. Gemeente te Prins Albert wat in 1942 ter herdenking van die honderdjarige bestaan van die gemeente uitgegee is. Dit word bevestig deur die persoonlike gegewens omtrent homself wat in die boek na vore kom, nl. dat hy in 1885 'n klein kleuter in die Kindertuinklas was (Anoniem 1942:44). Die letters E.S. kom op die stofomslag van die Gedenkboek voor. Stockenström, wat later hoogleraar in die Opvoedkunde op Stellenbosch was, is op 17 April in die Karl Bremerhospitaal in Bellville oorlede (K.M. Boedelnr. 1762/63).

Dit is nie bekend vir hoeveel jaar Stockenström op Weltevrede onderwys gegee het nie. Die vroegste verwysing na 'n onderwyser op Weltevrede is in die Skoolraadsnotule van 13 Februarie 1914 waarin vermeld word dat die onderwyseres van die "Arm School Weltevreden" bedank het (PASN). Op 6 April 1914 is daar nog geen aanstelling gemaak nie (PASN). In die notule van 9 Mei 1914 word vermeld dat "Mejufvrou A.S. van der Hoven als onderwyseres voor de Arm School te Weltevreden tegen een salaris van £80 per jaar, met een plaatselijk toelag van £20 per jaar" aangestel is met die goedkeuring van die "Opvoedings Departement" (PASN). In 1915 het die raad 'n naamsverandering en terselfdertyd 'n graadverhoging van die skool by die Departement aanbeveel. Die gevolg sou wees dat die onderwyseres 'n salarisverhoging van £20 verkry (PASN 9.5.1915). Op 11 Junie 1915 het die Skoolraad skriftelik goedkeuring gegee vir die naamsverandering na "A3 School Weltevreden" en salarisverhoging van die onderwyseres tot £120 per jaar vanaf 1 Julie 1915 (PASN).

Wanneer weer 'n vakature ontstaan het, is nie duidelik nie, maar op 14 September 1917 is berig dat "mejvr G.H. Herbst

bedankte voor de School te Weltevrede" (PASN). Wie onder-tussen die vakature gevul het, is onbekend. Op 11 Janua-rie 1918 word vermeld dat mej. Aletta Koorts aangestel is as onderwyseres by die "A3 School Weltevrede" (PASN). Die goedkeuring van die aanstelling deur die Departement is op 8 Februarie 1918 aangeteken. Mej. Koorts is teen £100 per jaar aangestel (PASN 8.2.1918). Op 16 Mei 1919 word ge-meld dat haar salaris na £110 per jaar verhoog is (PASN).

4.1.6 Skoolbywoning

Die feit dat seuns en soms selfs dogters deur hulle ouers verplig is om met die boerderytake te help, het die skool-bywoning regstreeks geraak. Verpligte onderwys vir kinders tussen die ouderdomme van sewe en veertien jaar het eers in 1906 van krag geword, maar met dié voorbehoud dat dit versigtig deur die individuele skoolrade ingevoer moes word. Dit het tot gevolg gehad dat volwaardige verpligte onderwys vir kinders tussen sewe en veertien jaar, of die slaag van standaard 4, eers in 1913 'n werklikheid geword het. In 1917 is die ouderdom verhoog tot vyftien jaar of die slaag van standaard 5 en twee jaar later tot sestien jaar of die slaag van standaard 6 (Malherbe 1925:167).

Voorheen, en selfs ná hierdie wetgewing, het ouers hulle kinders van die skool weggehou om te help boer. Indien kinders wel toegelaat is om die skool by te woon, is hulle op strategiese landboutye, soos bv. met ploegtyd, oestyd en waterleibeurt, uit die skool gehou. Soms moes kinders uit dieselfde gesin beurte maak om plaaswerk te doen en die skool by te woon (J.F. Botes 1987:onderhoud).

Die vroegste skoolregister van skoliere in die Weltevredes- skool wat opgespoor kon word, is dié van 1915 waarin die name van twaalf skoliere tussen die ouderdomme van sewe en dertien jaar voorkom.

In die register van 1916 is die name van sestien skoliere tussen die ouderdomme van ses en veertien jaar oud. Terwyl die slaagsyfer van 1916 100% was, was die slaagsyfer van

1917 94%. Die leerlinge wat veertien jaar oud was en minstens standerd 4 geslaag het, het die skool verlaat. Hulle name kom nie in die register van 1917 voor nie. Dit was in ooreenstemming met die skoolverpligtingsbepaling soos vroeër aangehaal. Gedurende 1917 het elf kinders tussen die ouderdomme van sewe en dertien jaar die skool bygewoon. Die slaagpersentasie aan die einde van die jaar was 82%. Die skoolverpligting wat gedurende 1917 van krag geword het, nl. die ouderdomsverhoging tot vyftien jaar of die slaag van standerd 5, word weerspieël in 'n vergelyking van die registers van 1917 en 1918.

Die register van 1918 bevat die name van elf leerlinge tussen die ouderdomme van agt en veertien. Die slaagsyfer aan die einde van die jaar kan nie met sekerheid bepaal word nie, aangesien een leerling die skool verlaat het, waarskynlik vanweë die feit dat hy die ouderdomsverpligting oorskry het. Die slaagsyfer was egter minstens 91%.

4.2 Tweede tydvak (1918 - 1945)

Die tweede tydvak in die skool se bestaan word ingelui met die griep epidemie van 1918. Net 'n enkele sterfgeval word in die Prins Albert-Skoolraadsnotules vermeld. Op 16 Mei 1919 het die weduwe De Villiers aansoek gedoen om van die losiesgeld vir haar kind, wat aan griep gesterf het, kwytgeskel te word (PASN). In die Weltevrede-kerkhof is verskeie ongemerkte kindergraffies, waaruit afgelei kan word dat daar wel 'n aantal kinders tydens die griep epidemie gesterf het. Selfs in 1921 was daar 'n ernstige griep epidemie, want op 11 November word berig dat die skool vir twee dae gesluit is weens griep (PASN 11.11.1921).

Na die Eerste Wêreldoorlog het 'n tydperk van relatiewe voorspoed gevolg waarin die landbou gefloreer, die nywerhede gegroei en die vervoerwese uitgebrei het. Baie plattelanders het na die stede gestroom om daar te gaan werk. Die ekonomiese ineenstorting wat in 1929 in Amerika plaasgevind het, het spoedig in Suid-Afrika weerklank gevind. Die Depressie tydperk is vererger deur droogtes en siekte

onder die vee, waardeur die landbou geknou is. Die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog en Suid-Afrika se toetreding daartoe het verdeeldheid onder die mense gebring. Op die platteland het hierdie kwessies ook aandag geniet (Scholtz 1982:161 - 162).

4.2.1 Status

Gedurende hierdie periode het die naam van die skool een keer verander. Klaarblyklik was dit volgens 'n besluit van die Departement van Onderwys dat alle "A1 Scholen" nou "Sekondêre Scholen" en die "A2 en A3 Scholen" op hul beurt "Primaire Scholen" genoem is. Op 16 Mei 1919 word die Skool op Weltevrede dan as "Primaire School Weltevrede" in die Skoolraadsnotule vermeld.

Gedurende die volgende dertig jaar van sy bestaan was daar geen naamsverandering nie, maar wel 'n nuwe gradering. Gedurende 1936 en 1937 het die bywoningstal van meer as twintig leerlinge 'n opgradering van die rang "E" na "D" meegebring, en 'n gevolglike verhoging in die salaris van die onderwyseres. Die bywoning het in 1938 weer gedaal tot veertien leerlinge, sodat die skool heringedeel is as 'n "E"-skool, met die gepaardgaande laer salaris van die onderwyseres (AOD).

4.2.2 Behaar oor die skool

Die komitee van die skool op Weltevrede het, sover vasgestel kon word, tot in 1943 gefunksioneer. Op 8 Augustus 1930 is aan die Skoolraad berig dat P.J. Botes (* 22.1.1884), P. de Villiers en D. Swanepoel (* 3.2.1898) as nuwe komiteelede verkies is. Drie jaar later, op 11 Augustus 1933, het die Skoolraad kennis gekry van 'n nuwe komitee wat bestaan het uit P.J. Botes (* 22.1.1884), voorsitter, P.J. Koorts (* 23.1.1888), sekretaris en Johannes Botes (*20.11.1887) (PASN).

In die Skoolraadsnotule van 11 Desember 1936 word vir die laaste keer die name van nuwe komiteelede genoem, nl. P.J.

Botes, voorsitter, mev. P.J. de Villiers, sekretaresse, en D. Swanepoel. Die komiteelede wat tussen 1939 en 1942 die aanbevelings van onderwysers geteken het, was P.J. Botes, voorsitter, F.F.J. Botes (* 5.10.1903), sekretaris, en D.J. Swanepoel (AOD).

In 1943 het die ouers verkies dat die beheer van die skool direk onder die Prins Albert-Skoolraad moes val (PASN 27. 5.1943).

4.2.3 Skoolgebou en inrigting

In 1931 is 'n eenvertrek-geboutjie opgerig wat vir die res van die skool se bestaan gebruik is. Op 10 Oktober 1930 berig die notule van die Prins Albert-Skoolraad dat die skoolkomitee van Weltevrede gevra sou word "om te rapporteer re skoolgebou na Des. 1930", wat bevestig dat die gebou in daardie stadium in aanbou was (PASN 10.10.1930).

Die derde skoollokaal

Die skoolgebou is opgerig deur P.J. Koorts (* 23.1.1888) op sy plaas Weltevrede. In 1987 is die gebou as deel van

'n woonhuis ingerig vir W.P. Koorts (P.J. seun). Sy seun, Pieter J. Koorts, bly in die ou woonhuis.

Omtrant die instandhouding en verbetering van die skoolgebou word melding gemaak in die Prins Albert-Skoolraadsnotules. Op 13 April 1923 is raadslid P. von L. de Wit deur die Skoolraad afgevaardig om die skool te besoek ten einde vas te stel of dit 'n plankvloer het en geskik is om as skool te dien (PASN). Die lokaal waarna verwys word, kan die aangeboude kamer aan die ou opstal wees wat in daardie stadium as skoollokaal gedien het.

Die inspeksieverslae werp eweneens lig op die toestand waarin die skoolgebou verkeer het. 'n Aanbeveling dat 'n gewone brandsolder aangebring moet word om die vertrek warmer in die winter en koeler in die somer te maak, is in 1927 deur die inspekteur gemaak (AOD Inspeksieverslag 1927). In 1931, nê die oprigting van die nuwe skoolgebou, het die Skoolraad bepaal dat "twee aparte gemakhuisies" opgerig moet word voordat hulle die huurooreenkoms kan finaliseer (PASN 13.3.1931). Die raad het bepaal dat die nuwe skoolgebou vir £12 per jaar aan die Departement verhuur moet word. Dit blyk egter uit die inspeksieverslag van 1939 dat die toiletgeriewe waarvan vroeër melding gemaak is, nog nie aangebring is nie. "Daar is net een sanitêre gerief vir die meisies en die behoort aan die plaaswoonhuis. Dit is ook te ver van die skoolgebou geleë. Dit word aan die hand gedoen dat aparte geriewe vir die sekses opgerig word, ooreenkomsdig die gesondheidswette" (AOD Inspeksieverslag 1939).

Hierna is klaarblyklik aandag gegee aan die nodige geriewe, want in die inspeksieverslag van 1944 word melding gemaak van die skoon toestand waarin dit aangetref is, ofschoon die geriewe ooglopend nie baie gebruik is nie (AOD Inspeksieverslag 19.8.1944). In 1945 is gerapporteer dat die geriewe in "goeie orde" is (AOD Inspeksieverslag 1945).

Die huitekant van die gebou het soms versiening nodig gehad. In 1938 en 1940 het die besoekende inspekteur versoek

dat die buitekant van die gebou aandag moet kry. Die verslae van 1944 en 1945 berig dat die gebou in 'n goeie toestand verkeer (AOD Inspeksieverslae).

Die inrigting en versiering van die klaskamer het eweneens in die inspeksieverslae aandag gekry. 'n Aanbeveling dat die "lessenaars (...) gerangskik word volgens aanwysing" kom in die verslag van 1923 voor. Dat die meubels aandag nodig gehad het, blyk uit die verslag van 1931: "Die drie lamledige lang banke sonder rugsteunsels moet so gou as doenlik vervang word deur ses goeie twee-sitplaas banke" (AOD Inspeksieverslae). Klaarblyklik het hierdie vervanging plaasgevind en het die banke goeie diens gelewer, want daar was geen verdere kommentaar hieroor nie.

As versiering van die klaskamer se mure het landkaarte, tekeninge en prente gedien. Die Inspeksieverslag van 1937 meld dat daar net landkaarte teen die mure hang, so stukkend en verouderd dat hulle nie van veel nut kon wees nie. Daar is reeds in 1935 se verslag opgemerk dat 'n paar nuwe landkaarte dringend nodig is, maar daar is klaarblyklik nie aandag aan gegee nie.

Die inspekteur het verder in 1937 aanbeveel dat meer gebruik gemaak moet word van nuttige prente en tekeninge om die mure te versier. In die jare hierna het die verslae telkens gewag gemaak van die sinvolle versiering van die binnekant van die klaskamer op inisiatief van die onderwyser. So word daar in 1944 vermeld: "Die mure is aan die binnekant versier met prente wat by die onderwys as hulpmiddels dien" (AOD Inspeksieverslae).

Die aanwesigheid van 'n biblioteek is die eerste keer ter sprake in die Inspeksieverslag van 1945. Daaruit blyk dit dat daar 105 boeke tot die leerlinge se beskikking was waarvan 69 Engels en 36 Afrikaans (AOD Inspeksieverslag 8.2, 1945).

4.2.4 Onderwys en opvoeding

Die skoolure het telkens gewissel na gelang van die behoeftes van die ouers of onderwysers. Die vroegste beskikbare aanduiding omtrent die skoolure op Weltevrede kom uit die Inspeksieverslag van 1935. Daaruit blyk dat die leerlinge soggens van 8.30 tot 11.45 en in die namiddag van 1.30 tot 3.30 die skool bygewoon het. Gedurende die lang middaguur pouse het van die leerlinge wat naby die skool gewoon het, huis toe gegaan vir middagete en daarna teruggekom vir die middagsessie.

Hierdie patroon is met geringe wysigings in die namiddagtye tot in 1941 gehandhaaf. In 1942 is die skoolure verander na 9.00 tot 11.45 vm. en 12.45 tot 3.15 nm. Dit het die leerlinge steeds 'n uur kans gegee om middagete te nuttig.

Die gehalte van die onderwys en opvoeding wat aan die leerlinge gebied is, het gewissel van goed tot swak, en word soms duidelik deur die besoekende inspekteurs uitgestippel. Dat die besoekende inspekteurs 'n baie belangrike rol gespeel het, is nie te betwyfel nie.

'n Inspeksie van die "Buitenscholen" is in 1921 aangevra deur die sekretaris van die Prins Albert-Skoolraad: "Daar er groete ontevredenheid bestaan by die ouders en onderwyssers werd die sekretaris gelast te telegrafeeren aan die Opvoedings Kantoor dat dadelik iemand gezonden moet werden om die scholen te inspekteeren" (PASN 8.4.1921).

Hoewel die aard van die ontevredenheid nie vermeld word nie, is dit duidelik dat sterk gesteun is op die gereelde inspeksie van die skole in die distrik. Die verder afloop van hierdie saak is nie bekend nie.

In die Skoolraadsnotules word dikwels aangedui dat die jaarlikse inspeksieverslag van Weltevrede voorgelê is, saam met dié van vele ander skole, bv. in 1919, 1922, 1923, 1924 en 1925. Selde is enige opmerking aangaande die ver-

slae in die notule opgeneem. Die Inspekteursrapport wat op 25 Julie 1940 ingedien is, het egter 'n positiewe reaksie ontlok. Die sekretaris is gevra om aan die betrokke onderwyser 'n brief van dankbetuiging te skryf "dat die Raad met genoeg kennis neem van die goeie werk wat gelewer was" (PASN).

Uit die Inspeksieverlae self kom meer inligting na vore aangaande die vordering van die leerlinge. Die gunstige verslag van 1923 lui: "Oor die algemeen bly die werk van 'n baie verdienstelike gehalte" (AOD Inspeksieverlag). In 1927 word berig: "Die leerlinge kon oor die algemeen meer krag in die stel van Afrikaans, veral, ontwikkel. Origns behou die skool op verdienstelike wyse sy waardevolle standaard van die verlede" (AOD Inspeksieverlag).

In die verslae van 1928, 1930 en 1931 word berig dat die werk oor die algemeen van 'n "verdienstelike gehalte" is, maar dat sommige afdelings meer aandag verdien. "Reken, veral uit die hoof, is geneig om swak te wees. Afrikaanse spelling kan verbeter en kennis van die vakke aardrykskunde en geskiedenis het verswak, volgens die verslag van 1928. Die verslae van 1930 en 1931 wys daarop dat "resitasie meer natuurlik, mondelingstel in beide tale meer gevorderd" en "lees meer vloeiend" kan wees (AOD Inspeksieverlae).

Aan hierdie knelpunte is klaarblyklik besondere aandag gegee, want in die verslag van 1932 word vermeld dat goeie vordering in al hierdie vakke gemaak is en die skool 'n "heel gunstige indruk" gemaak het. Die verslag van 1933 beklemtoon dat 'n hoër standaard in skrif, taalkunde, Afrikaanse spelling en Engels gehandhaaf moet word. Engelse stelwerk, skrif en rekenkunde was in 1934 se verslag weer die afdelings waaraan meer aandag gegee moes word, terwyl die leerlinge in aardrykskunde, geskiedenis, natuurstudie en gesondheidsleer "oor die algemeen goed tuis" was. Die verslag van 1935 meld dat die "verskillende vakke (...) weer deeglike aandag" gekry het, maar dat "verskeie leerlinge nog sorgeloosheid in rekenkunde geopenbaar" het.

"Die skryf van die briewe in die tweede taal vereis ook nog meer noukeurigheid" (AOD Inspeksieverslae).

In 1937 word verslag gedoen dat al die vakke aandag geniet en vordering gemaak is in sang en teken, natuurstudie en gesondheidsleer, asook in naaldwerk vir die dogters. Die gebrek aan een of ander vorm van handwerk vir die seuns word as 'n leemte gesien, en die aanleë van 'n skooltuin word voorgestel. Daar word ook aanbeveel dat liggaamsoefeninge elke dag gedoen behoort te word (AOD Inspeksieverslae).

Van 1937 tot 1943 kon geen inspeksieverslae opgespoor word nie. Op 29 Augustus 1944 berig inspekteur A.C. Botha dat daar "baie verdienstelike werk verrig (word) en die metodes wat by die onderwys van al die vakke tregapas word, goeie resultate gelewer (het). Al die skriftelike werk word besonder netjies gedoen." In 'n toevoeging tot die verslag word dit betreur "dat die skool nie 'n stukkie grond kan kry vir landbou-natuurstudie nie. Die water is in die somer blykbaar baie swak, maar die skooltjie lê tussen die gronde wat bewerk word en die tuingewasse kan desnoods natgegooi word" (AOD Inspeksieverslag). Daar kan dus afgelei word dat die vroeëre voorstel t.o.v. die seuns se handwerk nie opgevolg is nie.

Die verslag van inspekteur H.E. Rudd op 6 Februarie 1945 dui aan dat rekenkunde in al die klasse goed was. Daar was 'n paar vakke wat aandag geverg het: "Lees en resitasie in beide tale is vlot maar gevoelloos. Mondelinge werk in beide tale is bevredigend. In Engels moet die mondelinge werk in substanderd A begin. Wenke is aan die hand gedoen in verband met die onderrig van Engels, en die hoop word gekoester dat die werk baie sal verbeter. Stelwerk is bevredigend" (AOD Inspeksieverslag). Die inspekteur was van mening dat die ander werk deurgaans van 'n goeie gehalte was.

Die taal van onderrig het gedurende hierdie tydperk, en al in 1921, verander van Hollands na Afrikaans toe die Prins Albert-Skoolraad 'n besluit geneem het: "Dr. Luttig stelt voor gesecondeert door den Heer D. Hattingh en met alge-

meene stemmen aangenomen dat in vervolg Afrikaans in plaats van Hollands (Nederlands) gebruik word as voertaal, of als een van de voertalen van onderwys op de Scholen onder de beheer van den Prince Albert Schoolraad" (PASN 8.4. 1921).

4.2.5 Onderwysers

Tussen die jare 1918 en 1934 was daar net drie onderwyse-
resse wat op Weltevrede skoolgehou het. Hulle was nou aan mekaar verwant, nl. twee susters en een skoonsuster. Mej. Aletta L. Koorts wat in 1918 aangestel is, het in 1920 bedank, volgens die Skoolraadsnotule van 1 Mei. Sy het egter haar bedanking teruggetrek, word op 4 Junie 1920 vermeld (PASN). In die notule van 11 Maart 1921 is genoem dat sy 'n salarisverhoging ontvang het van £135 tot £142.10 (PASN).

Op 8 April 1921 verskyn in die notule die naam van mej. A. L. Koorts wat bedank as onderwyseres te Weltevrede saam met dié van haar suster, mej. Neelie Koorts, wat eweneens bedank as onderwyseres te Wolvekraal, 'n ander primêre skool in die distrik (PASN). Mej. C. (Neelie) Koorts is daarna aangestel as onderwyseres op Weltevrede teen 'n salaris van £127.10 per jaar (PASN 8.7.1921). Haar salaris is die volgende jaar tot £135 verhoog (PASN 16.6.1922). Sy het nog tot vroeg in 1923 op Weltevrede onderwys gegee, aangesien haar bedanking op 9 Februarie 1923 by die Skoolraad ingedien is (PASN).

Haar opvolger, mev. R.S. Koorts, wat voorheen as 'n tydelike plaasvervanger opgetree het (PASN 14.10.1921), sou met uitsondering van 'n paar jaar, vir die res van die skool se bestaan onlosmaaklik daaraan verbonde wees. Daar was verskeie faktore wat hiertoe 'n bydrae gelewer het, nl. die afgeleëheid van die gebied en die gebrek aan behoorlike losies (PASN 14.3.1924) wat meegebring het dat daar gewoonlik geen aansoeke om 'n vakante betrekking was nie. Die feit dat mev. Koorts in die onmiddellike omgewing van die skool gewoon het en haar dienste as onderwyseres beskikbaar gestel het, was soms die enigste rede dat die skool voort-

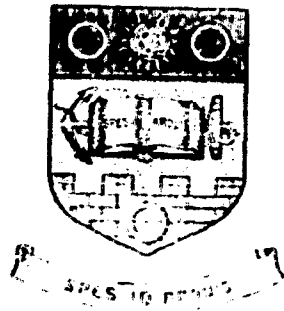
bestaan het.

Rachel Susanna Koorts, gebore De Wit op 12 Augustus 1889, het ná die voltooiing van standerd 7 aan die "Sekondaire School Prins Albert" aangebly om haar as onderwyseres te bekwaam. Ná 'n studietydperk van twee jaar, van Januarie 1906 tot Desember 1907, het sy op 13 Februarie 1908 die Senior Sertifikaat O3 van die Departement van Onderwys, Kaap die Goeie Hoop, verwerf. Sy het ook ander sertifikate vir spesiale vakke verkry, nl. "Intermediate Tonic-solfa", 'n sangkwalifikasie, "Third Year Needlework", "Third Year Dutch", en "Drawing Third Year" (kuns). 'n Tweetaligheid-sertifikaat is in 1916 kragtens die Taalordonnansie aan haar uitgereik. Sy het op 21 Februarie 1917 in die huwelik getree met Petrus Johannes Koorts, 'n boer van Weltevrede. Sy het twee kinders gehad.

Op 9 Maart 1923 is mev. Koorts deur die Prins Albert-Skoolraad aangestel en op 13 April 1923 is die goedkeuring vir haar aanstelling van die Departement van Onderwys ontvang (PASN). In die daaropvolgende jare, tot 1927, word jaarliks haar verdere aanstelling vermeld met die gepaardgaande verhoging in salaris van £7.10.0 per jaar (PASN). As gevolg hiervan het daar 'n lang korrespondensie tussen die plaaslike gemeenskap, die skoolkomitee en die Departement van Onderwys ontstaan oor haar jaarlikse aanstelling, omdat dit die beleid van die Departement was dat getroude vroue nie permanent aangestel word nie.

Op 11 November 1927 het die Skoolraad 'n aanbeveling goedgekeur waarvan die inhoud en agtergrond in die teken van hierdie debat gestaan het: "Weltevrede: Die Raad beveel aan die komitee se versoek by die Departement aan wie die besonderhede van die geval sal meegedeel word. Die pos is ook geadverteer" (PASN). Die versoek wat die komitee aan die Skoolraad gerig het, sou waarskynlik die verdere aanstelling van mev. Koorts gewees het, wat die raad dan aan die Departement van Onderwys sou deurstuur. Wat met die "besonderhede van die geval" bedoel word, is nie duidelik nie. Dit het waarskynlik betrekking op 'n advertensie van

UNIVERSITY OF THE CAPE OF GOOD HOPE.

School Elementary Examination,
1905.

This is to Certify that

passed the

SCHOOL ELEMENTARY EXAMINATION

in the year 1905, and was placed in the

SECOND CLASS.

SUBJECTS OF EXAMINATION :

1. English.
2. Arithmetic.
3. History—English and South African.
4. Geography—Descriptive and Physical.
5. Handwriting.
6. Optional Subject : _____.

W. Thomson

Registrar.

Colony of the Cape of Good Hope.

DEPARTMENT OF PUBLIC EDUCATION.

This is to Certify that in the Year 1907

Rachel Susanna de Witte

obtained a FIRST GRADE pass in

Third Year Needlework
Section A.

Mrs: Murr

Superintendent-General of Education.

James Rodger
Registrar

D585.4000.2.06. C.T.Ltd.-D1054.

- 82 -

R. 25.

Colony of the

Cape of Good Hope.

DEPARTMENT OF PUBLIC EDUCATION.

Pupil Teachers' Examinations.

This is to Certify that at the SECOND
YEAR Examination held in December, 1906,

Rachel Susanna de Witte
passed in the SECOND GRADE.

Special Subjects:

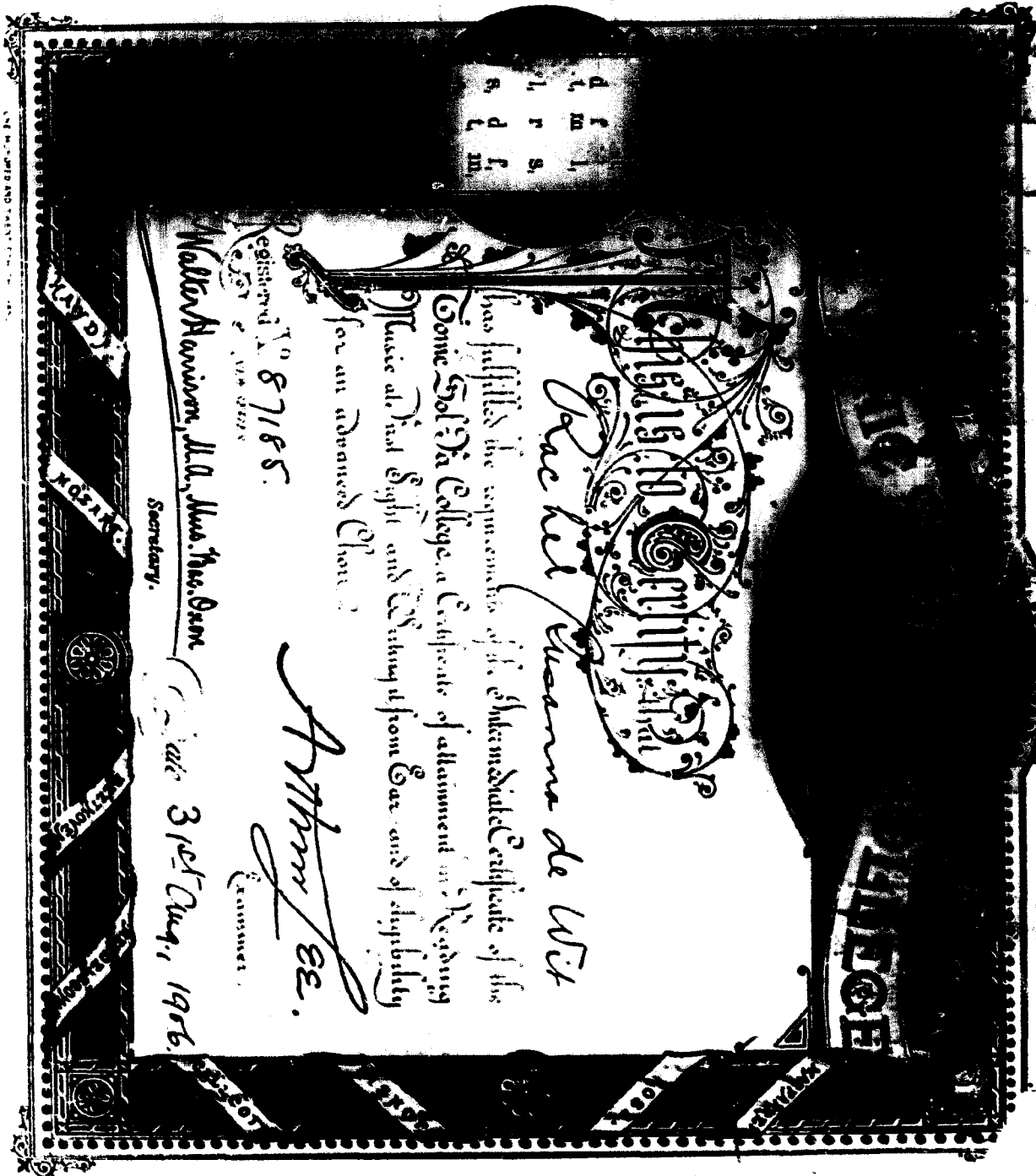
Mrs: Murr

Superintendent-General of Education.

James Rodger
Registrar

C.T.Ltd.-D1054.

Cape Town,
25th February, 1907.

'n Aantal sertifikate verwerf deur mev. Rachel S. Koorts (geb. de Wit), onderwyseres op Weltevrede.

- 84 -

die vakante onderwyspos wat blykbaar geen reaksie uitgelok het nie, want geen melding word verder gemaak van 'n ander aanstelling of selfs 'n applikant nie.

Die briefwisseling hier en in die volgende inskrywing van die Skoolraadsnotule ter sprake, kon nie opgespoor word nie, sodat geen direkte afleidings gemaak kan word nie. Op 10 Februarie 1928 het die Skoolraad besluit dat mev. Koorts gevra sal word "om op die Departement se brief te antwoord" (PASN).

Die volgende inskrywing in die Skoolraadsnotule, op 14 September 1928, is 'n besluit om mev. Koorts vir nog 'n jaar aan te stel. Die Departement het hierop per brief gereageer, die inhoud waarvan nie bekend is nie, maar wat in 'n mate bepaal kan word deur die Skoolraad se daaropvolgende besluit. Die navraag het klaarblyklik gehandel oor mev. Koorts se finansiële posisie. Op 12 Oktober 1928 antwoord die Raad "dat mev. Koorts geen ondersteuning van haar eggenoot ontvang daar die droogte nog nie gebreek het nie". Haar verdere aanstelling word aanbeveel (PASN 12.10.1928) en goedgekeur deur die Departement (PASN 6.11.1928). 'n Verdere aanstelling vir die volgende jaar is later goedgekeur (PASN 11.10.1929), op voorwaarde dat dit die laaste aanbeveling sou wees.

'n Gebrek aan losiesgeriewe vir 'n onderwyser wat van buite die klein plaasgemeenskap aansoek doen om die betrekking, was 'n probleem waarvoor die Skoolraad en plaaslike komitee nie sommer 'n oplossing kon vind nie (PASN 17.1.1930). Teikens is voor hierdie feit te staan gekom en het dit veroorsaak dat mev. Koorts die enigste persoon was wat dié gemeenskap op hierdie wyse kon dien. Die skoolkomitee het om hierdie rede keer op keer versoek dat mev. Koorts 'n verdere en selfs permanente aanstelling moet kry (PASN 14.11.1930).

Die onderwyseres se afhanklikheid van dié inkomste is verskeie kere deur haarself aan die Skoolraad en Departement van Onderwys beklemtoon (AOD Briewe 31.12.1934; 6.7.1935;

- 85 -

12.12.1939; PASN 13.12.1929). Sy was gretig om die pos te behou, en het s6 in die geneenskap se behoefte aan onderwys voorsien.

Tussen die jare 1931 tot 1939 is haar verdere aanstelling telkens deur die Skoolraad goedgekeur en aanbeveel (PASN 13.11.1931; 11.11.1932; 9.11.1934; 9.8.1935). Gedurende hierdie periode het sy siekteverlof gekry van 11 Mei tot 30 Junie 1934 waartydens mnr. P.W. Botes as plaasvervanger opgetree het (PASN 11.5.1934). Pieter Wilhelm Botes is op 25 Januarie 1913 gebore en was getroud met Magrietha Elizabeth van Wyk. Hy het later onderwys gegee aan die Hoërskool Zwartberg, Prins Albert, en is op 28 September 1980 oorlede (Mev. H. Ehlers 1988:onderhoud).

Mnr. en mev. Pieter W. Botes

Op 23 November 1939 word gerapporteer dat mev. Koorts tot 30 Junie 1940 in diens van die Departement van Onderwys sou staan (PASN), waarna aan haar 'n verloftydperk van ses maande toegestaan is (AOD Brief 25.5.1940). Hiermee was die dienstydperk van mev. Koorts slegs tydelik afgesluit, aangesien sy later weer as pensionaris in diens geneem sou word.

- 86 -

Van 1 Julie 1940 is mnr. A.S. Botes deur die Skoolraad aangeste (PASN). Die opmerkings aangebring op die nominasievorm is verhelderend t.o.v. die probleme om hierdie pos te kon vul. "Die pos is twee maal geadverteer. By die eerste geleentheid is drie applikasies ontvang. Pos is aan twee aangebied wat altwee elders aangestel was. Drie applikasies is by die tweede geleentheid ontvang. Mej. Kleynhans was eerste keuse - dog het elders 'n pos aangeneem. Toe is mnr. Botes aangestel" (ADD). Dit verklaar waarom 'n onderwyser sonder enige professionele opleiding aangestel is.

Andreas Stefanus Botes, gebore op 13 Januarie 1899, het in 1933 stender 10 geslaag aan die Hoërskool Zwartberg, Prins Albert, met die vakke, Afrikaans, Engels, Biologie, Letterkunde en Geskiedenis. Hoewel hy weens swak gesondheid nie die professionele onderwyserseksamen kon aflê nie, het hy reeds meer as dertien jaar lank onderwys gegee toe hy op Weltevrede aangestel is. Voorheen was hy onderwyser by die Primêre Skool Klipgat in die distrik Prins Albert, wat op 30 Junie 1940 gesluit het. Hy is op Weltevrede teen £210 per jaar aangestel. Op 29 Augustus 1944 het inspekteur A.C. Botha aanbeveel dat die Professionele Onderwyssertifikaat aan hom uitgereik moes word op grond van "16 1/4 jaar ondervinding en (...) sulke goeie werk" (ADD Inspekteursverslag). Hierdie aanbeveling is deur die Departement van Onderwys goedgekeur. In die Skoolraadsnotule van 21 September 1944 word vermeld dat mnr. A.S. Botes "as gesertifiseerde onderwyser vir salaris 'oelindes" erken word. Die raad het sy tevredenheid hiermee te kenne gegee (PASN 21.9.1944).

Die inspeksieverslae wat gedurende die kort termyn van A.S. Botes ingedien is, het getuig van "baie verdienstelike werk" en "'n goeie gehalte" (ADD Inspekteursverslae 8.2. 1945; 29.8.1944).

Op 22 Maart 1945 dien 'n aansoek om siekteverlof van mnr. Botes op die Skoolraadsvergadering. Mev. R.S. Koorts is as plaasvervanger benoem. Dit was die laaste keer dat mnr. Botes se naam in die notules vermeld word. Op 14 Maart

- 87 -

1946 is 'n nuwe onderwyser aangestel. Dit is onbekend of mnr. Botes vanweë swak gesondheid of 'n pos elders die skool op Weltevrede verlaat het. Oud-skoliere onthou mnr. Botes as 'n baie bekwame onderwyser.

Die enigste ander persoon wie se naam gedurende hierdie tyd aan die skool op Weltevrede verbind is, was mnr. Jan Abraham Raubenheimer Bernard, gebore op 20 Augustus 1913. Hy het gedurende die kwartaal Julie tot September 1942 waargeneem in die plek van mnr. Botes wat met langverlof was (PASN).

4.2.6 Skoolbywoning

Die leerlingstal het gedurende die jare 1919 tot 1925 tussen elf en vyftien gewissel. In 1919 het elf kinders tussen die ouderdomme van sewe en veertien jaar die skool bygewoon, agt dogters en drie seuns. Die leerlinge was in substanderd B en standerds 1, 2, 4 en 5. Die slaagsyfer aan die einde van die jaar was 100%.

Gedurende 1920 en 1921 is die skool onderskeidelik deur veertien en vyftien leerlinge bygewoon. Interessant is die substanderd A en substanderd A (Beginners) wat in 1920 aangedui word. Van die veertien leerlinge in 1920 was nege dogters en vyf seuns. Die slaagsyfer was 100%. Een leerling is van standerd 1 in 1920 na standerd 3 in 1921 bevorder. Die slaagsyfer van die leerlinge in 1921 was 93%.

Dertien leerlinge, waarvan sewe dogters en ses seuns, het in 1922 die skool bygewoon. Die ouderdomme was tussen ses en veertien jaar. Sover vasgestel kon word, was die slaagsyfer 92%.

In 1923 tot 1925 was daar twaalf leerlinge in die skool. Daar was deurgaans sewe dogters en vyf seuns in die drie jaar. Die slaagsyfer was elke jaar 100%.

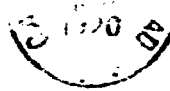
Geen leerlingeregister vir die jare 1926 tot 1932 kon opgespoor word nie. Die leerlingstal in 1933 was negentien met

- 88 -

ouderdomme tussen sewe en vyftien.

Tot die jaar 1943 is daar weer geen besonderhede van die leerlinge beskikbaar nie. Slegs die name van die vier standaard 6-leerlinge wat in 1943 ingeskryf was, kon opgespoor word. Die 1944-register bevat die name van sestien leerlinge tussen die ouderdomme van sewe en veertien jaar. Al die leerlinge het in hul standerds geslaag en is in 1945 verder onderrig.

Uit hierdie besonderhede is dit duidelik dat die skool gedurende hierdie jare 'n klein, maar bestendige getal leerlinge gehad het wat bevredigende resultate behaal het.

11564 x 4
121

Principal

Weltevreden School

Prince Albert

CAPE PROVINCE.

'n Koevert aan die skoolhoof van die "Weltevreden School" geadresseer met die posstempel van Kaapstad 4 Feb. 1920.

4.3 Derde tydvak (1945 - 1959)

Die Tweede Wêreldoorlog het 'n groot stoot aan die nywerheidsontwikkeling in Suid-Afrika gegee (Scholtz 1982:168). Dit het tot gevolg gehad dat werksgeleenthede in die stede meer volop was en dat die plattelandse boere wat deur droogte swaargekry het, na die stede verhuis het. Hierdie ontvolking het sy merk gelaat op die leerlingtal van die skool op Weltevrede. Gedurende die laaste dekade van die skool se bestaan, was daar jaarliks minder as tien kinders.

Tot die vredesluiting in 1945 was daar tekorte aan sekere noodsaaklike lewensmiddele, soos vleis, koring, meel en selfs groente, asook petrol, rubber en olie. Hierdie tekorte is veroorsaak deurdat Suid-Afrika in die behoeftes van troepeskepe moes voorsien (Scholtz 1982:168). Die mediese verslag in 1946 aangaande die gesondheidstoestand van die leerlinge van die skool op Weltevrede, het vermeld dat ses leerlinge aan ondervoeding ly. Verder is daar tien gevalle wat "tekens van vermoënis toon wat te wyte is aan ongebalanseerde voeding, nie-voedsame oggendetes ..." (AOD Mediese verslag 22.2.1946).

Voedingskemas is gedurende hierdie jare by skole ingevoer waardeur ligte etes, bv. sop, aan leerlinge verskaf is. In die Inspeksieverslag van 3 Februarie 1945 word vermeld dat die skool op Weltevrede nog nie hieraan meegewerk het nie, maar op 22 Februarie 1946 was dit wel die geval. Verder is vermeld dat lewertraan gedurende die wintermaande aan sestien kinders verskaf is, en word ouers gevra om sorg te dra dat hulle kinders 'n voedsame oggendete kry (AOD Mediese verslag).

Op 28 Januarie 1955 is die Prins Albert-Skoolraad in kennis gestel dat die skool vir 'n tydperk gesluit is vanweë die uitbreek van masels (PASN).

4.3.1 Status

As gevolg van die daling in die leerlingtal tot 'n gemiddel-

- 90 -

de bywoning van nege leerlinge in die eerste twee kwartale van 1951, is die Prins Albert-Skoolraad voor 'n keuse gestel t.o.v. die voortbestaan van die skool. As primêre skool sou dit gesluit moes word, maar as alternatief kon dit wel as 'n plaasskool ingedeel word. Die Skoolraad het opdrag van die Departement van Onderwys gekry om die saak aan die skoolhoof en die eienaar van die skoolgebou te stel (PASN 4.5.1951). Hierop het die skoolhoof gereageer met die ouers se versoek dat die skool as plaasskool voortgesit moet word (PASN 6.7.1951).

In 'n brief aan die Skoolraad gedateer 27 Julie 1951 skryf die Departement van Onderwys dat die Departement die versekering wil hê dat voldoen sal kan word aan die vereistes t.o.v. 'n plaasskool, nl. "dat 'n gemiddelde skoolbesoek per kwartaal van minstens vyf leerlinge (...) en kosteloos, kos en inwoning aan die onderwyser sowel as 'n geskikte skoolkamer" verseker kan word. Hierna is die skool, terugwerkend vanaf 1 Julie 1951, as plaasskool ingedeel.

Aangesien die skoolbywoning weer aan die begin van 1953 verbeter het, het die skoolhoof 'n versoek aan die Skoolraad gerig dat die skool weer deur die Departement van Onderwys tot primêre skool opgegradeer word (PASN 1.5.1953).

Op 2 September 1953 is deur die Skoolraad kennis geneem dat die Departement die skool tot primêre skool hergradeer het vanaf die begin van die jaar (PASN).

Die herindeling as primêre skool was egter van korta duur. Op 6 Mei 1955 is 'n brief van die Departement van Onderwys op die Skoolraadsvergadering voorgelê waarin kennis gagee word dat die skool as primêre skool gesluit of as plaasskool heringedeel word (PASN 6.5.1955). In die latere notules word na die skool as die "Wetevrede Plaasskool" verwys.

Gedurende die laaste aantal jare van die skool se bestaan, is probleme ondervind om 'n geskikte onderwyser te verkry. So is daar aan die einde van 1957, ná die bedanking van

- 91 -

die onderwyseres, vergeefs op aansoeke om die pos gewag. Die skoolkomitee moes op die dienste van 'n bejaarde oud-onderwyseres van die skool terugval, terwyl die ouers gepleit het vir die voortbestaan van die skool (PASN 9.10.1957).

Op 3 Desember 1958 is die volgende inskrywing in die Skoolraadsnotule gemaak: "Die Raad voel dat (die onderwyseres) reeds 'n te hoë ouderdom bereik het en dat die leerlinge nie na wens onderrig word nie. Na behoorlike bespreking van die ongunstige omstandighede te Weltevrede beveel die Raad aan dat die plaasskooltjie vanaf Januarie 1959 gesluit word indien 'n gekwalifiseerde en jonger leerkrag nie vanaf Januarie gevind kan word nie (PASN 3.12.1958).

Volgens die notule van 3 Februarie 1959 het die Departement van Onderwys ook die mening van die Skoolraad gehuldig en aanbeveel dat ander reëlins vir die verdere onderrig van die leerlinge getref moes word. Die ouers het anders oor die saak gevoel. "Die ouers van die leerlinge wat hierde skooltjie bywoon was egter nie geneë met die kort kennisgewing van ongeveer 'n week wat hulle in die verband ontvang het nie en het gevolglik teen die Raad se besluit geappelleer en gevra dat die Raad sy besluit in heroorweging moet neem" (PASN 3.2.1959).

'n Brief van die eienaar van die skoolgebou, mnr. J.H. Labuschagne, waarin gepleit is vir die heraanstelling van die onderwyseres, het ook voor die Skoolraad gediens. Verder is 'n onderhoud toegestaan aan 'n groep ouers: mnr. en mev. F. Botes, mnr. en mev. W.P. Koorts en mnr. A.S. Botes. Mev. Koorts het namens die ouers gevra dat die Skoolraad sy besluit in heroorweging neem en die onderwyseres vir nog net een jaar, d.w.s. tot die einde van 1959, by die Departement van Onderwys moes aanbeveel. Die ouers se redes vir die aansoek was:

- "1. Omdat hulle so kort kennisgewing van ongeveer een week gekry het dat (die onderwyseres) nie langer aangestel kan word nie en dus nie in staat was om ander reëlins vir verdere onderrig van hul kinders te tref nie;

- 92 -

2. Hulle erken dat (die onderwyseres) reeds in 'n hoë ouderdom is maar is oortuig daarvan dat dit haar eensins verhoed om onderwys na wens te gee nie;
3. Geen aansoeke of jonger onderwyseresse sal vir hierdie betrekking gevind word nie aangesien die salaris so ontoereikend is;
4. (Die onderwyseres) woon op Weltevrede en skakel dus die probleem van losies wat daar nie verkrygbaar is nie, uit;
5. Die inspeksieverslag wat in Mei 1958 uitgereik is, en nie te bevredigend is nie, kan nie aan (die onderwyseres) se werk toegeskryf word nie;
6. Dat hulle verlenging van (die onderwyseres) se aanstelling nog net een jaar, d.w.s. tot die einde van 1959, verlang, aangesien daar volgende jaar nie genoeg kinders sal wees om die bestaan van 'n plaasskool te regverdig nie."

Hierna het die Raad die saak in heroorweging geneem en n.a. v. die groter duidelikheid wat t.o.v. die plaaslike omstandighede verkry is, besluit om die skool vir nog een jaar oop te hou (PASN 3.2.1959). Die Departement van Onderwys het hierdie besluit van die Skoolraad aanvaar en die onderwyseres vir nog een jaar aangestel (PASN 10.4.1959).

Volgens die jaarverslag van die Skoolraad was daar in 1959 nog ses leerlinge wat in die Weltevrede-Plaasskool hulle onderrig ontvang het.

Die laaste verslag aangaande die sluiting van die skool, lui: "Die skooltjie het op 31 Desember 1959 vir goed gesluit en voorsiening vir die verdere onderrig van die leerlinge elders, is gemaak" (PAS-Jaarverslag 1959).

4.3.2 Beheer oor die skool

Gedurende die laaste veertien jaar van die skool se bestaan het die ouers verkies dat die beheer van die skool direk onder die betrokke skoolraad, nl. dié van Prins Albert, moet wees. Op 5 September 1946 het die Skoolraad die lid

P. von L. de Wit aangestel om die skoolkomiteeverkiezing te Weltevrede waar te neem (PASN 5.9.1946). Die ouers het egter verkies dat die Skoolraad vir die volgende termyn regstreeks beheer oorneem. Hierdie versoek is in 1946 en in 1950 herhaal. Dit is dus duidelik dat die ouers tot met sy sluiting nie weer 'n skoolkomitee saamgestel het nie.

4.3.3 Skoolgebou en inrigting

Die skoolgebou wat in 1931 opgerig is, is in hierdie tydperk nog steeds gebruik. Die mediese inspeksieverslag meld dat daar een klaskamer was, "wat goed geventileer en verlig is. Dit het 'n platdak met 'n riet plafon". Verder het dr. R.C. Jurgens aanbeveel dat die vensters van blindings voorsien word (AOD Mediese verslag 28.2.1946).

Die binnekant van die gebou moss aandag kry, het die Inspeksieverslag van 1948 gelui. Hierop het die Skoolraad ook die eienaar se aandag gevestig, volgens die notule van 7 Mei 1948 (PASN). Die inspeksieverslag van 1949 berig dat die skoolgebou afgewit is sedert die vorige inspeksie en netjies daar uitsien. Die vloere, kaste en meubels word ordelik en sindelik gehou (AOD Inspeksieverslag 15.3.1948). Soms het die ouers self die gebou onder hande geneem. Die Inspeksieverslag van 1952 vermeld dat die klaslokaal deur die ouers op eie koste opgeknop is en daar netjies uitsien (AOD Inspeksieverslag 6.8.1952).

Die mediese verslag aangaande die inrigting van die skool berig dat party van die banke "van die ouderwetse tipe" was en dat dit deur nuwes vervang behoort te word. Daar word ook op gewys dat die klaskamer nie van 'n verwamer voorsien is nie, en dat daar gedurende die wintermaande 'n behoefte aan bestaan (AOD Mediese verslag 28.2.1946).

Vir die versiering van die klaskamer het die onderwyseres haar vernuf gebruik. "Die onderwyseres het gesorg dat die binnekant daar ook aantreklik uitsien" (AOD Inspeksieverslag 5.8.1952).

In die Skoolraadsnotule van 18 Januarie 1945 word 'n voorstel van twee lede van die Raad, nl. P. van L. de Wit en F.P. de Wit, as aanbeveling geplaas, nl. "Weltevrede Primêre Skool -- Gebruik van Skoolgebou vir Kerkdienste". Geen nadere inligting hieroor kon opgespoor word nie. Volgens oorlewering is daar nooit kerkdienste in die skoolgebou gehou nie (Mev. S. Koorts 1987:onderhoud).

4.3.4 Onderwys en opvoeding

Die skoolure het gedurende die jare 1945 tot 1952 elke jaar gewissel, soos gerapporteer in die Inspeksieverslae. Die begintyd het gewissel tussen 7.15 en 8.30 vm., terwyl die sluitingstyd tussen 12.45 en 3.00 nm. was. In die algemeen was daar gedurende hierdie jare pouses van minstens vyftien minute of hoogstens een uur. Die skooldag was in alle gevalle vyf uur lank.

Die gehalte van die onderwys van 1945 tot met die sluiting van die skool in 1959 was bevredigend, volgens die beskikbare Inspeksieverslae. Die verslag van 1946 meld dat "daar tot dusver met ywer te werk gegaan is". Alhoswel die leerlinge in die rekenkundefoets goed gevaar het, het inspekteur H.F. Rudd wenke aan die hand gedoen om die metodiek te verbeter (AOD Inspeksieverslag 14.2.1946).

Inspekteur P.J. Rossouw het op 6 Junie 1947 in sy verslag vermeld dat "werk van 'n besondere hoë gehalte gelewer word" en dat "alle klasse baie goeie vordering" gemaak het in al hulle werk. Spesiale vermelding word gemaak van "die soliede werk in Rekenkunde; die mooi sinne en opstelletjies in beide tale; die aanskoulike onderwys in die inhoudsvakke; (...) die netjiese skrif; die sistematiese en goedgekontroleerde oefeningboeke; die uitmuntende handwerk vir beide seuns en dogters". Die Skoolraad het ná ontvangs daarvan sy tevredenheid uitgespreek oor hierdie gunstige verslag (PASN 4.4.1946; 1.8.1947).

Die verslag van 1948 deur inspekteur P.J. Rossouw meld dat die leerlinge in die algemeen in die meeste vakke bevredigend gevorder het. Die afdelings waaraan in die toekoms

aandag gegee moes word, was onder meer die tydsame vasle van die basiese kennis in die laer klasse in rekenkunde en tale, die lees en voordrag, netheid en sistematiek by alle skriftelike werk en uitspraak in Engels. 'n Wisseling in leerkragte het veroorsaak dat die werk van die leerlinge in verskeie klasse nie bevredigend was nie, volgens die Inspeksieverslag van 1 September 1949. Inspekteur N.J. le Roux was van mening dat die leeswerk bevredigend is, maar dat "die voordrag te sangerig en leweloos" is. Daarbenevens was die "werk van sub standaard A baie swak", "die van standaard VI benede peil" en "die van standerds I en II kan baie verbeter".

Die gehalte van die onderwys in 1951 was eweneens van 'n lae peil. Inspekteur N.J. le Roux dui in die verslag van 15 Maart aan dat "die werk van die skool (...) nie as bevredigend beskou (kan) word nie (...) Behalwe die skrif en syfers wat netjies en verdienstelik was, was daar weinig wat enigsins gangbaar was (...) Indien moontlik sal hierdie skool weer vanjaar besoek moet word" (AOD Inspeksieverslag). Die Skoolraad is ook versoek om die onderwyseres "skriftelik mee te deel dat die Departement met die gehalte van haar werk teleurgesteld is en vertrou dat sy in 1951 beter werk sal lewer" (AOD Korrespondensie 27.7.1951). Die Prins Albert-Skoolraad het in daardie stadium reeds aan die onderwyseres uitgewys dat die rapport ongunstig was (PASN 6.4.1951).

Dat dit nie moontlik was om die vlak van onderwys binne 'n jaar drasties te verbeter nie, blyk uit die verslag van 1952. Die "gehalte van die werk is onbevredigend", volgens inspekteur P.B.A. Beukes. "Die onderwyseres sowel as die leerlinge is tans bewus van die swak gehalte van die werk en verbetering kan verwag word" (AOD Inspeksieverslag 6.8.1952).

Gedurende 1953 was daar 'n briefwisseling tussen die Prins Albert-Skoolraad en die ouers van die standaard 6-leerlinge m.b.t. die oorpasing van die leerlinge na die Hoërskool Zwartberg, Prins Albert, waarskynlik vanweë die lae peil

van onderwys in dié betrokke standaard. Na aanleiding van die ouers se versoek, is die kinders tog toegelaat om die jaar op Weltevrede te voltooi (PASN 6.3.1953; 10.4.1953).

Op 14 Februarie 1954 neem die Skoolraad 'n besluit dat die een standaard 6-leerling "dadelik oorgeplaas moet word na die Sekondêre Afdeling" (PASN). Tot nã die sluiting van die skool in 1959 is geen standaard 6-leerling weer daar onderrig nie.

Hoewel die ontvangs van die Inspeksieverslae van 1955 en 1956 sonder enige kommentaar in die Skoolraadsnotules erken is (PASN 5.8.1955; 26.9.1956), en daaruit dus geen inligting t.o.v. die onderwysgehalte verkry kan word nie, kan uit die inskrywing in die notule van 3 Februarie 1959 afgelei word dat daar nie 'n noemenswaardige verbetering was nie. Die ouers het egter betoog: "'Die inspeksiever-slag wat in Mei 1958 uitgereik is, en nie te bevredigend is nie, kan nie aan (die onderwyseres) se werk toegeskryf word nie'" (PASN 3.2.1959).

Hoewel die onderwyspeil in die laaste jare nie goed was nie, het die skool tog in 'n behoefte voorsien. In die jaarverslag van die Skoolraad van Prins Albert oor die jaar 1956 word oor die Weltevrede-Plaasskool soos volg berig: "Hierdie skool voer 'n stil bestaan, maar voorsien in 'n onderwysbehoefte, wat sy bestaan regverdig." Die jaarverslag van 1958 vermeld dat die "plaasskooltjie met sy vyf leerlinge en tydelike onderwyseres voorsien in die behoefte van die ouers". Aangesien die skool op 31 Desember 1959 gesluit het, is in die jaarverslag van 1959 genoem dat "voorsiening vir die verdere onderrig van die leerlinge elders" gemaak is.

4.3.5 Onderwysers

Die jare 1945 tot 1959 met die sluiting van die skool is gekenmerk deur 'n wisseling van leerkragte wat 'n invloed op die gehalte van die onderwys gehad het.

- 97 -

Op 14 Maart 1946 het die Skoolraad die aanstelling van mnr. H.J.C. van Wyk vermeld. Hendrik Johan Christoffel van Wyk was in besit van die Senior Sertifikaat en die Professionele Onderwysertifikaat toe hy aansoek gedoen het vir die pos op Weltevrede. Dit was die enigste aansoek en sy aanstelling is deur die Departement van Onderwys goedgekeur.

Uit die Inspeksieverslag van 14 Februarie 1946 is dit duidelik dat dit sy eerste onderwyssaanstelling was: "n Onerware leerkrag is nou hier werksaam, en daar is blyke dat hy sy pligte op sy hart dra" (AOD Inspeksieverslag). Gedurende sy eerste jaar op Weltevrede was daar 22 leerlinge in die skool waarvan drie in substanderd A en vyf in standerd 6 was. Die Inspeksieverslag van 1947 noem "dat hier werk van n besondere hoë gehalte gelewer word. (...) Die onderwyser word gelukkigwens met sy knap werk" (AOD Inspeksieverslag 6.6.1947). Ná twee jaar van onderwys op Weltevrede het hy met ingang 1 Januarie 1948 n ander pos op Molteno aanvaar en die Skoolraad het dit op 7 November 1947 goedgekeur. Hy het hom later as predikant bekwaam en is sedert 1979 in die Ned. Geref. Gemeente Kempton-Hoogland.

Hendrik J.C. van Wyk

Hierna, van 1 Januarie 1948, is mev. R. Koorts weer in diens geneem aangesien daar geen aansoek vir die vakante pos was nie (PASN 5.3.1948; 2.4.1948; 2.7.1948).

Op 3 Desember 1948 is mev. H.J.J.E. Joubert aangestel (PASN). Hester Johanna J.E. Joubert, gebore Gotes op 14 Maart 1901, het haar professionele opleiding in 1921 aan die Wellingtonse Opleidingskollege ontvang, waar sy die O3-sertifikaat van die Kaapse Onderwysdepartement verwerf het. Sy het ook die tweetaligheidsertifikaat in 1923 verkry met Afrikaans op die hoër graad en Engels op die laer graad. Sy was voorheen onderwyseres in Gankaskloof. Op 23 Desember 1940 het sy in die huwelik getree met ene Joubert. Dit is nie bekend waar hulle in die huwelik getree het en wat haar eggenoot se voornaam was nie.

Benewens 'n maand siekteverlof van 15 Augustus tot 15 September 1949 (PASN 2.9.1949), het sy onafgebroke onderwys gegoe tot aan die einde van 1957, toe sy haar bedanking by die Skoolraad ingedien het (PASN 9.10.1957).

Vir die oorblywende twee jaar van die skool se bestaan, is mev. R. Koorts, die afgetrede onderwyseres, weer in diens geneem aangesien geen ander aansoek vir die pos ontvang is nie. Die Prins Albert-Skoolraad het reeds aan die einde van 1958 bepaal dat die plaasskool "vanaf Januarie 1959 gesluit word indien 'n gekwalifiseerde en jonger leerkrag nie vanaf Januarie gevind kan word nie" (PASN 3.12.1958). Op 3 Februarie 1959 het die ouers gevra dat mev. Koorts nog 'n jaar moet aanbly (PASN), waarop die Departement haar aanstelling tot 31 Desember 1959 verleng het (PASN 10.4.1959). Hiermee is haar lang verbintenis met die skool op weltevrede finaal beëindig.

4.3.6 Skoolbywoning

Die getal leerlinge wat die skool in die laaste veertien jaar van sy bestaan bygewoon het, het soms die skool se status verhoog na dié van 'n primêre skool of dit verlaag na dié van 'n plaasskool.

- 99 -

Die grootste getal leerlinge wat gedurende hierdie tyd die skool bygewoon het, was 22 in 1946. Daarna het die getalle gedaal na twaalf in 1947 en verder na minder as tien in 1951, sodat die skool van 1 Julie 1951 as plaasskool ingedeel is. Gedurende die laaste twee jaar was die leerlingetal slegs vyf of ses.

Die registers van die standaard 6-leerlinge vir die jare 1947, 1948, 1950, 1951 en 1953 kon opgespoor word. Die leerlingtal in die onderskeie jare was een, twee, drie, twee en vier. Ná 1953 is die standaard 6-leerlinge na die Hoërskool Zwartberg, Prins Albert, gestuur, volgens besluit van die Prins Albert-Skoolraad (4.2.1954).

4.4 Tabel van skoolure

1935	8.30 tot 11.45 vm; 1.30 tot 3.30 nm
1937	8.30 tot 11.45 vm; 1.00 tot 3.00 nm
1938	8.30 tot 11.45 vm; 1.30 tot 3.30 nm
1939	8.30 tot 11.45 vm; 1.30 tot 3.30 nm
1940	8.30 tot 11.45 vm; 1.30 tot 3.30 nm
1941	8.30 tot 11.45 vm; 1.00 tot 3.00 nm
1942	9.00 tot 11.45 vm; 12.45 tot 3.15 nm
1945	8.30 tot 11.30 vm; 12.30 tot 3.00 nm
1946	7.30 tot 9.30 vm; 10 tot 11.30 vm; 12.00 tot 1.30 nm
1947	8.15 tot 10.15 vm; 10.45 tot 12.00 vm; 12.45 tot 2.30 nm
1948	8.30 tot 11.30 vm; 12.30 tot 3.00 nm
1949	8.00 tot 10.00 vm; 10.15 tot 12.00 vm; 12.45 tot 2.00 nm
1951 (Maart)	7.15 tot 9.00 vm; 9.15 tot 11.00 vm; 11.15 tot 12.45 nm
1951 (Junie)	8.30 tot 11.00 vm; 11.30 tot 2.00 nm
1952	8.30 tot 10.15 vm; 10.30 tot 12.15 nm; 12.30 tot 2.00 nm

(AOD Inspeksieverslae)

4.5 Register van leerlinge

		Van (Sub)st.	Jare
BOTES	Abraham Pieter Jakobus	6	1953
	* 16.10.1938		
	Anna	A	1924 - '25
	Anna	3	1933
	Annie	5	1915 - '16
	Catharina Johanna	6	1950
	* 10.1.1936		
	Christian	4	1933
	Christina	B	1944 - '45
	Danie	A	1933
	Dora	A	1933
	Franciskus Fredrikus	3	1944 - '47
	* 6.12.1932		
	Frans	2	1915 - '18
	Gertie	B	1915 - '21
	Gideon	6	1943
	Helene	1	1933
	Hendrik	4	1933
	Hendrik Johannes	B	1944 - '51
	* 3.2.1935		
	Isabel	5	1933
	Isabel	1	1933
	Jan	5	1933
	Johanna	1	1933
	Johanna Jacoba	A	1944 - '51
	* 14.8.1937		
	Johanna Jacoba E.	B	1944 - '50
	* 10.9.1935		
	Johanna M.	A	1920 - '25
	Johannes	6	1943
	Josias Alexander	A	1920 - '25
	Lettie	2	1915 - '20
	Lettie	A	1933
	Martha	A	1922 - '25
	Marthinus	4	1933
	Matthys	4	1944 - '45
	Petronella	4	1944 - '45

- 102 -

BOTES (Vervolg)

	Piet	6	1933
	Piet	4	1933
	Pieter	A	1925
	Willem	A	1916 - '23
	Willem	4	1944 - '45
	Willem C.	A	1920 - '25
BOTHMA	Johannes	6	1933
BURGER	Hannie	5	1915 - '16
	Lettis	B	1915 - '19
	Pieter	A	1916 - '22
DE VILLIERS	Betty/Bettie	B	1915 - '21
	Catharina	A	1920 - '25
	Dina	A	1933
	Johannes	A	1916 - '24
	Piet	3	1933
	Willem	A	1924 - '25
DE WIT	Anna	B	1915 - '21
	Dorothea	A	1922 - '25
	Frederik	6	1943
	Gertruida	A	1925
	Jan	3	1915 - '16
	Magrieta	B	1919 - '24
	Mattijs	A	1922 - '24
	Wilhelmina	A	1920 - '25
DREYER	Albert	A	1944 - '45
	Diane	2	1944 - '45
FREYSEN	Dora	B	1944 - '45
KOORTZ	Nellie	5	1915 - '16
	Willem	A	1925
ROSSOUW	Aletta	4	1944 - '45
	Dawid	4	1944 - '45

- 103 -

SWANEPOEL	Johanna Magdalena	8	1944 -'45
	* 19.11.1936		
	Johannes Paulus	6	1953
	* 23.1.1939		
	Magdalena	4	1916 -'23
	Martha	8	1915 -'21
	Petronella Hermina	2	1944 -'48
	* 26.5.1933		
	Petrus Johannes	6	1953
	* 23.7.1937		
	Petrus Johannes Eduard	2	1944 -'48
	* 16.6.1934		
Piet	1	1933	
S.	6	1943	
Sallie	3	1933	
Stephanus	5	1915 -'16	
VAN ECK	Frans	6	1953
	* 19.7.1937		

Nota: Hierdie lys bevat die name van die leerlinge wat in amptelike registers gevind kon word, maar die registers is nie volledig nie. (Bron: Oudtshoorn Skoolraedskantoor)

5. REGISTER VAN DIE PETRUS JOHANNES-TAK VAN DIE RUTES STAM
(b2; c3)

- c3 Petrus Johannes, * 13.8.1769 = Swartland 7.1.1770,
+ Weltevrede 8.12.1841, x Kaapstad 13.2.1791 Johanna
Catharina ALBERTS, = Tulbagh 12.6.1774, d/v Hendrik
Willem Alberts en Catharina Gousch.
- d1 Catharina Johanna, * 30.1.1792 = Swartland 18.11.
1792, x Graaff-Reinet 4.5.1809 Petrus Johannes VAN
DEN BURG. Daar kon geen kinders uit hierdie huwelik
opgespoor word nie.
xx Beaufort-Wes 3.5.1819 Karel Christiaan GUWELAAR,
‡ 26.10.1824 (likwidasierekening van 15.8.1825).
Hulle is waarskynlik weer getroud aangesien daar kin-
ders ná hierdie datum gebore en gedoop is.
- Kinders:
- [1.] Matheus Johannes Christiaan GUWELAAR, * 22.8.
1825 = Beaufort-Wes 3.10.1825.
- [2.] Petrus Johannes Stephanus GUWELAAR, * 20.7.1830
= Beaufort-Wes 31.7.1830.
- [3.] Johanna Maria Catharina GUWELAAR, * 18.10.1833
= Beaufort-Wes 26.12.1833.
- xxx Beaufort-Wes 2.8.1852 Josef Johannes Nicolaas
DEKKERS (wew.).
- d2 Anthonie Johannes, * 26.12.1793 = Swartland 9.5.1794,
+ 4.3.1885 op Weltevreden, die woonplek van sy broer,
Petrus Johannes (d10). Sy huwelikstatus word as "we-
wenaar" op die sterfteskennis aangedui, maar die huwe-
likdatum en naam van eggenote kon nie opgespoor word
nie. In die lidmaatregister van Beaufort-Wes word
die geboortedatum as 26.12.1790 aangegee, gebore aan
die "Kleijn Zwartebergh". Hy is op "de Kort Begrip"
aangeneem op 29.9.1820. Volgens die sterfteskennis
het hy geen kinders nagelaat nie.
- d3 Petrus Johannes, * 9.6.1795 = Paarl 16.10.1796. Hy
is waarskynlik jonk oorlede, aangesien die kind wat
in 1811 gebore is, Petrus Johannes genoem is (d10).
- d4 Nicolaas Lourens, * aan die Kango 26.1.1797 = Tulbagh

b2; c3; d4

12.6.1798, as lidmaat aangeneem op 25.11.1820 te Beaufort-Wes op "den Hellenbroek", die katkisasieboekie geskryf deur die Nederlandse teoloog, A. Hellenbroek, Voorbeeld der Goddelijke waarheden voor eenvoudigen; + Tijgerberg, Prins Albert 15.8.1858, x Beaufort-Wes 2.6.1822 Johanna Martha Maria RAATH, xx Beaufort-Wes 18.3.1844 Johanna Christina Elizabeth DE GRAAFF, + 20.1.1904, d/v Jan en Johanna de Graaff.

- e1 Martha Petronella Catharina Johanna, * 10.6.1823 = Beaufort-Wes 17.8.1823.
- e2 Petrus Johannes, * 24.9.1824 = Beaufort-Wes 20.2.1825.
- e3 Philippus Arnoldus Christiaan, * 26.4.1826 = Beaufort-Wes 6.8.1826. Hy het jonk gesterf, want die kind wat in 1835 gebore is, is Philip Arnoldus Christiaan genoem (e7).
- e4 Johanna Philippina, * 23.3.1828 = Beaufort-Wes 7.9.1828, x Beaufort-Wes 18.3.1844 Johannes Petrus Georg GRAAFF, 'n landbouer van Bloemendal, Swartberg.

Kinders:

- [1.] Johanna Martha Elizabeth GRAAFF, * 7.8.1845 = Prins Albert 24.8.1845
- [2.] Hendrik Christiaan Johannes GRAAFF, * 24.11.1846 = Prins Albert 31.5.1847.
- [3.] Christina Hendrica Johanna GRAAFF, * 10.11.1851 = Prins Albert 23.2.1853.
- [4.] Catharina Susanna Maria GRAAFF, * 18.5.1853 = Prins Albert 18.3.1854.
- [5.] Hendrik Christiaan Johannes GRAAFF, * 11.9.1854 = Prins Albert 7.1.1855.
- [6.] Johannes Abraham Petrus GRAAFF, * 23.7.1856 = Prins Albert 5.7.1857.
- [7.] Elsje Petronella GRAAFF, * 10.5.1858 = Prins Albert 1.12.1858.
- [8.] Jan Adam Petrus GRAAFF, * 23.9.1859 = Prins Albert 22.1.1860.
- [9.] Hester Petronella GRAAFF, * 29.5.1861 = Prins Albert 15.8.1861.

b2; c3; d4; e4

- [10.] Anna Magdalena GRAAFF, * 8.10.1862 = Prins Albert 13.5.1863.
- [11.] Margaretha Magdalena GRAAFF, * 8.10.1862 = Prins Albert 13.5.1863.
- [12.] Patronella Johanna GRAAFF, * 15.3.1867 = Prins Albert 14.4.1867.
- [13.] Jurie Willem Jacobus GRAAFF, * 10.8.1868 = Prins Albert 8.8.1869.
- [14.] Elizabeth Philippina GRAAFF, * 11.5.1870 = Prins Albert 26.12.1870.

e5 Hessie Catarina Magdalena, * 1.5.1830 = Beaufort-Wes 31.7.1830, x Prins Albert 9.6.1845 William Henry DAVIS, kleremaker van Tygerberg, s/v William Davis.

e6 Nicolaas Johannes Christiaan, * 9.9.1833 = Beaufort-Wes 26.12.1833. In die doopregister word sy tweede naam as "Johannis" aangegee.

e7 Philip Arnoldus Christiaan, * 13.10.1835 = Beaufort-Wes 4.4.1836, x Prins Albert 28.3.1864 Rachel Elizabeth Maria DEKKERS, + 1877, xx Prins Albert 8.4.1878 Jacoba Catharina Adriana VAN ZIJL, (wed.).

f1 Nicolaas Lourens Engelbertus, * 7.12.1865 = Prins Albert 18.2.1866.

f2 Francois Fredericus, * 2.6.1867 = Prins Albert 17.11.1867.

f3 Philippus Arnoldus Christiaan, * 18.5.1869 = Prins Albert 31.10.1869, x Prins Albert 7.11.1892 Catharina Johanna Margaretha WILSNACH van Tygerkop, Prins Albert.

g1 Philippus Arnoldus Christian, * 30.7.1893 = Prins Albert 24.12.1893.

g2 Catharina Johanna Margaretha, * 25.9.1894 = Prins Albert 20.1.1895.

f4 Francois Fredericus Johannes, * 12.2.1871 = Prins Albert 7.9.1871.

f5 Nicolaas Lourens, * 5.1.1874 = Prins Albert 19.7.1874.

b2; c3; d4; e7

- f6 Petrus Johannes Stefanus, * 8.1.1879 = Prins Albert 21.9.1879.
- f7 Martha Johanna Helena, * 3.10.1881 = Prins Albert 4.7.1882.
- f8 Jacoba Catharina Adriana, * 9.7.1884 = Prins Albert 27.2.1887.
- f9 Wynand Petrus Cornelis, * 14.10.1886 = Prins Albert 27.2.1887.
- e8 Catharina Louisa Dolphina, * 27.9.1838 = Beaufort-Wes 5.5.1839, x Prins Albert 14.3.1859 Jan Abraham SWANEPOEL. In die doopregister word die name as "Catarina Louisa Dolvina" aangegee.

Kinders:

- [1.] Nicolaas Lourens SWANEPOEL, * 14.8.1862 = Prins Albert 26.12.1862.
 - [2.] Jan Abraham SWANEPOEL, * 7.8.1864 = Prins Albert 26.12.1864.
 - [3.] Pieter Johannes SWANEPOEL, * 12.10.1866 = Prins Albert 23.12.1866.
 - [4.] Nicolaas Lourens SWANEPOEL, * 22.6.1868 = Prins Albert 25.10.1868.
 - [5.] Johanna Martha Petronella SWANEPOEL, * 27.4.1870 = Prins Albert 3.7.1870.
 - [6.] Catharina Louisa Dolphina SWANEPOEL, * 22.7.1872 = Prins Albert 25.8.1872.
 - [7.] Maria Isabella SWANEPOEL, * 7.10.1874 = Prins Albert 25.12.1874. Die tweede naam word in die doopregister as "Izabella" aangegee.
- e9 Hendrik Petrus Antonie Johannes, * 6.12.1844 = Prins Albert 10.5.1845, x Prins Albert 10.6.1867 Margaretha Susanna SWART, d/v Pieter Daniel Swart.
- f1 Nicolaas Lourens, * 23.8.1868 = Prins Albert 11.10.1869.
- f2 Pieter Daniel Joshua, * 21.5.1873 = Prins Albert 21.9.1873.
- f3 Maria Aletta Susanna Johanna, * 10.1.1875 = Prins Albert 24.1.1875.

- 108 -

b2; c3; d4; e3

- f4 Johanna Christina Elizabeth, * 23.11.1876 = Prins Albert 29.7.1877.
- f5 Hendrik Petrus Anthonie Johannes, * 8.12.1878 = Prins Albert 23.2.1879.
- f6 Susanna Hendrika Margaretha, * 10.9.1880 = Prins Albert 28.11.1880.
- e10 Andries Stephanus, * 16.10.1846 = Prins Albert 31.5.1847, x Prins Albert 25.3.1872 Martha Jacoba MOSTERT, d/v wed. J.H. Mostert.
- f1 Nicolaas, * 31.5.1873 = Prins Albert 14.9.1873.
- f2 Johannes Hendrik, * 21.2.1875 = Prins Albert 11.4.1875.
- f3 Christina Willemina, * 21.8.1876 = Prins Albert 25.12.1876.
- f4 Andries Stefanus, * 11.3.1878 = Prins Albert 7.7.1878.
- f5 Hendrik Johannes Jacobus, * 4.8.1880 = Prins Albert 28.11.1880.
- f6 Nicolaas Lourens, * 29.11.1887 = Prins Albert 23.8.1888. In die doopregister kom die tweede naam as "Laurens" voor.
- f7 Susanna Maria, * 19.6.1889 = Prins Albert 27.11.1889.
- f8 Aietta Catharina Maria, * 3.6.1894 = Prins Albert 23.1.1895.
- f9 Jan Johannes, * 23.9.1895 = Prins Albert 15.3.1896.
- e11 Johanna Catharina Elizabeth, * 24.10.1848 = Prins Albert 8.7.1849, x Prins Albert 22.6.1868 Jacobus Johannes SWART. Die tweede naam word in die doopregister as "Katharina" aangegee.

Kinders:

- [1.] Pieter Joshua SWART, * 4.8.1869 = Prins Albert 3.10.1869.
- [2.] Hendrik Nicolaas SWART, * 10.1.1871 = Prins

b2; c3; d4; e11

Albert 12.2.1871.

[3.] Johanna Catharina Elizabeth SWART, * 20.11.1872 = Prins Albert 15.12.1872.

[4.] Maria Magdalena SWART, * 9.8.1876 = Prins Albert 1.4.1877.

e12 Magdalena Elizabeth, * 30.11.1852 = Prins Albert 23.2.1853, x Prins Albert 21.7.1877 Jan Abraham WEYERS, h veeboer van Tuinplaats, Prins Albert.

Kinders:

[1.] Johanna Christina WEYERS, * 19.3.1878 = Prins Albert 5.5.1878.

[2.] Elizabeth Johanna Dorothea WEYERS, * 18.4.1880 = Prins Albert 20.6.1880.

[3.] Filippus Jacobus WEYERS, * 4.8.1882 = Prins Albert 3.12.1882.

e13 Hendrika Christina, * 24.10.1854 = Prins Albert 7.1.1855, x Prins Albert 4.1.1886 Louis Jacobus VAN WYK.

Kinders:

[1.] Johannes Jacobus VAN WYK, * 17.8.1887 = Prins Albert 24.9.1887.

[2.] Rosa Hermina Maria VAN WYK, * 19.6.1892 = Prins Albert 11.12.1892.

e14 Johannes Petrus, * 23.4.1857 = Prins Albert 5.7.1857, x Prins Albert 22.2.1886 Martha Maria NIEWOUDT.

f1 Nicolaas Lourens Johannes, * 31.12.1886 = Prins Albert 27.2.1887. Die tweede naam word in die doopregister as "Laurens" aangegee.

f2 Isak Johannes, * 5.11.1888 = Prins Albert 23.12.1888. In die doopregister word "Izak" aangegee.

f3 Johanna Christina, * 2.5.1893 = Prins Albert 2.7.1893.

f4 Hendrik Petrus Antonie Johannes, * 8.6.1895 = Prins Albert 8.9.1895.

f5 Martha Maria, * 5.1.1898 = Prins Albert 10.4.1898.

b2; c3

- d5 Louisa Margaretha, * 23.9.1798 = Tulbagh 1.9.1799.
- d6 Andries Stephanus, * -- = Swellendam 29.3.1801 + 16.9.1873, x Beaufort-Wes 6.8.1826 Johanna Susanna RAATS, d/v Philip Arnoldus Christiaan Raats en Martha du Plessis, xx Beaufort-Wes 1.8.1830 Aletta Louisa Margaretha BOTES (c5; d2).
- e1 Martha Magdalena Catharina Johanna, * 7.5.1827 = Beaufort-Wes 16.7.1827, x Prins Albert 19.1.1846 William MITCHEL van Middelwater, Prins Albert, s/v John Mitchel, xx Prins Albert 8.5.1854 Andries Bernhardus DU TOIT, 'n veeboer van Weltevrede, Prins Albert.

Kinders:

- [1.] John William MITCHEL, * 7.11.1847 = Prins Albert 25.12.1847.
 - [2.] Johanna Catharina MITCHEL, * 28.9.1849 = Prins Albert 4.11.1849. In die doopregister word die tweede naam as "Katharina" aangegee.
 - [3.] Martha Wilhelmina Catharina MITCHEL, * 12.12.1853 = Prins Albert 12.3.1854.
 - [4.] Magdalena Maria DU TOIT, * 22.2.1856 = Prins Albert 8.3.1857.
 - [5.] Aletta Louisa Margaretha DU TOIT, * 6.12.1860 = Prins Albert 6.1.1861.
 - [6.] Martha Elizabeth Maria DU TOIT, * 22.6.1864 = Prins Albert 5.12.1864.
- e2 Philip Stephanus Christiaan, * 4.8.1829 = Beaufort-Wes 14.2.1830. Moeder se naam ontbreek by die inskrywing in die doopregister. Sy was moontlik reeds oorlede.
- e3 Abraham Adriaan, * Witpoort, Prins Albert 18.5.1831 = Beaufort-Wes 3.10.1831, + Weltevrede, Prins Albert 21.6.1888, x Prins Albert 2.10.1854 Anna Maria BOTES (c3; d10; e2), + Grootwaterval, Prins Albert 9.9.1907.
- f1 Andreas Stephanus, * 15.7.1855 = Prins Albert 7.10.1855, + Weltevrede 2.10.1860. Hy is op Weltevrede begrawe.

- 111 -

b2; c3; d6; e3

- f2 Engela Adriana, * 2.6.1858 = Prins Albert 4.7.1858, + 30.12.1893, ongetroud.
- f3 Aletta Johanna Petronella, * 3.8.1860 = Prins Albert 26.12.1860, + 25.4.1881, ongetroud.
- f4 Johanna Catharina Magdalena, * 19.10.1862 = Prins Albert 18.1.1863, ongetroud.
- f5 Anna Maria, * 19.10.1862 = Prins Albert 18.1.1863, x Prins Albert 20.2.1882 Andreas Stefanus MARAIS, 'n veeboer van Weltevrede en later van Kafferskraal en Caroluskraal.

Kinders:

- [1.] Petrus Gerhardus MARAIS, * 22.11.1882 = Prins Albert 21.1.1883.
- [2.] Andries Stephanus MARAIS, * 10.9.1885 = Prins Albert 27.12.1885.
- [3.] Abraham Adriaan MARAIS, * 30.1.1888 = Prins Albert 6.8.1888.
- [4.] Anna Maria MARAIS, * 18.3.1891 = Prins Albert 24.1.1892.
- [5.] Johannes Stephanus MARAIS, * 19.10.1892 = Prins Albert 25.2.1893.
- [6.] Antonie Johannes Jacobus MARAIS, * 7.4.1897 = Prins Albert 27.6.1897.
- [7.] Aletta Louisa Margaretha MARAIS, * 24.10.1900 = Prins Albert 21.4.1901.
- f6 Petrus Johannes Stefanus, * 12.7.1866 = Prins Albert 11.11.1866, + -.1.1876, ongetroud.
- f7 Catharina Willemina, * 12.3.1869 = Prins Albert 3.10.1869, x Prins Albert 21.2.1887 Abraham Adriaan MARAIS, boer van Weltevrede en later Treintjies Rivier en Witpoort.

Kinders:

- [1.] Petrus Gerhardus MARAIS, * 24.11.1887 = Prins Albert 15.1.1888.
- [2.] Anna Maria MARAIS, * 13.5.1889 = Prins Albert 2.3.1890.
- [3.] Catharina Wilhelmina MARAIS, * 20.4.1892

- 112 -

b2; c3; d6; e3 f7

- = Prins Albert 16.3.1893.
- [4.] Abraham Adrian MARAIS, * 23.8.1894 = Prins Albert 2.9.1894.
- [5.] Aletta Louisa Margaretha MARAIS, * 9.7.1900 = Prins Albert 23.12.1900.
- f8 Abraham Adriaan, * 26.1.1872 = Prins Albert 25.12.1872, + 12.5.1897, ongetroud.
- f9 Anthonie Johannes Jacobus, * 22.5.1875 = Prins Albert 26.3.1876, + 10.10.1912, x Prins Albert 6.1.1908 Aletta Susanna Johanna Maria BRITS van Middelkraal, Prins Albert. Hulle laat geen kinders na nie. Sy eerste naam word in die doopregister as "Anthonij" aangegee.
- e4 Petrus Johannes Stephanus, * 22.12.1832 = Beaufort-Wes 20.10.1833, x Prins Albert 15.8.1853 Catharina Johanna DU TOIT. Die tweede naam is in die doopregister as "Johannis" aangegee.
- f1 Magdalena Johanna, * 18.8.1855 = Prins Albert 7.10.1855.
- f2 Andries Stephanus, * 29.9.1857 = Prins Albert 17.1.1858.
- f3 Catharina Johanna Magdalena, * 13.8.1860 = Prins Albert 26.8.1860.
- f4 Aletta Louisa Margaretha, * 28.12.1863 = Prins Albert 31.1.1864.
- f5 Maggel Petronella, * 24.6.1868 = Prins Albert 18.10.1868, x Prins Albert 15.5.1893 Sarel Johannes DU TOIT, 'n boer van Olynhoutfontein, Prins Albert, s/v G. du Toit. In die doopregister word die naam as "Magchel Petronella" aangegee.

Kinders:

- [1.] Guillaume Johannes DU TOIT, * 28.1.1894 = Prins Albert 1.5.1894.
- [2.] Petrus Johannes Stefanus DU TOIT, * 5.1.1896 = Prins Albert 12.4.1896.
- [3.] Catharina Johanna Susanna DU TOIT, * -.9.1897

b2; c3; d6; e4; f5

= Prins Albert -.12.1897.

f6 Aletta Louisa Margaretha, * 8.5.1871 = Prins Albert 2.7.1871.

e5 Johanna Magdalena Catharina, * 14.7.1834 = Beaufort-Wes 20.4.1835, x Beaufort-Wes 22.3.1852 Petrus Johannes Stephanus GUBELAAR, 'n koringboer van Tygerberg, Prins Albert. Die tweede naam word in die doopregister as "Machdalena" aangegee.

Kinders:

[1.] Catharina Johanna Patronella GUBELAAR, * 4.11.1852 = Prins Albert 26.12.1852.

[2.] Karel Christiaan Johannes GUBELAAR, * 1.8.1854 = Prins Albert 25.9.1854.

[3.] Aletta Jacoba Louisa GUBELAAR, * 1.8.1854 = Prins Albert 25.9.1854.

[4.] Andries Stephanus GUBELAAR, * 13.11.1856 = Prins Albert 14.1.1857.

[5.] Petrus Johannes Stephanus GUBELAAR, * 16.11.1858 = Prins Albert 6.3.1859.

[6.] Johanna Andreana GUBELAAR, * 31.1.1864 = Prins Albert 17.7.1864.

e6 Johannes Philippus Jacobus, * 23.7.1837 = Beaufort-Wes 12.8.1838, + 8.1.1895, ongetroud. Die tweede naam word in die doopregister as "Phelippus" aangegee.

e7 Anna Maria, * 18.1.1840 = Beaufort-Wes 5.9.1841, x Prins Albert 18.2.1856 Petrus Gerhardus MARAIS, 'n veeboer van Tuinkraal, Prins Albert.

Kinders:

[1.] Johannes Stephanus MARAIS, * 4.2.1857 = Prins Albert 26.4.1857.

[2.] Andreas Stefanus MARAIS, * 22.1.1859 = Prins Albert 13.3.1859.

[3.] Petrus Gerhardus MARAIS, * 13.11.1861 = Prins Albert 6.4.1862.

[4.] Abraham Adriaan MARAIS, * 28.10.1863 = Prins Albert 27.12.1863.

b2; c3; d6; e7

- [5.] Aletta Louisa Margaretha MARAIS, * 17.1.1866
= Prins Albert 20.5.1866.
- [6.] Geertruida Johanna MARAIS, * 20.5.1868 =
Prins Albert 6.9.1868.
- [7.] Johannes Jacobus MARAIS, * 9.11.1870 = Prins
Albert 29.1.1871.

e8 Aletta Louisa Margaretha, * 12.3.1842 = Beaufort-
Wes 4.9.1842, x Prins Albert 25.8.1862 Petrus
Johannes MARAIS (wew.), 'n veeboer van Weltevrede,
Prins Albert.

Kinders:

- [1.] Aletta Johanna Petronella MARAIS, * 20.7.1863
= Prins Albert 27.12.1863.
- [2.] Johanna Catharina MARAIS, * 6.11.1867 = Prins
Albert 19.1.1869.
- [3.] Petrus Johannes Stefanus MARAIS, * 17.9.1870
= Prins Albert 26.12.1870.
- [4.] Andries Stefanus MARAIS, * 27.10.1872 = Prins
Albert 8.1.1873.
- [5.] Aletta Louisa Margaretha MARAIS, * 27.10.1872
= Prins Albert 8.1.1873.
- [6.] Abraham Adriaan MARAIS, * 22.1.1880 = Prins
Albert 26.8.1880.

d7 Matthijs Wietze, * aan Klein Zwartberg 26.12.1802
= Paarl 15.5.1803, Beaufort-Wes aangeneem as lidmaat
op "den Hellenbroek" op 25.11.1820.

d8 Engela Louisa Margaretha, * 20.3.1804 = Paarl 26.12.
1804, Beaufort-Wes aangeneem as lidmaat op "de Kort
Begrip" op 29.9.1820, + Tijgerberg, Beaufort-Wes
10.8.1847, x Beaufort-Wes 2.4.1820 Barend Adriaan
KUUN, * aan Sesjesvelt 8.1.1799, Beaufort-Wes lidmaat
op 29.9.1820. Hulle was kinderloos en het agt kin-
ders aangeneem volgens die sterftekennis van Engela
L.M. In die doopregister word die name "Engela Loisa
Marghreta" aangegee.

Kinders:

- [1.] Antonie Johannes Botas

- 115 -

b2; c3; d8

- [2.] Nicolaas Laurens Botes ("Laurens" volgens die sterftekennis van Engela L.M.).
- [3.] Petrus Johannes Botes
- [4.] Andreas Stephanus Botes
- [5.] Catharina Johanna Botes ("Catrina" volgens die sterftekennis van Engela L.M.).
- [6.] Maggel Botes
- [7.] Johanna Philippina Botes (d4; e4).
- [8.] Engela Louisa Margareta Botes (d10; e3).

d9 Maggel, * 15.9.1807 = Graaff-Reinet 7.10.1807, x Beaufort-Wes 2.12.1821 Sarel DU TOIT, (volgens die doop- en huweliksregisters "Saarl", "Zarel" en "Charl").

Kinders:

- [?] Andries Bernardus DU TOIT, * 10.4.1832 = Beaufort-Wes 25.12.1832.
- [?] Catharina Johanna DU TOIT, * 30.1.1834 = Beaufort-Wes 16.2.1834.
- [?] Martha Elizabeth Maria DU TOIT, * 17.12.1837 = Beaufort-Wes 11.3.1838. In die doopregister word die name as "Marta Elisabet Maria" aangegee.
- [?] Sarel Hendrik Petrus Johannes DU TOIT, * 14.5.1839 = Beaufort-Wes 27.10.1839.
- [?] Petrus Johannes DU TOIT, * 9.5.1841 = Beaufort-Wes 18.2.1842.
- [?] Antonie Johannes Stephanus DU TOIT, * 27.3.1848 = Beaufort-Wes 18.6.1848.

d10 Petrus Johannes, * 11.7.1811 = Graaff-Reinet 17.12.1812, Beaufort-Wes as lidmaat aangeneem op 6.2.1832, lidmaatskapsertifikaat oorgeplaas na Prins Albert op 2.4.1850, + 5.7.1885, x 1.8.1830 Engela Adriana BOTES (c5; d3), d/v Abraham Adriaan Botes en Anna Maria Maas, * Scholtze Kloof, distrik Prins Albert, + Weltevrede 22.10.1852.

xx Prins Albert 5.6.1854 Anna Maria LE ROUX, * 8.11.1837 = Beaufort-Wes 12.8.1838, d/v Willem Cornelis le Roux en Aletta Magdalena Storm, + 9.4.1910. Ná Petrus Johannes se dood is sy getrou met Matthys

- 118 -

b2; c3; d1.

Petrus Johannes, * 11.7.1811.

Onderaan die foto word die naam "D.J. Potis"
aangegee.

b2; c3; d10

Michiel Brits, Prins Albert 14.2.1887. Hy is op 3.9.1903 op Prins Albert oorlede.

e1 Johanna Catharina, * 14.6.1831 = Beaufort-Wes 25.8.1831, + 6.10.1887, x Beaufort-Wes 12.3.1852 Pieter Andries Jacobus NORTIER.

Kinders:

- [1.] Isak Abraham Adriaan NORTIER, * 25.12.1852 = Prins Albert 22.5.1853. Die eerste naam is in die doopregister as "Izaak" aangegee.
- [2.] Engela Adriana NORTIER, * 25.7.1854 = Prins Albert 1.10.1854.
- [3.] Elsje Petronelle NORTIER, * 20.4.1857 = Prins Albert 26.4.1857.
- [4.] Petrus Andries Jacobus NORTIER, * 10.2.1860 = Prins Albert 1.4.1860.
- [5.] Johanna Catharina Willamina NORTIER, * 22.7.1862 = Prins Albert 19.1.1863.
- [6.] Susanna Maria NORTIER, * 20.10.1864 = Prins Albert 12.2.1865.
- [7.] Abraham Adriaan NORTIER, * 27.9.1867 = Prins Albert 19.1.1868.
- [8.] Elsje Petronella NORTIER, * 4.11.1869 = Prins Albert 17.4.1870.
- [9.] Engela Adriana NORTIER, * 18.8.1872 = Prins Albert 3.8.1873.

e2 Anna Maria, * 26.8.1834 = Beaufort-Wes 26.12.1834, + 9.9.1907, x Prins Albert 2.10.1854 Abraham Adriaan BOTES (c3; d6; e2). Kinders is onder die vader se klassifikasie aangeteken.

e3 Engela Louisa Margaretha (volgens die doopregister "Engela Loisa Margaretha"), * 5.9.1836 = Beaufort-Wes 23.7.1837, x Prins Albert 28.11.1853 Petrus Johannes MARAIS, s/v Stephanus Marais en Johanna Elizabeth Botes. Nê Engela L.M. se dood het hy getrou met Aletta Botes.

Kinders:

- [1.] Stephanus Abraham Adriaan MARAIS, * 21.10.1854 = Prins Albert 7.10.1855.

b2; c3; d10; e3

[2.] Engela Adriana MARAIS, * 26.7.1856 = Prins Albert 6.10.1856, x Josef Cordier van Gamkaskloof. In die huweliksregister word die naam van Cordier as "Jozef" aangedui.

[3.] Johanna Petronella MARAIS, * 16.4.1859 = Prins Albert 11.9.1859.

[4.] Petrus Johannes MARAIS, * 19.2.1861 = Prins Albert 9.6.1861.

e4 Petrus Johannes Stefanus Wietsche Lourens, * 20.12.1838 = Beaufort-wes 26.12.1839, x Prins Albert 18.11.1867 Mettha Johanna LEIDING. Hulle was kinderloos en het 'n dogter, Annie Leiding, aangeneem. Sy is met Martiens le Roux getroud (M.M. Botes 1984: onderhoud).

e5 Abraham Adriaan Mattheus, * 20.4.1841 = Beaufort-wes 5.9.1841, + Weltevrede 20.2.1853.

e6 Catharina Willemina, * 25.8.1843 = Prins Albert 21.2.1844, x Prins Albert 6.6.1868 Johannes Henricus DE VILLIERS, 'n landbouer van Weltevrede, Prins Albert.

Kinders:

[1.] Engela Adriana Maria DE VILLIERS, * 10.10.1872 = Prins Albert 5.1.1873.

[2.] Jacobus Hendrik DE VILLIERS, * 29.8.1874 = Prins Albert 4.10.1874.

[3.] Petrus Johannes DE VILLIERS, * 11.10.1876 = Prins Albert 25.12.1876.

[4.] Johannes Hendricus Stefanus DE VILLIERS, * 20.1.1880 = Prins Albert 21.3.1880.

[5.] Anna Elizabeth Maria DE VILLIERS, * 8.6.1882 = Prins Albert 10.9.1882.

[6.] Nicolaas Lourens DE VILLIERS, * 1.5.1885 = Prins Albert 23.8.1885. Die tweede naam word in die doopregister as "Laurens" aangegee.

e7 Antonie Johannes, * 8.6.1846 = Prins Albert 3.10.1846, x Prins Albert 30.3.1868 Maria Wilhelmina BOTES, d/v Louis Frederik Botes.

- 119 -

b2; c3; d10; e7

f1 Maria Wilhelmina, * 12.1.1869 = Prins Albert 14.2.1869.

f2 Engela Adriana, * 22.5.1870 = Prins Albert 3.7.1870, x Prins Albert 4.5.1891 Schalk Willem BURGER (wew.), 'n boer van Weltevrede, Prins Albert.

Kinders:

[1.] Maria Wilhelmina BURGER, * 7.12.1892 = Weltevrede, Prins Albert 16.3.1893.

[2.] Karel Johannes Christiaan BURGER, * 12.8.1894 = Prins Albert 29.11.1896.

[3.] Engela Adriana BURGER, * 14.9.1896 = Prins Albert 29.11.1896.

f3 Petrus Johannes, * 7.1.1872 = Prins Albert 28.1.1872.

f4 Louis Frederik, * 26.11.1873 = Prins Albert 11.1.1874.

f5 Geertruida Catharina, * 7.10.1875 = Prins Albert 17.1.1876, x Prins Albert 9.1.1893 Carel Johannes Christian BURGER (wew.), 'n boer van Tygerberg, Prins Albert.

Kinders:

[1.] Karel Johannes Christian BURGER, * 14.8.1893 = Prins Albert 29.1.1894.

[2.] Maria Wilhelmina BURGER, * 25.8.1894 = Prins Albert 30.6.1895.

[3.] Gertruida Catharina BURGER, * 26.10.1895 = Prins Albert 29.12.1895.

[4.] Engela Adriana BURGER, * 13.8.1897 = Prins Albert 3.10.1897.

[5.] Catharina Johanna Petronella BURGER, * 30.4.1898 = Prins Albert 26.6.1898.

[6.] Josef Johannes Nicolaas BURGER, * 13.11.1899 = Prins Albert 2.9.1900. Die eerste naam word in die doopregister as "Jozef" aangegee.

[7.] Antonie Johannes BURGER, * 19.6.1901 = Prins

- 120 -

b2; c3; d10; e7; f5

Albert 20.3.1902.

[8.] Alwyn Petrus Johannes BURGER, * 21.10.1903
= Prins Albert 9.2.1904.

f6 Petrus Anthonie Johannes, * 11.7.1878 = Prins Albert 25.12.1878.

f7 Anna Maria, * 6.10.1880 = Prins Albert 16.1.1881.

f8 Abraham Adriaan, * 8.10.1882 = Prins Albert 21.1.1883.

f9 Johanna Catharina, * 11.1.1885 = Prins Albert 12.4.1885.

f10 Nicolaas Lourens, * 5.2.1888 = Prins Albert 6.5.1888. In die doopregister word die tweede naam as "Laurens" aangegee.

f11 Jacob Cloete, * 9.2.1892 = Prins Albert 15.5.1892.

f12 Catharina Jacoba Wilhelmina, * 13.8.1895 = Prins Albert 28.3.1897.

e8 Louis Frederik, * 7.9.1848 = Prins Albert 25.12.1848, + Weltevrede 19.8.1855.

e9 Nicolaas Lourens, * 5.2.1851 = Prins Albert 17.8.1851, x Prins Albert 29.12.1873 Hester Margaretha Elizabeth OLIVIER, stiefdogter van David Johannes Rossouw, xx Hannie ALBERTS, d/v Hennie Alberts.

f1 Petrus Johannes, * 22.3.1875 = Prins Albert 4.4.1875, x Prins Albert 14.11.1898 Johanna Classina OLIVIER. Volgens die huweliksregister is die name "Johanna Clasiena" aangegee.

g1 Johanna Classina, * 30.8.1899 = Prins Albert 1.10.1899.

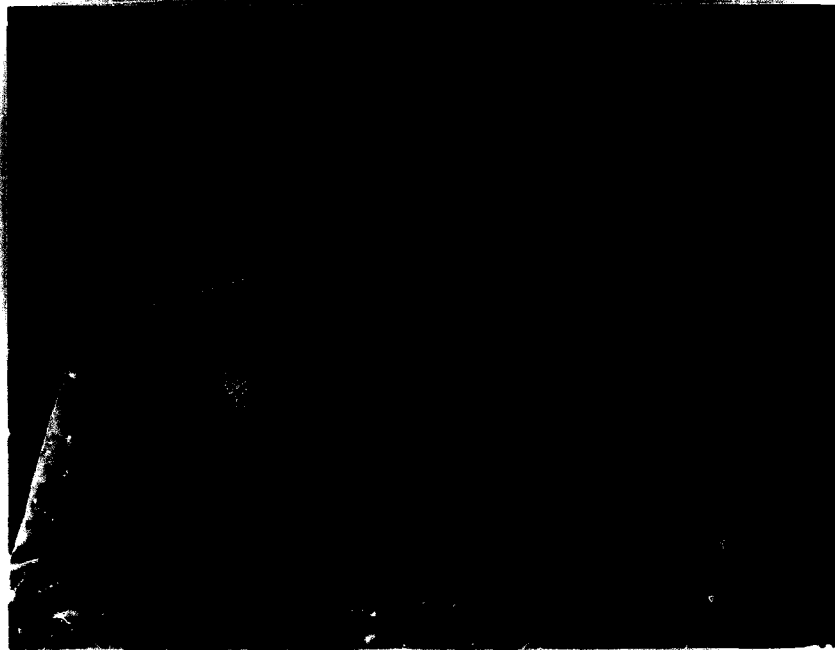
g2 Hester Margaretha Johanna Elizabeth, * 14.3.1901 = Prins Albert 2.2.1902.

g3 Ella Dorothea Maryna, * 30.6.1903 = Prins Albert 11.10.1903.

f2 Elsje Dorothea Maryna, * 12.12.1876 = Prins Albert 11.2.1877.

b2; c3; d10; e9

- f3 Engela Adriana, * 4.9.1879 = Prins Albert 4.10.1879.
- f4 Jan Andries Johannes, * 2.10.1881 = Prins Albert 28.11.1881.
- f5 Nicolaas Lourens, * 19.5.1886 = Prins Albert 19.8.1886. In die doopregister word die tweede naam as "Laurens" aangegee.
- e10 Willem Cornelis, * 6.3.1857 = Prins Albert 12.4.1857, + 1934, begrawe op Weltevrede, x Prins Albert 26.3.1883 Anna Maria Magdalena MULLER, * 29.10.1857 = Prins Albert 10.1.1858, + 7.7.1886, d/v Christiaan Ludolph Muller en Dorothea Elizabeth Maria Nieuwoudt,
xx Prins Albert 31.1.1887 Johanna Jacoba Elizabeth DE WIT, * 1.9.1864 = Prins Albert 30.10.1864, + 1936 op Weltevrede. Sy is volgens oorlewering in 'n slootjie op die plaas aangetref waar sy vermoedelik gestruikel en gesterf het (M.M. Gctes 1984: onderhoud).

Willem Cornelis, * 6.3.1857, xx Johanna Jacoba Elizabeth de Wit.

b2; c3; d10; e11

f1 Petrus Johannes, * Delteyrode 22.1.1884 = Prins Albert 2.3.1884, + Prins Albert 25.10.1965, x Prins Albert 28.5.1906 Maria Aletta DE WIT, * 5.3.1884 = Prins Albert 2.12.1884, + Prins Albert 13.7.1972, d/v Josias Alexander de Wit en Martha Margaretha Passon.

Petrus Johannes, * 22.1.1884, + 25.10.1965
Maria Aletta de Wit

g1 Willem Cornelis, * 2.12.1907 = Prins Albert 22.12.1907, + 3.8.1988

Willem Cornelis
* 2.12.1907

- 123 -

b2; c3; d10; e10; f1

Agter v.l.n.r.: Mona (g3), Petrus J. (f1), Maria A.
en Alec (g2).

Voor v.l.n.r.: Anna (g6), Maisie (g7), Jan (g5),
Poel (g8) en Piet (g4).

Die foto is deur Willie (g1) geneem.

Agter v.l.n.r.: Piet (g4), Petrus J. (f1) en Alec (g2).

Voor v.l.n.r.: Jan (g5) en Boel (g8).

- 124 -

b2; c3; d10; e10; f1

g2 Josias Alexander, * 21.3.1913 = Prins Albert
4.5.1913, + Kaapstad 31.12.1964, x Noorder-
Paarl 7.9.1937 Catharina Susanna STOMAN, *
7.11.1915 = Calvinia 30.4.1916, + Kaapstad 11.
10.1983, d/v Christoffel Jasper Stoman en Anna
Margaretha Pieterse, † 1947.

Alec (g2) * 21.3.1913
x Babsie Stoman

h1 Noaline Margaret, * 24.12.1938, x Tiervlei
24.12.1960 Willem Jacobus MULLER, * 28.7.1927.

Kinders:

- [1.] Hildegard MULLER, * 8.2.1965.
- [2.] Ronel MULLER, * 19.9.1966.
- [3.] Ingrid MULLER, * 28.11.1968.
- [4.] Irma MULLER, * 17.2.1971.
- [5.] Antonie Michael MULLER, * 2.11.1974.

h2 Aletta Anna, * 25.2.1943, x Tiervlei 24.9.
1966 Michael Ley PENTZ, * 6.12.1939.

Kinders:

- [1.] Philip Huysamen PENTZ, * 4.10.1972.
- [2.] Edwin Alexander PENTZ, * 3.1.1980.

- 125 -

b2; c3; d11; e10; f1; g2; h1, h2

Koaline Margaret
* 24.12.1936

Aletta Anna * 25.2.1943
x 24.9.1966 Michael Ley
Pentz

h3 Petrus Johannes, * 19.6.1945 = Tiervlei 7.
10.1945, x Goudini 21.12.1974 Mariana
DER MERWE, * 9.4.1953 = Goodwood 6.9.1953,
d/v Louis Johannes van der Merwe en Maria
Magrietha Ellis.

- 126 -

b2; c3; d10; e10; f1; g2; h3

- i1 Marina Louise, * 16.8.1977 = Stellenbosch-
des 25.9.1977.
- i2 Josias Alexander, * 10.9.1979 = Porterville
7.10.1979.
- i3 Louis Johannes van der Merwe, * 25.1.1982
= Kaapstad 7.5.1982.

Marina Louise * 16.8.1977, Louis Johannes van
der Merwe *25.1.1982 en Josias Alexander * 10.
9.1979.

- g3 Martha Margaretha Pascon, * 5.7.1915 = Prins
Albert 5.9.1915, + 8.7.1979, x Willem DOUWEN-
BERG, †.
- g4 Pieter de Wit, * 17.8.1917 = Prins Albert 14.
10.1917, + 1973, x Christina STOMAN, + 1987.

- 127 -

b2; c3; d10; e17; f1; g4

- h1 Aletta Anna, * 25.4.1940.
- h2 Petrus Johannes, * 28.3.1945.
- h3 Christoffel Jasper, * 29.12.1950.
- h4 Christa, * 17.3.1953.
- h5 Anita, * 17.3.1953.
- g5 Johannes Frederik, * 12.8.1919 = Prins Albert
7.9.1919, x Isabella Louisa Jacoba VAN DYK.
- h1 Maria Magdalena, * 30.11.1956.
- h2 Petrus Johannes, * 19.1.1959.

Johannes Frederik * 12.8.1919, x Pellie van Wyk
en 'n kleinkind.

- g6 Anna Maria Magdalena, * 31.8.1921 = Prins Al-
bert 25.12.1921, + Weltevrede 7.12.1939.
- g7 Maria Aletta, * 21.5.1924 = Prins Albert 17.7.
1924.
- g8 Christian Muller, * 11.5.1926 = Prins Albert
19.8.1926.

92; 93; 94; 95; 96

So links:

Maria Aletta (97)

So regs:

Christian Muller
(98)

regs:

Johannes Frederik
(95), Maria Aletta
(97) en Martha
Margaretha Pessen
(95)

- 125 -

b2; c3; d10; e10; f1; g6

Die begrafnis van Anna Maria Magdalena (g6) * 31.
6.1921, + 7.12.1939 op Weltevrede. Heel regs op
die foto is die ouers, Petrus J. en Maria A. Botes.

Die vier broers
by Anna se graf,
v.l.n.r. Pieter
(g4), Willem (g1),
Alexander (g2) en
Johannes (g4).

- 130 -

b2; c3; d10; e10

f2 Christian Ludolph, * 4.4.1885 = Prins Albert
31.5.1885, x Petronella SWANEPOEL.

g1 Willem Cornelis, * 12.10.1912.

f3 Willem Cornelis, * 30.6.1886 = Prins Albert d.8.
1886, jonk oorlede.

f4 Johannes Frederik, * 20.11.1887 = Prins Albert
29.1.1888, x Kinnie ESTERHUIZEN.

g1 Willem

g2 Marthiens

g3 Helene

Jan (f4) se vrou,
Kinnie, en hulle
kinders, v.l.n.r.
Marthiens, Helene
en Willem.

f5 Dinah Margaretha, * 26.11.1888 = Prins Albert
3.3.1889, x Piet DE VILLIERS van Worcester.

b2; c3; d10; e10; f5

Dinah M. (f5) x Piet de Villiers

f6 Willem Cornelis, * 31.10.1889 = Prins Albert 13.11.1889.

f7 Mathys Michiel Andreas Britz, * 24.3.1891 = Prins Albert 24.5.1891, + Weltevrede 30.7.1977, x Maria Magdalena LOURENS, * 21.4.1902, + Weltevrede 1987.

g1 Isabella Magrietha Christina, * 7.12.1923 op Weltevrede, x Prins Albert Johannes Marthinus Jurgens BOTHMA, 'n boer van Weltevrede, * 3.1.1918, + 1987.

Kinders:

- [1.] Johannes Paulus BOTHMA, * 10.5.1949.
- [2.] Matthys Andreas BOTHMA, * 30.8.1951.
- [3.] Johannes Marthinus Jurgens BOTHMA, * 11.4.1955.

g2 Willem Cornelis, * 3.5.1926 = Prins Albert 19.8.1926, x Anna SWART.

h1 Marietjie

h2 Matthys Andreas

h3 Christina

g3 Gideon Christoffel, * 14.1.1929 = Prins Albert 31.1.1929 x Beatrice SMIT van Moorreesburg.

b2; c3; d10; e10; f7; g3

h1 Matthys, * 13.12.1956.

h2 Johanna Magrietha, * 5.7.1958.

g4 Matthys Michiel Andries Brits, * 9.7.1931 =
Prins Albert 16.11.1931, x Parow 9.3.1957
Johanna Anetta Jacoba EHLERS.

h1 Adeline Jennifer, * 15.2.1959.

h2 Matthys Andreas, * 24.11.1961.

g5 Hendrik Johannes George, * 3.2.1935 = Prins
Albert 5.5.1935, x Prins Albert 27.2.1965
Hester Winefred VAN EEDEN, * 9.1.1946, van
Worcester.

h1 Mathys Andreas, * 5.2.1966 = Prins Albert
3.4.1966.

h2 Lodewickus, * 17.4.1969 = Prins Albert 3.8.
1969.

h3 Elizabeth Winnefred, * 15.1.1971 = Prins
Albert 7.3.1971.

g6 Johanna Jacoba Elizabeth, * 18.4.1937 = Prins
Albert 26.6.1937, x COETZEE, xx Willem STEEN-
KAMP.

g7 Maria Magdalena, * 12.8.1939 = Prins Albert
23.1.1940, x CRAUS, xx Barrie HAVENGA.

g8 Jan Frederik, * 16.1.1942 = Prins Albert 5.4.
1942, x Oudtshoorn 25.8.1961 Magdalena Maria
LANPRECHT, * 30.4.1941.

h1 Magdalena, * 21.2.1963.

h2 Marianne, * 28.3.1965.

h3 Derrick, * 28.7.1979.

g9 Franciscus Frederikus, * 3.10.1944 = Prins Al-
bert 10.1.1945, x 27.12.1986 Susara E. POTHEA.

h1 Elizma, * 7.7.1987.

g10 Petrus Johannes, * 30.4.1947 = Prins Albert
27.6.1947, x Beaufort-Wes Anna BRITS.

- 133 -

b2; c3; d10; e10; f7; g10

h1 Pierre

h2 Riaan

h3 Mariana

- f8 Anna Maria Magdalena, * 13.8.1892 = Prins Albert 11.12.1892, x Jan Ogilvie LOURENS.
- f9 Johanna Jacoba Elizabeth, * 23.6.1894 = Prins Albert 8.8.1895, x Basie SNYDERS.
- f10 Margaretha Elizabeth, * 21.7.1897 = Prins Albert 3.10.1897, x Jan Ogilvie LOURENS (wew.).
- f11 Franciscus Fredricus Josephus, * 5.10.1903 = Prins Albert 7.2.1904, x Engela LE ROUX.
- f12 Aletta Magdalena, * 13.3.1905 = Prins Albert 23.4.1905, x Christiaan LE ROUX.
- e11 Aletta Magdalena, * 23.8.1858 = Prins Albert 12.12.1858, + Weltevrede 2.11.1861.
- e12 Maggel Maria Susanna, * 9.9.1860 = Prins Albert 26.12.1860, jonk oorlede, waarskynlik op Weltevrede begrawe in 'n ongemerkte graf. In die doopregister word die eerste naam as "Magchel" aangedui.
- e13 Margaretha Elizabeth, * 9.10.1862 = Prins Albert 4.1.1863, + Weltevrede 27.6.1939, x Prins Albert 5.12.1881 Willem Pieter Jacobus KOORTS, * 18.7.1859 = Prins Albert 19.1.1860, + Weltevrede 6.4.1940, 'n veeboer van Kopjeskraal, s/v Johannes Marthinus Jacobus Koorts en Dorothea Carolina Ruthven.

Kinders:

- [1.] Anna Maria Magdalena KOORTS, * 16.9.1882 = Prins Albert 29.10.1882.
- [2.] Johannes Marthinus KOORTS, * 5.8.1884 = Prins Albert 12.10.1884.
- [3.] Dorothea Carolina KOORTS, * 19.12.1886 = Prins Albert 6.2.1887.
- [4.] Petrus Johannes Botes KOORTS, * 27.1.1889 = Prins Albert 17.2.1889, + 29.11.1977,

b2; c3; e11; e13

Margaretha Elizabeth Koorts

Margaretha E. Koorts [5.], Dorothea E. Koorts [3.]
en 'n onbekende vriendin.

b2; c3; d10; e13

- x Rachel Susanna de Wit, + 23.8.1973.
- [5.] Margaretha Elizabeth KOORTS, * 12.12.1890
= Prins Albert 1.12.1891, x Eddie Cilliers.
- [6.] Willem Pieter Jacobus KOORTS, * 10.3.1894 =
Prins Albert 15.4.1894.
- [7.] Gertruida Jacoba KOORTS, * 24.6.1896 = Prins
Albert 26.7.1896.
- [8.] Aletta Louisa KOORTS, * 14.3.1899 = Prins Al-
bert 2.4.1899.
- [9.] Cornelia Johanna Hendrika KOORTS, * 13.8.
1901 = Prins Albert 17.9.1901.

Margaretha E. Koorts [5.] x Eddie Cilliers

e14 Andries Stefanus, * 21.10.1864 = Prins Albert
19.3.1865, + Weltevrede 6.2.1867.

e15 Hendrik Willem, * 15.10.1866 = Prins Albert 13.1.
1867, x Prins Albert 1.3.1886 Dorothea Carolina
KOORTS.

- 136 -

b2; c3; d10; e15

f1 Petrus Johannes, * 30.12.1886 = Prins Albert
6.2.1887, x Elizabeth Anna Margaretha VAN DER
WESTHUIZEN, * 4.4.1897.

Petrus Johannes
(f1) * 30.12.1886

f2 Johannes Martinus Jacobus, * 24.4.1889 = Prins
Albert 7.7.1889.

f3 Dorothea Carolina, 1.4.1892 = Prins Albert 17.4.
1892, x Gerhardus Francois FREYSEN.

f4 Hendrik Willem, * 4.11.1894 = Prins Albert 23.
12.1894, + Weltevrede 15.2.1908.

f5 Willem Pieter Cornelis. * -.10.1897 = Prins Al-
bert -.12.1897, + De Keur.

f6 Anna Maria Magdalena, * 25.6.1902 = Prins Albert
5.10.1902, x Nicolaas Johannes Dirkse VAN SCHALK-
WYK, * 26.3.1901.

f7 Gertruida Jacoba, * 19.2.1905 = Prins Albert 23.
4.1905, x Abraham Jozua LE ROUX, * 16.7.1901.

b2; c3; d10

- e16 Anna Maria Magdalena, * 29.11.1868 = Prins Albert 25.12.1868, jonk oorlede.
- e17 Matthys Wietse, * 8.3.1871 = Prins Albert 9.4.1871, jonk oorlede. In die doopregister word die name as "Matthijs Wietsche" aangegee.
- e18 Jan Abraham Adriaan, * 8.6.1872 = Prins Albert 16.9.1872, jonk oorlede.
- e19 Neeltje Johanna Hendrika, * 9.2.1874 = Prins Albert 5.4.1874, x Prins Albert 25.11.1889 Petrus Johannes ROSSOUW, n boer.

Kinders:

- [1.] Anna Maria Magdalena ROSSOUW, * 22.3.1891 = Prins Albert 3.5.1891.
- [2.] David Johannes ROSSOUW, * 20.4.1892 = Prins Albert 3.7.1892.
- [3.] Elsje Dorothea Maryna ROSSOUW, * 25.6.1893 = Prins Albert 3.9.1893.
- [4.] Neeltje Johanna Hendrica ROSSOUW, * 8.8.1896 = Prins Albert 5.10.1896.
- [5.] Petrus Johannes ROSSOUW, * 22.1.1898 = Prins Albert 10.4.1898.
- [6.] Jan Daniel Matthys ROSSOUW, * 20.7.1899 = Prins Albert 1.10.1899.
- [7.] Willem Cornelius ROSSOUW, * 22.4.1903 = Prins Albert 5.7.1903.
- [8.] Margaretha Elizabeth Susanna ROSSOUW, * 17.3.1909 = Prins Albert 11.4.1909. In die doopregister word die eerste naam as "Margaritha" aangegee.

Voer v.l.o.a.: Anna . . . , Petrus J. Rossouw, Margaretha . . . ,
Petrus v.l.o.a.: Petrus J., David J., Jan . . . , en . . .

1910 : 170 : 100 : 174

- 139 -

b2; c3

d11 Johanna Philippina, * 13.5.1813 = Graaff-Reinet
13.2.1814, x Beaufort-Wes 7.3.1830 Stephanus Abra-
ham Adriaan MARAIS.

Kinders:

- [1.] Johannes Stephanus MARAIS, * 27.7.1832 =
Beaufort-Wes 14.11.1832. In die doopregister
word die eerste naam as "Johannis" aangegee.
- [2.] Anna Johanna Catharina MARAIS, * 2.1.1835 =
Beaufort-Wes 26.8.1835.
- [3.] Johanna Catarina MARAIS, * 25.1.1838 = Beau-
fort-Wes 25.2.1838.
- [4.] Catharina Johanna MARAIS, * 26.1.1840 = Beau-
fort-Wes 22.3.1840.
- [5.] Stefanus Abraham Adriaan MARAIS, * 24.3.1841
= Beaufort-Wes 26.4.1841.
- [6.] Engela Louisa MARAIS, * 14.8.1845 = Prins Al-
bert 3.10.1846.

6. LYS VAN AANGETROUDES

	<u>Bladsy</u>
Alberts, Hannie	120
Alberts, Johanna Catharina	104
Botes, Aletta Louisa Margaretha (c5; d2)	110
Botes, Engela Adriana (c5; d3)	115
Botes, Maria Wilhelmina (d/v Louis Frederik)	118
Bothma, Johannes Marthinus Jurgens	131
Bothma, Susara Elizabeth	132
Brits, Aletta Susanna Johanna Maria	112
Brits, Anna	132
Burger, Carel Johannes Christian	119
Burger, Schalk Willem	119
Coetzee, -	132
Cordier, Josef	118
Couwenberg, Willem	126
Craus, -	132
Davis, William Henry	106
De Graaff, Johanna Christina Elizabeth	105
Dekkers, Josef Johannes Nicolaas	104
Dekkers, Rachel Elizabeth Maria	106
De Villiers, Johannes Henricus	118
De Villiers, -iet	130
De Wit, Johanna Jacoba Elizabeth	121
De Wit, Maria Aletta	122
Du Toit, Andries Bernhardus	110
Du Toit, Catharina Johanna	112
Du Toit, Sarel	115
Du Toit, Sarel Johannes	112
Ehlers, Johanna Anetta Jacoba	132
Esterhuizen, Kinnie	130
Freysen, Gerhardus Francois	136
Graaff, Johannes Petrus Georg	105
Gubelaar, Petrus Johannes Stephanus	113
Guwelaar, Karel Christiaan	104
Havenga, Barrie	132
Koorts, Dorothea Carolina	135
Koorts, Willem Pieter Jacobus	133
Kuun, Barend Adriaan	114

Lamprecht, Magdalena Maria	132
Leiding, Mettha Johanna	118
Le Roux, Abraham Jozua	136
Le Roux, Anna Maria	115
Le Roux, Christiaan	133
Le Roux, Engela	133
Lourens, Jan Ogilvie	133
Lourens, Maria Magdalena	131
Marais, Abraham Adriaan	111
Marais, Andreas Stefanus	111
Marais, Petrus Gerhardus	113
Marais, Petrus Johannes	114
Marais, Petrus Johannes	117
Marais, Stephanus Abraham Adriaan	139
Mitchel, William	110
Mostert, Martha Jacoba	108
Muller, Anna Maria Magdalena	121
Muller, Willem Jacobus	124
Niewoudt, Martha Maria	109
Nortier, Pieter Andries Jacobus	117
Olivier, Hester Margaretha Elizabeth	120
Olivier, Johanna Clasina	120
Pentz, Michael Ley	124
Raath, Johanna Martha Maria	105
Raats, Johanna Susanna	110
Rossouw, Petrus Johannes	137
Smit, Beatrice	131
Snyders, Basie	133
Steenkamp, Willem	132
Stoman, Catharina Susanna	124
Stoman, Christina	126
Swanepoel, Jan Abraham	107
Swanepoel, Petronella	130
Swart, Anna	131
Swart, Jacobus Johannes	108
Swart, Margaretha Susanna	107
Van den Burg, Petrus Johannes	104
Van der Merwe, Mariana	125
Van der Westhuizen, Elizabeth Anna Margaretha	136
Van Eeden, Hester Winefred	132

- 142 -

Van Schalkwyk, Nicolaas Johannes Dirkse	136
Van Wyk, Isabella Louisa Jacoba	127
Van Wyk, Louis Jacobus	109
Van Zijl, Jacoba Catharina Adriana	106
Weyers, Jan Abraham	109
Wilsnach, Catharina Johanna Margaretha	106

7. BRONNEAfkortings

ADD	Argief, Departement van Onderwys, Kaapstad
K.A.	Kaapse Argiefbewaarplek
C	Resolusies van die Politieke Raad, Rekweste en Nominasies
GR	Graaff-Reinet Lists of Loan Places, 1792 - 1805
MOOC	Sterftekennisse
RLR	Generaal Alphabeth van de Namen der Landbouwer. Namen der Vseplaatzen (N - W).
VC	Monsterrolle
K.A.S.	Kaapse Argiefstukke
K.Akt.	Kaapse Akteskantoor
K.M.	Kaapse Meesterskantoor
N.G.K.	Ned. Geref. Kerkargief, Kaapstad
PAS	Prins Albert-Skoolraad
PASN	Prins Albert-Skoolraadsnotule
V.R.V.	Van Riebeeck Vereniging
*	gebore
=	gedoop
+	oorlede
x	eerste huwelik
xx	tweede huwelik
‡	geskei
[]	kinders in die vroulike lyn
d/v, s/v	dogter van, seun van

Boeke

	1985 <u>Bevolkingsensus van RSA</u>
Anoniem	1942 <u>Gedenkboek van die Nederduitse Gereformeerde gemeente te Prins Albert, 1842 - 1942, (geen plek).</u>

- 144 -

- Bahlow, J. 1965 Unsere Vornamen im wandel der jahrhunderte, (Grundriss der Genealogie), Limburg.
- Barnard, W.S. e.a. 1972 Suid-Afrika: die land en sy streke, Kaapstad.
- Claassen, J.P. 1977 Die sieketroosters in Suid-Afrika 1652 - 1866, Pretoria.
- Coetzee, J.C. e.a. 1963 Onderwys in Suid-Afrika 1652 - 1960, 2e druk, Pretoria.
- De Kock, W.J. (red.) 1965 Reize in de binnen-landen van Zuid-Africa door W.B.E. Paravicini di Capalli, (V.R.V. 46), Kaapstad.
- De Villiers, C.C. & C. 1966 Gesleqsregister van ou Kaapse families (3 dele), Kaapstad.
Pama
- Douma, H. 1922 De ontwikkeling van het lager onderwijs in Nederland, Zutphen.
- Du Plessis, E.J. 1973 'n Onderzoek na die oorsprong en betekenis van Suid-Afrikaanse berg- en riviername, (Naamkundereeks 3), Kaapstad.
- Du Toit, P.S. 1937 Onderwys aan die Kaap onder die Kompanjie, 1652 - 1795, Kaapstad & Johannesburg.
- Ferreira, O.J.O. 1983 Onder-Kouga: oorsig van 'n kontrei, (Contree, no. 14, Julie 1983).
- Fouché, L. (red.) 1970 Daagboek van Adam Tas 1705 - 1706, (V.R.V. II-1), Kaapstad.

- 145 -

- Hanekom, T.N. (red). 1952 Ons Nederduitse Gereformeerde Kerk, Kaapstad.
- Heese, J.A. 1959 Grossvater und grossmutter Heese, Paarl.
- Heese, J.A. 1986 Suid-Afrikaanse geslansregisters, (Deel 1), A-C, Pretoria.
- Heese, J.A., G.S. Nie- 1975 Families, familienaam en fami-
naber & C. Pama lieuwapens (Die Afrikaner en sy kultuur IV), Kaapstad.
- Hopkins, H.C. 1965 Die moeder van ons almal, Kaapstad & Pretoria.
- Krige, J.D.A. 1934 Opsprong en betekenis van Nederlandse en Duitse familie-
name in die "Geslacht-Register der oude Kaapsche familiën" (C.C. de Villiers), Pretoria.
- Leibbrandt, H.C.V. 1905 Precis of the archives of the Cape of Good Hope, Requesten Memorials (2 dele), Kaapstad.
- Louw, D.J. 1943 Die blanke-onderwys van die Swartland (1745 - 1882), (M. Educ.-verhandeling), U.S.
- Malherbe, D.F. du T. 1966 Stamregister van die Afrikaanse volk (3de vermeerderde druk), Stellenbosch.
- Malherbe, E.G. 1925 Education in South Africa (1652 - 1922), Kaapstad & Johannesburg.
- Nienaber, G.S. & 1977 Toponymica Hottentotica,
P.E. Raper (Naamkundereeks 7), Pretoria.

- 146 -

- Nienaber, P.J. 1972 Suid-Afrikaanse pleknaamwoordeboek, (Deel 1), Kaapstad & Johannesburg.
- Odendaal, B.J. 1957 Die kerklike betrekkinge tussen Suid-Afrika en Nederland (1652 - 1952), Franeker.
- Pama, C. 1983 Die groot Afrikaanse familie-naamboek, Kaapstad, Pretoria, Johannesburg.
- Potgieter, D.J. (hoof-red.), P.C. du Plessis & L.W. Hiemstra 1972a Standard Encyclopaedia of Southern Africa, (Deel 5), Kaapstad.
 1972b SESA, (Deel 6), Kaapstad.
 1972c SESA, (Deel 9), Kaapstad.
 1972d SESA, (Deel 10), Kaapstad.
- Raper, P.E. 1972 Streekname in Suid-Afrika en Suidwes, (Naamkundereeks 1), Kaapstad.
- Raper, P.E. 1987 Dictionary of Southern African place names, Johannesburg.
- Roelandts, K. & P.J. Meertens 1951 Nederlandse familienamen in historisch perspectief (Anthroponymica), Leuven & 's-Gravenhage.
- Rosenthal, E. 1965 South African surnames, Kaapstad.
- Scholtz, J.J.J. 1982 Die verhaal van Suid-Afrika, (Nuwe Afrikaanse Kinderensiklopedie, deel 11), Kaapstad.
- Smit, A.P. 1945 Gedenkboek van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente Swart-

- land (Tweede Eeufees (1745 - 1945)), Malmesbury.
- Van der Walt, A.J.H. (s.j.) Geskiedenis van Suid-Afrika, e.a. Kaapstad, ens.
- Van der Watt, P.B. 1974 Onderweg na 'n sinodale verband, 1652 - 1824, (Stellenbosse Teologiese Studies 1, Oktober 1974), Stellenbosch.
- Zöllner, L. & J.A. Heese 1984 Die Berlynse sendelinge in Suid-Afrika en hul nageslag, Pretoria.
- Onderhoude
- Botes, H.J. 1984 De Hoek, Weltevrede, Prins Albert.
- Botes, J.F. 1984, '85, '87 Visagiestraat 130, Parowalmsi.
- Botes, M.M. (mev.) 1984 Vergenoeg, Prins Albert.
- Ehlers, M. (mev.) 1988 Alexandralaan 11, Oranjezicht, Kaapstad.
- Koorts, W.J. & mev. S. 1984, '87 Weltevrede, Prins Albert.